

**T.C.
KIRIKKALE ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
SOSYOLOJİ ANABİLİM DALI**

**DOĞU VE GÜNEYDOĞU'DA KADIN HAREKETLERİ
“DİYARBAKIR İLİ ÖRNEĞİ”**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Hazırlayan

Gıyasettin YILDIZ

Danışman

Doç. Dr. Sıtkı YILDIZ

Ocak-2018

KIRIKKALE

Kişisel Kabul Sayfası

Yüksek Lisans Tezi olarak sunduğum *Doğu ve Güneydoğu'da Kadın Hareketleri "Diyarbakır İli Örneği"* adlı çalışmanın, tarafımdan bilimsel ahlak ve geleneklere aykırı düşecek bir yardıma başvurmaksızın yazıldığını ve faydalandığım eserlerin kaynakçada gösterilenlerden oluştuğunu, bunlara atıf yapılarak faydalanılmış olduğunu beyan ederim.

Tarih :

Adı Soyadı : Gıyasettin YILDIZ

İmza :

ÖNSÖZ VE TEŞEKKÜR

Bu tez çalışmasında Doğu ve Güneydoğu'da bölgelerinde yaşayan kadınların içerisinde yer alıp başlatmış oldukları feminist hareketlerinin tarihsel sürecini ve bu hareketlerin başlamasında etki eden faktörleri irdelenmiştir. Ayrıca çalışma alanı olarak Diyarbakır ili örneği seçilerek bu bölgede yaşayan kadınlara feminist hareketlerin günümüzdeki etkisi incelenmiştir.

Çalışmamızın her aşamasında bana yol gösteren ve yönlendiren; Tez danışmanın Doç. Dr. Sıtkı YILDIZ hocama ve yine çalışmamda yardımları hiçbir şekilde esirgemeyen Prof. Dr. Dolunay ŞENOL hocama sonsuz teşekkürlerimi sunarım.

ÖZ

YILDIZ, Gıyasettin. Doğu ve Güneydoğu’da Kadın Hareketleri “Diyarbakır İli Örneği”, Yüksek Lisans Tezi, Kırıkkale, 2018.

Çalışmamızın amacı; kadın hakları ve kimlik kazanımları konusunda dünyada ve Türkiye’de nasıl bir mücadele verildiğini, gelişimi ve tarihsel sürecini ortaya koyarak, özellikle ülkemizdeki doğulu kadının içerisine girdiği toplumsal hareketlerin zeminin hangi etmenlere dayandırılarak oluştuğunu teorik çerçevesini çizerek, günümüzde doğulu kadınları bu toplumsal hareketlerden ne derece etkilendiği ışık tutmamaktır. Çalışmamız Güneydoğu Anadolu Bölgesinin Diyarbakır ili örnek seçilerek, kırdaki ve kentte yaşayan kadınların sürekli eleştirilen ataerkil yapının ne kadar etkisinde kaldığını mülakat görüşmeleriyle kadınların bu konu hakkındaki görüşlerini ortaya koyduk. Bu amaçla hazırlanan çalışmamızda; Toplumsal hareketler tarafından eleştirilen ataerkil yapı ve toplumsal cinsiyet kurgusu, Doğulu kadınlar tarafından günümüzdeki beklentisinin erkekle “eşit” olmayı hedeflemediği sadece “adaletli” yaşam koşullarına sahip olmayı istedikleri fikri sonucuna varılmıştır.

Anahtar Sözcükler: Diyarbakır, Doğulu Kadın, Toplumsal Cinsiyet, Yeni Toplumsal Hareketler, Ataerkil Yapı

ABSTRACT

**YILDIZ, Gıyasettin. Women’s Movement in Eastern and Southeastern Turkey:
The Case Study of Diyarbakir Provice, Master’s Thesis, Kırkkale, 2018.**

This study using developmental and historical process aims to put light on the struggle of women pertaining to get their rights and identity in both Turkey and World, specifically in eastern Turkey. This study with the help of theoretical framework seeks for what are the constituting factors in the formation of social movements of eastern Turkey and to what extent these movements influences/impacts eastern women in these days. The women of rural and urban areas of Diyarbakir province, located in Southeastern Anatolia Region, have been interviewed and their views about the continously criticized patriarchal system brought to the fore. This study has found that eastern women do not aim to be 'equal' with men; rather they only want to have 'just/fair' living conditions.

Key Words: Diyarbakir, Eastern Women, Gender, New Social Movement, Patriarchal System

KISALTMALAR

AB	: Avrupa Birliği
ABD	: Amerika Birleşik Devletleri
CEDAW	: Kadına Karşı Her Türlü Ayrımcılığın Önlenmesi Sözleşmesi
OWAAD	: Asya ve Afrika Asıllı Kadın Organizasyonu
STK	: Sivil Toplum Örgütleri
UKAM	: Uluslararası Kültürel Araştırma Merkezi
USFO	: Ulusal Siyah Feminist Organizasyonu
TİK	: Türkiye İşçi Partisi
TKB	: Türk Kadın Birliği
TÜBAKKOM	: Türkiye Barolar Birliği Hukuku Komisyonu
YTH	: Yeni Toplumsal Hareketler

TABLULAR

Tablo 1. Yaş

Tablo 2. Eğitim

Tablo 3. Meslek

Tablo 4. Evlilik Şekli

Tablo 5. Medeni Durum

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ VE TEŞEKKÜR.....	ii
ÖZ	iii
ABSTRACT	iv
KISALTMALAR	v
TABLolar	vi
İÇİNDEKİLER	vii
GİRİŞ	1

BİRİNCİ BÖLÜM

KURAMSAL ÇERÇEVE

1.1. TOPLUMSAL HAREKETLER VE YENİ OLGUSU	5
1.1.1. Kolektif Eylem, Kolektif Kimlik ve Aktör	10
1.1.2. Kültürel ve İdeolojik çerçeve bakımından Toplumsal Hareketler.....	13
1.2. TOPLUMSAL CİNSİYET YAKLAŞIMLARI VE KADIN	14
1.2.1. Toplumsal Cinsiyet Yaklaşımları	15
1.2.2. Doğulu Kadın Deneyimi	18
1.3. ETNİK YA DA MİLLİYETÇİ KİMLİĞİN CİNSİYETLENDİRİLMESİ, ULUS 21	
1.3.1. Etnik Kimlik-Milliyetçilik ve Ulus.....	21
1.3.2. Etnik ya da Milliyetçi kimliğin Cinsiyetlendirilmesi	26
1.3.3. Türk Kadını ve Doğulu Kadın Kimlikleri	31

İKİNCİ BÖLÜM

DOĞU VE GÜNEYDOĞU'DA KADIN HAREKETLERİ

2.1. DOĞU VE GÜNEYDOĞU KADIN HAREKETLERİ IŞIĞINDA TÜRKİYE'DE FEMİNİZM TARİHİNE BAKIŞ	35
2.1.1. 1910-1923 Osmanlı Dönemi	35

2.1.2. 1923-1980 Dönemi	36
2.1.3. 1980 Sonrası Dönem	37
2.2. TARİHSEL BİR PERSPEKTİFLE MİLLİYETÇİLİK SÖYLEMLERİNDE DOĞU KADINI.....	43
2.3. DOĞU VE GÜNEYDOĞU'DA KADININ KONUMU (CİNSİYET KÜLTÜRÜ)	48
2.4. OSMANLI SON DÖNEMİ VE CUMHURİYET SONRASI DÖNEMİN MİLLİYETÇİ İDEOLOJİLERİNDE KADININ YERİ VE KADIN KİMLİĞİNİN İNŞASI.....	51
2.5. DOĞU VE GÜNEYDOĞU'DA, ATAERKİL YAPI VE AŞİRET, TARİKAT VE ŞEYHLİK	52
2.6. İDEOLOJİK ÇERÇEVEDE DOĞU İNSANI KİMLİĞİNİN TANIMLAMASINDA BELİRLEYİCİ OLAN AYDINLARIN ÖZELLİKLERİ	55
2.7. ÖZGÜR, LİDER KADIN İMGESİ VE BU İMGENİN KADIN KİMLİĞİNİN OLUŞUMDAKİ İŞLEVİ	59
2.8. 1980 SONRASI DÖNEMDE DOĞU SORUNUNUN YENİ BİR KİMLİK İNŞASI BAKIMINDAN KADINLARINA YANSIMASI	61
2.8.1. 1980 Sonrası Doğu Sorununun Sosyo-Ekonomik ve Politik Temelleri	62
2.8.2. Kadın Sorusunun Yeniden Keşfi	68
2.8.3. Toplumsal Cinsiyet Açısından Yeni Kimliğin İnşası	69
2.8.4. Namus Kavramının Yeniden Tanımlanması	72
2.8.5. Kadın Kimliğinin yeniden tanımlanmasında; kadınların aktörler olarak katılmalarının etkisi	73

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

ARAŞTIRMANIN METODOLOJİSİ

3.1. ARAŞTIRMANIN AMACI VE KONUSU	74
3.2. ARAŞTIRMANIN ÖNEMİ	75
3.3. ARAŞTIRMANIN YÖNTEMİ.....	75

3.3.1. Hipotezler	75
3.3.2. Evren ve Örneklem	75
3.3.3. Veri Toplama Tekniği	75
3.4. ARAŞTIRMANIN DEMOGRAFİK YAPISI	76
3.5. CİNSİYET HİYERARŞİSİNE GÖRE MEKÂNLARIN AYRIŞMASI	77
3.6. DOĞU VE GÜNEYDOĞU'DA KADIN EMEĞİ.....	80
3.7. EVLİLİK VE EVLİLİK DÜZENLEMELERİ.....	83
3.8. KADIN BEDENİNİN ATAERKİL KONTROLÜ; NAMUS VE NAMUS OLGUSUNA KADIN BAKIŞ AÇISI	86
SONUÇ	90
KAYNAKÇA	94

GİRİŞ

Kadınların milliyetçi ya da etnik hareketler içerisinde yer alması 19. Yüzyılın sonlarında başlayan bir olgudur. Tüm dünyada kadınlar sömürge karşıtı hareketler içerisinde yer almışlardır. Günümüzde benzer hareketler içerisinde kadınlar aktif rol almaya devam ettiği görülmektedir. Türkiye’de de bu durum, toplum yapısına ve yaşam şekline göre benzer ve farklı yönleriyle devam etmektedir. Doğu ve Güneydoğu’ da yaşayan kadınlar iki temel sorun üzerine mücadele etmek zorundadır. Bu iki temel sorundan birincisi, ataerkil yapının hakim olduğu topraklarda kadın olmanın getirdiği zorluk durumudur. Diğeri ise milliyetçi ya da etnik nedenlerden kaynaklanan ve doğu sorunun bölgedeki kadınlar için getirdiği zorluk durumudur. İlk durumda toplumsal cinsiyet rollerinin belirlediği kurallar çerçevesinde yaşamak zorunda kalması ve geleneksel kültür yapısının belirlediği rol kalıpları dışına çıktığı takdirde karşılaştığı toplumsal tepkidir. Bu tepkiler kadınlar üzerine fiziksel şiddetten, psikolojik şiddete kadar ve hatta öldürme ya da intihara sürüklenme durumlarına kadar oldukça vahim sonuçlar doğuran olaylarla sonuçlanmaktadır. İkinci durumda ise, doğu sorunu içerisinde çözüm mücadelesine doğrudan ya da dolaylı olarak katkı sağlamaya çalışan kadınların aktör olarak nasıl bir tutum üzerine hareket ettiklerini saptamaya ve bunu kuramsal çerçeveye şekillendirerek analiz etmeye çalışacağız.

19. yüzyılın sonlarından başlayıp 20. Yüzyılın başlarına kadar devam eden ulus-devlet inşa etme süreci aynı zamanda inşa edilen devlet içerisinde yaşayan diğer toplumların olumsuz etkilenmesine neden olmuştur. Farklı kültür, dil, etnik kökene sahip Doğu ve Güneydoğu’da yaşan kadınların bir kısmı da bu durumdan etkilenmişlerdir. Kadınların siyasal ve etnik hareketler çerçevesinde kamusal alanda görünür olmaları 1980’li yılların sonları doğru olmuştur. Bu yıllardan itibaren şekillenmeye başlayan siyasi ya da gayri resmi hareketler içerisinde kadınların katılımı devam etmekle birlikte, 1990’larda kadın kimliğinin oluşum zeminini tamamladığı görülmüştür. Bu süreçten sonra kadınlar, sokak gösterilerine, mitinglere, çeşitli siyasal partilere katılmaya başlamıştır. Bu çalışmanın ana amaçlarından biri de kadınların bu süreçten sonra nasıl bir deneyim yaşadıkları ve bu

deneyimi nasıl anlamlandıklarıyla beraber günümüzdeki yaşantılarını ne derece etkilediği yanıt bulmaktır.

Bu çalışmada Doğu ve Güneydoğu bölgelerinde yaşayan kadınların Diyarbakır örneklemini üzerinden kadın kimliği inşası ele alınmıştır. Literatürde bu bölgelerde yaşayan kadınlar için “Kürt kadını” kavramı ağırlıklı kullanılmaktadır. Bu çalışmada bu kavram yerine “Doğulu kadın” kavramı kullanımı tercih edilmiştir. Çünkü bu çalışma sadece bölgede yaşayan Kürt kökenli kadınları kapsamamaktadır. Çalışmanın hem kuramsal bölümünde, hem de saha çalışması kapsamında Türk, Kürt ve Arap gibi farklı etnik kökenden gelen kadınlar konu edinilmiştir. Ayrıca bu çalışmada özelden Kürt kimliği üzerine odaklanmamış olup daha ziyade bölgede yaşayan kadınların toplumsal cinsiyet, statü, rol, aile ilişkileri ve eğitim gibi sosyolojik olgulara değinilmiştir. Tüm bu nedenlerle “Kürt kadını” yerine “Doğulu kadın” kavramının kullanılması uygun görülmüştür.

Belirttiğimiz amaç çerçevesinde bu çalışma üç bölümden oluşmaktadır. Bütün bölümler teorik çerçeveye dayandırılarak dünyadan ve yerli örneklerle karşılaştırmalı bir analiz yaparak kadınların yaşadığı durum anlamaya çalışmıştır. Örneğin Amerika’da ve İngiltere’deki siyah kadın hareketleriyle, Doğu ve Güneydoğu’daki kadın hareketlerinin ne gibi benzer ve farklılıklarının olduğu, Türkiye’deki muhafazakâr kesimden kadınların istekleriyle hangi durumlarda benzeştiklerini, Türk feminist kadın hareketi içerisinde Doğu ve Güneydoğu’daki kadınların neden farklı bir yol çizdikleri ve yaptıkları eleştirileri aktarılmıştır. Ayrıca üçüncü bölümde 20 kadınla yaptığımız görüşmelerden örnekler verilerek ve yorumlayıcı bir analizle bulgular değerlendirilmiştir.

Birinci bölümde doğulu kadınların başlatmış olduğu hareketin, yeni toplumsal hareket çerçevesinde nasıl değerlendirilebileceğinin kavramsal çerçevesini çizerek, kolektif kimlik ve eylem mantığının çalışma konusu ile nasıl bağdaştığı örneklerle açıklanmıştır. Örneğin yeni toplumsal hareketlerde yeni vurgusunun farklılıkları anlatmak için toplumsal hareketler tanımına getirilmiştir. Doğulu kadınları, kültür, dil ve etnik olarak farklılıklarında dolayı bu kavram çerçevesinde değerlendirilmesinin önünü açmaktadır. İkinci önemli nokta ise toplumsal cinsiyet

yaklaşımlarının doğulu kadınlara nasıl bir deneyim oluşturduğu üzerine tartışmaları ele alınmıştır. Bu tartışmalar içerisinde “Siyah kadın”ın yaşadığı deneyimlerinin örnekleri doğulu kadın örnekleriyle karşılaştırarak, doğulu kadının hem kadın olarak yaşadığı zorlukları hem de etnik yapıdan kaynaklanan zorlukları teorik anlatımla verilmeye çalışılmıştır. Birinci bölümün bir diğer önemli noktası ise, etnik ya da milliyetçi kimliğin nasıl cinsiyetlendirildiği ile ilgili tartışmalara yer verilmiştir. Doğulu kadın kimliğinin oluşumunda etnik kimliğin nasıl bir etkisinin olduğu milliyetçilik söylemlerinde kadınların aktör olarak mı yoksa sadece sembol olarak mı kullanıldığı analiz edilmeye çalışılmıştır. Bu analizi net yapabilmek için “Türk kadını” ve “Doğulu kadın” kimliklerinin nasıl anlamlandırıldığı ve şekillendiği örneklerle ortaya koyulmaya çalışılmıştır.

İkinci bölümde ise, Doğu ve Güneydoğu’daki feminist kadın hareketlerinin tarihi üç bölümde aktarılmıştır. Birincisi, 19. yüzyılın sonlarında başlayan feminist kadın faaliyetleri ışığında çıkarmış oldukları dergi ve gazetelerle birlikte yapmış oldukları kongrelerde alınan kararların neler olduğunu hakkında bilgi verilmiştir. Türkiye’deki feminizm hareketlerine hangi noktalarda eleştiriler getirildiği ve getirilen eleştirilerin doğulu kadınların sol hareketler içerisinde olmalarına karşın Türk kadın feministleriyle hangi noktalarda ayrılıp kendi çizgilerini belirledikleri tartışılmıştır. İkincisi, 19. Yüzyılın sonları ile 20. yüzyılın başlarındaki erken dönem milliyetçi ideolojilerinde doğulu kadının yeri ve bunun kadın kimliğine nasıl etki ettiğini konusu ele alınmıştır. Ayrıca Doğu ve Güneydoğu’da özellikle aşiret sisteminin getirmiş olduğu ataerkil yapının kadınlara nasıl etki ettiği, bu sistemlerde toplumsal cinsiyet kurgusunun nasıl işlendiği, bunların hem doğu insanı kimliğine hem de doğulu kadın kimliğine etkilerinin neler olduğu feminist hareketlerin başlamasında etkili olan aydınların belirleyici özelliklerinin neler olduğu irdelenmiştir. Üçüncüsü ise, Doğulu kadınların özgür ve lider kadın imgesinin gerçekçi mi yoksa sembolleştirmenin bir ürünü olduğu üzerine yapılan tartışmalara yer verilmiştir. Son olarak kadın hareketinin 1980 sonrası doğulu kadınların kendi kimliklerinde yeni bir oluşum gerçekleştirip gerçekleştirmediği ve ataerkil yapı, toplumsal cinsiyet kurgusunun yeni durumu analiz edilmiştir.

Üçüncü bölümde ise, geçmiş dönemlerdeki doğulu kadınlar üzerine yapılan gözlemlere ve döneme ilişkin anı kaynaklarından elde edilen bilgileri eleştirel bir yaklaşımla aktarılmıştır. Üçüncüsü olarak ise, doğulu kadınların yaşadıkları bölgelerde nasıl konumlandırıldığını saptamaya çalışılmış, toplumsal cinsiyet kurgusunun doğulu kadın yaşam şekilleri üzerine etkisi daha önceki araştırmalarla birlikte karşılaştırmalı olarak incelenmiştir.

Özetle, doğulu kadın doğu sorununa çözümünde kamusal alanda kendini görünür kılmaya çalışmış ve verdikleri mücadeleyi farklı kollardan yürütmeye çalışmıştır. Doğulu kadının içerisinde bulunduğu bu durumun kadınların lehine değişimler göstermesinin uzun süreli bir mücadeleyi gerektirdiği anlaşılmaktadır.

BİRİNCİ BÖLÜM

KAVRAMSAL ÇERÇEVE

1.1. TOPLUMSAL HAREKETLER VE YENİ OLGUSU

Toplumsal hareketi temel olarak anlamı; “yerleşilen alanın dışında kolektif eylemler yoluyla, ortaya çıkan, ortak bir hedefe erişmeyi sağlayabilmek veya ortak bir çıkarı korumak için girişilen kolektif bir çaba” (Giddens, 2000: 540-541) olarak tanımlanır. Belirtilen çerçeve de toplumsal hareket, belirli bir ortak hedefi gerçekleştirmek amacıyla oluşturulmuş olan bünyesinde reformist ve çatışmacı bakış açısını da barındıran, kültürel sistemde içerisinde önceki yapılardan farklı bir biçimde yeni bir yapının oluşturulmasını amaçlayan toplumsal davranışlarıdır (Çopuroğlu ve Çetin, 2010: 71).

Marshall’ın toplumsal hareket tanımı ise; dikkate değer sayıdaki insanın, toplumun başlıca özelliklerinden birini ya da bir kaçını değiştirmek (ya da değiştirilmesine karşı direnmek) için örgütlü çaba harcamalarını gösteren bir terimdir (Marshall, 1999: 746). Toplumsal hareketler (Akt; metrukatkalemiyesi.blogspot.com.tr) bireyleri bir arada tutan biz bilincini oluşturan ve var olan ötekilik durumuna karşı çıkan bir örgütlenme şeklidir. Ancak 1960’lardan itibaren toplumsal hareketler büyük bir değişim göstermiş, nicel ve nitel açıdan yoğunluk çeşitlilik ve hız kazanmıştır. O zamana kadar ticaret birlikleri, işçiler, öğrenciler ve klasik milliyetçilik hareketinin haricinde feminizm, insan hakları hareketleri, çevrecilik, kültürel etnik. dinsel köktencilik, cinsel tercih, hareketleri peş peşe şekilde ortaya çıkmıştır. (Şimşek, 2004: 111). Toplumsal hareketler üzerin araştırma yapan Sella Porta ve Diani’a (2006: 55) göre;

Toplumsal yapıdaki değişiklikler ve çatışmalar arasındaki ilişkiler yeni bir bakış açısı bize kazandırır. Ortaya çıkan yeni bakış açısı aynı zamanda yeni sosyal tabakanın da habercisidir. Araştırmalar ortaya çıkan yeni sosyal tabakanın ürettiği değişimlere karşı toplumun endişeli olduğunu ortaya koymuştur. Çünkü yeni sosyal tabakanın toplumsal yapısı, eğitim seviyeleri, üstlendikleri roller ve buldukları pozisyon bakımından geleneksel orta sınıftan farklı olarak şekillenmiştir. Modernleşme sonrası post modernizeyle paralel bir şekilde

değişim göstererek yeni çıkan toplumsal grup yönetim ve hizmet sektörü içerisinde büyük gelişmeler göstermiştir.

Sosyal sınıfların değişmesiyle toplumsal (Sosyal) hareketler kendini göstermeye başlamıştır. Yani bir diğer ifadeyle mevcut yönetimlere karşı olan, eski duruş sergileyen ve Marks'tan beri devam eden toplumsal hareketler kendine farklı özellikler ekleyerek yeni oluşumlar oluşturmaya başlamıştır.

Toplumsal hareketlerde oluşan yeni olgusu; toplumsal hareketlerin farklılıklarını, yeni yönlerini, dinamiklerini ve özelliklerini açıklamaya yönelik teorik ve deneysel çalışma gerçekleşmiştir. Konuya ilişkin yapılan değerlendirmeler hareketlerin çeşitliliği eş değerde çeşitlilik gösterdiğini belirtmek gerekir. Fakat hareket içerisindeki aktörleri; ekonomik nedenlerden daha çok bilgi üretimi ve dolaşımı, devlet müdahalesine karşı kolektif kimlik bilinciyle özel alanın savunulması, kolektif ve bireysel kimliklerin tanınması ve temsil hakları vb. gibi özellikleriyle klasik sosyal çatışmacı aktörlerden farklı özellikler göstermektedir (Sella Porta ve Diani, 2006: 44).

Yeni toplumsal hareketler üç farklı yaklaşımla şekillendiği görülmekle beraber iki teori öne çıktığı görülmektedir. Bunlardan birincisi Amerika merkezli Kaynak Mobilizasyonu teorisi, ikincisi ise, yeni toplumsal hareket teorisidir. Her iki teoride toplumsal hareketler bağlamında birçok önemli önermeyi benimsemektedir. Her iki teoride çatışmacı toplumsal eylemleri, toplumsal yaşamın doğal bir parçası olarak görmektedir. Bu iki teoriden başka önem arz edecek bir diğer üçüncü teori ise, endüstri sonrası post modern toplumun geçirdiği tarihsel süreçlere ve çatışmalara odaklanan Fransa merkezli teoridir (Jasper, 2010: 965).

Toplumsal hareket kuramcıları farklı teorik geleneklerden gelseler de, toplumsal hareketlerin gelişimi ve ortaya çıkışı üzerine etken nedenleri olarak üç önemli setin olduğu konusunda fikir birliği içerisindeyler. Birincisi, toplumsal hareketlerin karşısındaki engeller ve politik fırsatlardır. İkincisi, grubun kolektif bir örgütlenme şeklidir. Üçüncüsü ise eylem ve fırsat arasında bağlantıyı kurmada yardımcı olan davranış, kolektif yorumlama ve toplumsal inşa süreçleridir. Ancak yeni toplumsal hareketler yaklaşımı üçüncü etken seti üzerine daha çok odaklanmıştır (McCarthy,

1996: 2). Doğulu kadınlarında dahil olduğu etnik hareketler de üçüncü etken seti içerisinde değerlendirildiğinden dolayı konumuz bu çerçevede etrafında değerlendirilebilir.

Yeni toplumsal hareketler yaklaşımı bireysel ve kolektif kimlikler arası ilişkiden doğan etkileşimin toplumlarda yaptığı sosyal inşa vurgusu, kadın kimliğinin oluşumu nedeniyle önem arz etmektedir. Kadınların 1980 sonrası yıllarda Türkiye’de aktörler olabilmeleri ya da toplumsal cinsiyet kurgusundaki kolektif kimliğin değişim şeklinin nasıl olduğunu açıklayabilmemiz için yeni toplumsal hareketler yaklaşımını dikkate almamız gerekir. 80 sonrası kadın hareketlerin cinsiyet kurgusu açısından, kadın ve kadın kimliğini tanımlama biçimleri ve kadınların kimlik oluşumunu anlamayı kolaylaştıracak bir perspektif oluşturduğundan, araştırmanın teorik kısmı için gerekli kavramsal çalışmaları yararlı olduğu ölçüde yeni toplumsal hareketlerden teorisinden yararlanılmaktadır. Toplumsal hareketlerle bağlantılı olarak öne çıkan ve özellikle vurgusu yapılan noktaları belirtmeden önce yeni toplumsal hareket ile ilgili yapılan tanımlara bakmamız faydalı olacaktır. Çünkü yeni toplumsal hareketlere yönelik yapılan tanımlar arasındaki benzerlik ve farklar konumuzun daha iyi anlaşılmasında önemli bir rol oynamaktadır. Toplumsal hareketlere yönelik tanımlardan Marshall ve Giddens’e giriş amacıyla yer vermiştik ancak burada “Yeni” olgusuna yönelik farklı tanımlar bu teorinin geniş çapta ele alınmasını sağlayacaktır. Yeni toplumsal hareket kuramına ilişkin dört önemli kuramcı olduğu söylenebilir. Alain Touraine, Manuel Castell, Jürgen Habermas ve Alberto Melucci toplumsal hareket kuramcılarının öncülerindedir.

Yeni kavramının ortaya çıkmasında çok farklı etkenler olmakla beraber Touraine’e göre toplumsal hareketlerdeki yeni olgusunun ortaya çıkması sivil ilişkileri dönüştürmeyi hedeflenmesi ve devlet gücünü kontrol etme düşüncesinden uzaklaşması nedeniyle yenidir. Yeni toplumsal hareketler, modern sosyal yaşamın farklılaşarak yeni bir yapısal biçimde ortaya çıkmasını desteklemektedir. Yeni toplumsal hareketler, aktörler, kendileri merkeze alırken, Eski sosyal hareketlerde ise, aktörlerin hain veya kahraman algısı oluşturacak bir liderlik ihtiyacına dayanmaktadır (Çayır, 1999: 16-19). Diğer bir deyişle eski toplumsal hareketlerde ki paradigmanın hakim olduğu Batı Avrupa’da refah dağılımı, güvenlik ve ekonomik

büyüme gibi konular politikanın önceliğini oluşturmuştur. Yeni toplumsal hareketlerde konular değişim göstererek yerini kurumsallaşmış baskı gurupları, etkin kolektif aktörler ve siyasal partiler olmuştur (Offe, 1999: 59, Akt; Yaylacı, 2014: 65). Touraine'e, kolektif aktörler artık geçmişin kurtarıcıları olarak değil, kendi geleceklerinin kurtarıcıları olarak sahnede yer almakta ve güç dengesinin merkezinde yönetici olmayı istemekten çok kendi iktidarını, özgürlüklerini, propaganda ve şiddet mekanizmaları tarafından kullanılmadan, ezilmeden var olabilme hakkını talep etmektedir. Bu anlamda, "Aktör"ün dönüşü, savunma ruhu olarak anlaşılmalı, bir fetih değil olarak anlaşılmalıdır (Topal, 2014,140).

Benzer bir diğer kuramcı Melluci ise yeni toplumsal hareketleri, farklı guruplarla mücadeleler ve diyalog yoluyla toplumsal kimliğin inşa edildiği bir kolektif ilişkiler bağlantısı olarak yorumlar (Çayır, 1999: 24). Yani günümüz toplumsal hareketleri, hem insanlar olarak doğamızın hem de dış dünyamızın radikal dönüşümler geçirdiğini yansıtan sem işaretleridir. Toplumsal aktörler ve sorunları ifade ederken kullandığımız uluslar ötesi boyut her şeyden önce insan eyleminin kültürel olarak kendi uzamını yaratabileceğinin göstergesidir (Demiroğlu, 2014, 142).

Castells, kapitalist sistemin oluşturduğu kentsel dönüşümler üzerinde etkisine ve bu süreçteki kentsel toplumsal hareketlere odaklanmıştır. Kentleri toplumsal çıkar ve değerler çatışmasının bir sonucu ve toplumsal bir ürün olarak gören Castells'e göre toplumsal hareketler, kentsel toplumsal yaşamı yeniden düzenlemeyi isteyen devlet ve diğer politik güçlerin diyalektik rekabetleri sonucunda yükselişe geçmiştir (Buechler, 1995: 443, Akt; Yaylacı, 2014: 72).

Habermas, yeni toplumsal hareketlerin yükselişini, dünyadaki sömürgecilik ve kültürel fakirleşme ekseninde irdelemektedir. O yeni toplumsal hareketleri dünya sistemine karşı bir direniş olarak görürken Touraine, sivil toplumun ekonomiye ve mevcut yönetime karşı amaçlı mücadelenin bir parçası olarak değerlendirmektedir (Calhoun, 1993: 390, Akt; aofsosyoloji.com).

Yeni toplumsal hareketler 1970'lerin endüstriyel toplumsal yapısına karşı çıkarak endüstri sonrası (Post-endüstriyel) bir toplum yapısına dayanmaktadır. Yeni dönem çatışmalarının ve çelişkilerinin belirlendiği bir alanda var olan yeni toplumsal

hareketler önceki dönemlerle karşılaştırılmalı olarak kavramsallaştırılmakta ve daha heterojen bir yapı sergilemektedir. Yeni toplumsal hareketler karşılaştırmalı bir tanımlamaya ihtiyacı vardır. Çünkü toplumsal hareketlerden farklı olarak ortaya konan “yeni” nin alanının belirlenmesi, kültürel alan içerisinde çatışmaların da ve egemenlik ilişkilerinde yeni toplumsal hareketlerin getirdiği değişimlerin doğru analiz edilebilmesi için gerekliliktir. (dergipark.gov.tr).

Yeni toplumsal hareketlere yönelik kapsayıcı tanım yapan Offe’ye göre yeni toplumsal hareketler; farklılık söylemleri, eşitlik paradigması/vurgusu ve katılımcı demokrasi ile yoğunlaşan ve yoğrulan bir talepler toplamını ifade etmektedir. “Yeni toplumsal hareketlerin ilgi sahasına; (fiziksel) toprak, hareket alanı yahut beden, sağlık ve cinsel kimlik gibi ‘hayat alanı’ ile ilgili konuları; komşuluk, şehir ve fiziksel çevre; kültürel, etnik ve ulusal konular girmektedir” (Offe, 2009: 63, A). Bu kapsamda barış hareketleri, öğrenci hareketleri, nükleer karşıtı hareketler, azınlık milliyetçiliği, kadın hakları, hayvan hakları ve dini hareketler yeni toplumsal hareketler çerçevesinde değerlendirilebilir.

Yeni toplumsal hareketlerin ortaya çıkmasında dünyada 1960’lı yıllardan itibaren değişmeye başlayan sosyo-ekonomik olgular başlangıç noktasını oluştursa da asıl olarak 1970’li yıllarda bu olgulardaki değişimlerin etkisiyle politik arenadaki ulus ve uluslararası süreçler, oluşumların gündeme gelmesi oluşturur. Ulus devletlerin politik kurumları ve süreçleri ile bunlara temel oluşturan evrensel kimlikler çeşitli nedenlerle sorgulanmaya başlanmıştır. Ulus-devletlerin homojen ulusal kimlik inşa süreçlerinde dışlanmış veya bastırılmış olan kimlikler yeniden canlanmaya başlanmıştır. Yaşanan değişimler, bilgi ve iletişim teknolojilerinde gelişmeler, kültürel alanda ve günlük yaşamda dönüştürücü etkide bulunurken, çatışmanın odaklandığı alanları da değiştirmiştir (Çağlayan, 2006: 11-12).

Yeni toplumsal hareketlere yönelik yapılan tartışmaların bir bölümü aktörlere yöneliktir. Aktörlere yönelik yukarıda bilgi vermemize karşın burada kadınların aktörler olarak toplumsal hareket içerisinde yer alması önem arz etmektedir. Bu nedenle toplumsal hareket bağlamında değerlendirilebilecek 1980 sonrası doğu toplumlarında etnik kökene dayalı milliyetçi hareketlerin içerisine kadınların

katılımını tetikleyici unsurlar arasında Türkiye'nin mevcut sosyo-ekonomik yapısıyla bağlantılı olduğu düşünülmektedir.

Bilgi ve iletişim sistemlerinin gelişimi birey ve gruplara yönelik özel alan olanakları sağlamakla birlikte, diğer taraftan bu toplumlarının bütünleştirme ve uyum sağlamaya yönelik pratik uygulamalar baskıya neden olmaktadır. Della Porta ve Diani'ye göre bu uygulamalar, özel ve kamusal alanlar arasındaki sınırı da etki etmektedir (2006: 37-38). Çeşitli standartlaştırma sistemleriyle etnik ve özel alanlara müdahale edilmesi baskısı ve var olan öteki kimlikleri yok görmeye yönelik uygulamalar beraberinde karşı çıkışı getirmiştir. Doğu sorunun içerisinde yaşanan sorunlardan biri de etnik kimlik nedeniyle başlatılan çözüm mücadelesi olarak kadınların aktörler olarak bu hareket içerisinde yer alması kadın kimliğinin farkındalığının oluşmasını sağlamıştır. Bu bağlamda ilk etapta kolektif eylem, kolektif kimlik ve aktör arasında ilişkiye ilişkin bilgiler vererek daha sonra kültürel ve ideolojik çerçevesini oluşturarak etnik ya da ulusal hareketlerin yeni toplumsal hareketler içerisinde değerlendirilmesini ele alacağız.

1.1.1. Kolektif Eylem, Kolektif Kimlik ve Aktör

Kolektif eylem ve kolektif kimlik arasındaki bağlantıyı, aktörün bu bağlantıda ki rolü bütün bunların bizim çalışma konumuzla ilişkisini açıklamadan önce yukarıdaki kavramları açıklamak daha doğru olacaktır. Kolektif kimlik kavramını açıklamak için literatürde pek çok tanım yapılmış olsa bile, özellikle sosyal bilim alanında, henüz üzerine uzlaşılan net bir tanıma rastlamak mümkün değildir. Bu yüzden karşılaştırmalı tanımlara yer verilerek en doğru tanıma yapma gayesi içerisinde girmek doğru olacaktır.

Kimlik kavramı sıklıkla özcülük eleştirine maruz kalmaktadır. Örneğin feminist kavramın önemli teorisyenlerinden Judith Butler (1992); kadın, erkek, cinsiyet gibi kavramları da sorgulamaktadır. Buna karşı Stephen'in (2005) sosyal hareketleri incelemek için kolektif kimlik kavramının yararlı olduğu ve özcülüğe düşmeden de bu kavramın kullanılabilceği ifade eder (Çağlayan, 2006: 16).

Kolektif kimlik; insanların birbiriyle arasında bağ hissettikleri, bütünlüklü ve sürekliliği olan bir benlik ihtiyacından doğan, ortak çıkarları ve yaptıkları eylemlere

anlam vermek için bu bağı ihtiyaç duyan bireylerden meydana gelmektedir (Melucci, 1995a: 48; Larana, 1994: 10-11). Kolektif kimlik genel olarak bireylerin bir arada “biz” bilinci oluşturarak üyelerin belirli sınırlar ve eylemler içerisinde hem fikir olmasını sağlar. Kolektif kimlik ile eylem arasındaki ilişki de buradan gelmektedir. Della Porta ve Diani’ye göre; yukarıda tanımladığımız toplumsal hareketlere bağlı olarak bireylerin bu toplumsal hareketler içerisinde kolektif ve bireysel deneyimler arasındaki ilişkinin kolektif eylem yoluyla açığa çıkmasıdır. Kolektif kimlik etrafında bir araya gelen katılımcılar rastgele bir araya gelmekten ziyade, öteki olarak etiketlendiği kimlikleri etrafında bütünleşirler (2006: 91).

Polletta ve Jasper’ e göre ise kolektif kimlik; bireylerin zihinsel, duygusal ve ahlak olarak; kurum, sınıf ve toplum içerisinde birbiriyle oluşturduğu bağıdır. Kolektif kimlikleri ifade eden çeşitli araçlar bulunur. Bunlar isimler, semboller, sözlü ifadeler, ritüeller, giyim tarzları vb gibi birçok örnek verilebilecek araçlar vardır. Ancak kültürün tüm araçlarını kolektif kimlikle bağdaştırmak doğru değildir (2001: 285). Kolektif kimliğinin en önemli tanımlayıcılarından biri olan Melucci kimliğin süreç mi yoksa üretim mi olduğu sorusu üzerine odaklanmaktadır.

Melucci (1995a) Kolektif kimliği; yeni toplumsal hareketleri içerisinde sürdürebilir temel olgu üzerine inşa ettiği, toplumsal eylemlerin kimliği içeriğini ve alanını şekillendirdiği ifade eder. Başka bir deyişle Melluci kolektif kimliğinin süreçle birlikte aktörlerin etkisiyle eylem alanı, kolektif kimliği inşa eder (Flesher Fominaya, 2010: 396-397). Melluci’nin toplumsal inşa süreci olarak tanımladığı kolektif eylem ve kimlik kavramları dikkati üst sınıflardan alt sınıftaki tabakaya yöneltir. Yalnızca liderlerin görünen eylemini ya da söylemini incelemekle kalmaz, en az görünen kadar gizli biçimde olanlara da bakar. Yazarın işaret ettiği kolektif kimlik kavramı bu nedenle doğulu kadınların aktör olma süreçlerinin görülmesini sağlayacağı düşünülmektedir (Melluci 1995a: 52-57). Tamam bu nokta kimlik ile eylem arasındaki ilişki ortaya çıkmaktadır. Kolektif Kimliklerini kendileri aktörlerin kendileri değil başka aktörler (genellikle onları öteki olarak etiketleyen aktörler) tarafından tanımlanır ve grup sınırları içerisinde duygusal ilgi bağı gelişir (Goodwin, 2001: 8-9). Etnik, cinsiyet ve cinsel kimlik vb gibi gruplar kolektif kimliğin oluştuğu

ve bu oluşan kolektif kimlikle beraber kolektif eylemlerin de meydana geldiği gruplardır.

Kolektif eylemin temel birleşenleri kimliğin yapısı oluşturur. Aktörler kendi içerisinde bir çatışmada olduğundan homojen bir bütünlük oluşturamamaktadırlar. Aktörlerin bir bütünlük oluşturamaması ve sadece özel bir gruba ait olmaması yapılan tanımların birden fazla olmasına zemin oluşturur (Della Porta ve Diani, 2006: 113).

Bu bağlamda, 1980'li yıllarla beraber Doğu'da yaşanan milliyetçi hareketlerin içerisinde kadınların aktörler olarak yer almaya başlaması, sadece etnik kimliğin kazanılmasında değil kadın kimliğinin de ön plana çıkmasında ne kadar etkili olduğu sorusu anlam kazanmaktadır. Kadınların sadece bir kimlik biçiminde kalmayıp çoklu kimliklere sahip olabileceği buradaki örnekle de görülmektedir. Della Porta ve Diani; farklı kimlikler altında bulunanların aynı anda birden çok kimliğe kendi yakın hissedebileceğini ifade eder (2006: 92). Doğulu kadınlar da içinde bulunduğu şartlar nedeniyle sadece bir kolektif kimliğe bağlı değil aynı anda birden çok kimliğe sahip olmuşlardır. Bu durum Doğulu kadınının hem kamusal alanda hem de siyasal alanda tek imajı temsil etmemesine onu yerine birden çok kimlikle anılarak "ana", "eylemci", "politikacı" gibi farklı şekillerde kadın kimliklerini temsil etmişlerdir. Kolektif kimlik ve kolektif eylem arasındaki ilişki sıradan Doğulu kadınların bir sembol olmak yerine aktörler olarak ortaya çıkmasında açıklayıcı/anlamdıcı bir nitelik taşımaktadır. Yukarıda da değindiğimiz gibi kimliğin üretilmesi kolektif eylemlerle yakından ilişkilidir. Bu iki kavram birbirini üreten süreçleri oluşturur.

Sonuç olarak; Doğulu kadınların kolektif eylemler içerisinde hem aktör olarak görünürlükleri ortaya çıkmış hem de farklı kolektif kimlikler farklı alanlarda mücadeleler vererek kadın kimliğine de ayrıca etki etmiştir.

1.1.2. Kültürel ve İdeolojik Çerçeve Bakımından Toplumsal Hareketler

Toplumsal hareketlerin ortaya çıkmasında kültürel ve ideolojik çerçeveler önemli bir rol üstlenmektedir. Toplumsal hareketlerde yürütülen kolektif eylemleri haklı çıkartan çerçevelere ve ideolojilere dayanır (Tarrow, 1991: 21). Toplumsal hareketleri ortaya çıkararak bu kültürel çerçeveler içerisinde geniş konular barındırmaktadır. Yukarıda da değindiğimiz bu konular ilk etapta cinsiyet eşitliği, demokrasi ve adalet gibi konular gelirken; daha sonra feminizm, barış, çevre, ırk ve etnik gibi konuların yer almaya başlamıştır.

Türkiye’de özellikle kültürel ve ideolojik çeşitlilikler yeni toplumsal hareketler içerisinde yer alan konularla örtüşmektedir. Örneğin; Etnik ve feminizmle bağlantılı olan Doğulu kadınların kimlik kazanımları, kimliğin inşa etme süreci kolektif eylem ile anlamlı bir bağlantı oluşturduğu görülmektedir. Bu anlamlı bağlantı çerçevesinin gerçekliği tanımıyla beraber hareketin oluşturmayı hedeflediği değişimle ilişkili olarak sorunun tanımlaması, neyin/ kimin sorumlu tutulacağı ve aktörlerin görevlerinin ne olacağı gibi konular birbiriyle bağlantılı olduğu düşünülmektedir (Scott vd. 1994: 290).

Yeni toplumsal hareketlerdeki kolektif eylemlerin oluşturduğu kültürel ve ideolojik çerçeve baktığımızda; ötekileştirmenin yoğun olduğu ve bunun genellikle “biz” ve “onlar” şeklinde ayrıştırmaya gittiği dikkatimizi çekmektedir. Kolektif eylemleri oluşturan bilinçlerin bu adaletsizliği ve farklılığı ancak birlikle hareket etmekle düzeltilebileceği anlayışının hakim olduğu görülmektedir. Ancak yeni toplumsal hareketler bunun bir ideolojik düzeydeki etkisinden ziyade günlük yaşamın içine yayılmış bir süreç şeklinde olmasına dikkat çeker.

Yeni toplumsal hareketler bağlamında değerlendirdiğimiz 1980’li yıllar sonrası doğulu kadınların durumunun biraz daha net anlaşılması için bir sonraki başlıkta ele alacağımız “Toplumsal cinsiyet” kavramı bize kadınların toplum içerisinde bulunduğu statüyü belirler. Ayrıca doğulu kadınının, kadınların bulunduğu statüden çok daha farklı bir statüye niçin konulduğunu, dünyada benzer durumlarda bulunan kadınlara yönelik çalışmaları eleştiriler bakış açısıyla nasıl ele alındığı gibi

sorulara cevap arayarak elde edeceğimiz bilgilerin yaptığımız çalışmamıza ışık tutacağını düşüncesiyle yeni toplumsal hareket kavramı ele alınmıştır.

1.2. TOPLUMSAL CİNSİYET YAKLAŞIMLARI VE KADIN

Toplumsal cinsiyet, cinsiyet düzeninin doğuştan gelen düzenleme, sonradan toplum içerisinde süreçle meydana gelen kültürel, psikolojik ve toplumsal boyutunu açıklamak için kullanılmaktadır. Toplumsal cinsiyet konusunda kapsamlı araştırmalar yapan Robert Stoller 1968 yıllarında “Sex ve Gender” (Cinsiyet ve Toplumsal Cinsiyet) adlı kitabında kadınlık ve erkeklik durumlarını birbirinden ayırmak için bu kavramı ilk kez kullandı (feministsozluk.com). Daha sonra 1972’de Ann Oakley ‘sex, Gender and Society (Cinsiyet, Toplumsal cinsiyet ve Toplum)’ adlı kitabında toplumsal cinsiyet kavramını kullanarak feminizmle ilgili çalışmalarının önünü açmıştır. Cinsiyet (sex) arası farklılıkların temelinde biyolojik perspektif bakış açısı olmasına karşı toplumsal cinsiyet tanımlamalarında ise dişi (female) ve eril (male) kadın tanımlamaların toplumsal eksenlerde kurulduğunu ileri sürüyordu (Savran: 2013: 234). Yani diğer bir deyişle toplumsal cinsiyet, biyolojik cinsiyetten farklı olarak, kadınla erkeğin sosyal ve kültürel açıdan tanımlanmasını, toplumların bu iki cinsi birbirinden ayırt etme biçimini, onlara verdiği toplumsal rolleri anlamak için kullanılan bir kavramdır (Berktaş, 2011; 4, Akt; issue.com). Kavramın tanımlanmasından sonra farklı disiplinlerden pek çok feminist sosyal bilimci bu kavramı kullanarak analizlerde bulundular.

Sosyal ve kültürel bir yaklaşımla toplumsal cinsiyet kavramı “biyolojik” ve “toplumsal” olarak farklı iki kategoride ele alınmaya başlandı. Biyolojik olanı “maddi yapı” temelli maddeci feminizm; toplumsal olanı ise toplumsal inşa feminizm olarak temellendiler. Maddi yapı temelli “biyolojik” kategori önemli politik ve kurumsal sorunlara neden oldu. Bu sorunlardan en önemlilerinden biri de biyolojik özcülüktür (Bora, 2005: 38). Özcülük eleştirilerine yönelik benzer bir durumu kimlik tanımlamalarında değindik. Kimlik yerine kolektif kimlik tanımlamasının yapılması yapılan tanımlamaları daha anlamlı hale getirdiği ve özcülük eleştirilerinden böylelikle kurtulduğunu belirtmiştik. Burada benzer bir durum olan toplumsal cinsiyet kavramı biyolojik özcülüğe maruz kalmaması için

kavramı farklı bir şekilde yorumlayan Gayle Rubin'e göre; toplumsal cinsiyet, "cinsiyet/toplumsal cinsiyet sistem"inin bir parçası olarak toplumsal olarak dayatılmış bir cinsiyetler arası bölünme ve toplumsal cinsellik ilişkilerinin bir ürünü olarak tanımlar. Kadın ve erkekler arasından bazı temel biyolojik farklılıklardan dolayı türeyen olarak tanımlayarak cinsiyetçi ideolojinin özcülüğünden kurtarmıştır (Akt; Savran, 2013: 234).

Toplumsal cinsiyet ve erkek-kadın rolleri söz konusu olduğunda çeşitli kültürler arasındaki farkların bulunduğunu ve kadınlıkla erkekliğin birer toplumsal kurgu olduğu (Marsall, 1999) ve kimlik olarak kavramlaştırılmış olan toplumsal cinsiyet kimliği tüm toplumlarda cinsiyetçi bir ayrıma neden olmuştur. Cinsel fark, sadece erkekler ve kadınlar arasındaki biyolojik farkın ifade edilmesine kullanılan bir terim olduğunu ifade eden Butler (1990) kadınlara ve erkeklere atfedilen rollerin zaman-mekan ve kültür içi sabitlikler olarak değil, zaman-mekan ve kültürel koordinatlar açısından diğer kolektif kimlik birleşenlerinin ve sosyal-tarihsel-ekonomik-politik ve sosyo-bilişsel parametrelerle bağlantılı ilişkileri çerçevesinde ele alınması gereken toplumsal inşa süreci olarak değerlendirilmesi gerektiği söyler (Uluocak, 2014: 52-53).

Toplumsal cinsiyet ve cinsiyet tanımlamalarına yönelik çeşitli yaklaşım farkları mevcuttur. Collier, etnosentrizm (cinsiyet ve toplumsal cinsiyet arasındaki ayrımın tersine olması) üzerine dururken, Foucault cinsiyeti bir kategori (cinsiyet düzenlemesini, bir çok farklı birleşenin kurgusal düzlemde bir birim olarak bir araya getirme imkanına olanak sağlar) olarak ele almıştır (Bora, 2005: 39).

1.2.1. Toplumsal Cinsiyet Yaklaşımları

Toplumsal cinsiyet yaklaşımlarındaki farklılıklar feminizm dalgalarıyla ve feminist kuramlarla paralel bir şekilde gelişmiştir. Feminizm dalgalarının yaşandığı her dönemde kadınların beklenti ve talepleri farklılık göstermiş ve bu farklılıklara uygun olarak ortaya kuramlar atılmıştır. Ortaya konulan feminist kuramlar eksik yönleriyle diğer feministler tarafından eleştirilmiş ve karşı ya da sorunu daha kapsamlı ifade edecek farklı kuramlar üretilmiştir.

Farka ilişkin tartışmalar 19. yüzyıla kadar dayansa da son 35-40 yılda eleştirel düşüncenin ve postmodern feminist yaklaşımların “farklılık” kavramını yeni bakış açılarıyla irdelemesinin sonucu “farklılık politikaları” akademik ve politik gündemde ön sıralarda yer almıştır (Mengünoğlu, 2006: 15). İkinci dalga feminizmle birlikte farklılık vurgusu ivme kazanmaya başlamış ve ancak 1970 yılından itibaren daha çok toplumsal guruplar içerisinde etnik, sınıfsal, cinsel, ırksal vs. gibi farklılıklara gönderme yapılarak kullanılmaya başlandı. İkinci dalga feministleri, farklılık konusunu hem kadınlar ve erkekler arasında hem de kadınların kendileri arasında kutuplaşma olarak ele aldılar. İkinci dalga feminizm hareketlerinde öne çıkan düşünce yapısı olan “ortak baskı deneyimi” aynı zamanda bu hareketin sınırlarını da çizmiştir Mengünoğlu, 2006: 15).

Birinci dalga feminizm orta sınıf beyaz kadınlar tarafından desteklenip savunulurken, ikinci dalga feminizm hareketlerinde siyahî kadınların katılımıyla ulusun gelişimi, kız kardeşlik, dayanışma, kadın hakları talepleri etrafında bir mücadele yürütülmeye başlanmıştır. Ancak ikinci dalga feminist hareketleri erkek kadın arasındaki farklılıklara odaklanırken, bir diğer yaklaşım ise toplumsal cinsiyet ekseninde kendi aralarında farklılaşmışlardır. Birinci gruptaki feministler kadın ve erkekler arasında farklılıkların olduğunu ancak bunun onları ikincil konuma itemeyeceğini vurgularken, diğer grup feministler ise kadınların, doğuran, besleyen, büyüten, barışçı ve sevgi dolu olmalarından ötürü erkeklerden üstün olduğunu vurgulamışlardır (Akt; Mengünoğlu, 2006: 15-16). Bunu yaparken zıtlık (ikililik) setlerini kullanarak erkek/kadın, kültür/doğa, özel/kamusal, karanlık/ışık gibi kavram sembollerini kullanarak cinsiyet farklarının dayandığı temeli yeniden inşa etmişlerdir (Bora, 2005). İkinci dalga feminizm, buldukları ortak olan kadının bugünkü durumunun ataerkil yapıdan kaynaklanan ve kadınların bu cinsiyetçi durumun içerisinde var olmalarının nedeninin aslında aileden geldiğini belirtir. İkinci dalga feminizmin oluşturduğu dayanışma sayesinde ortaya çıkan “kız kardeşlik” ezilen kadınların ortak bir mücadele içerisinde bir arada olmasını sağlayan ana etken olarak görüldü (Ramazanoğlu, 1998). Ancak “kız kardeşlik” anlayışına eleştiriler gecikmedi. Bu eleştirilerden biri de Ann Oakley’in “bunlar başlangıç noktası olarak yararlıdırlar ama bunun ötesinde aynı derecede önemli bir diğer noktadan

uzaklaşmasına hizmet ederler” (1984: 18) ifadesidir. Asıl önemli olan noktaların üzerinde durulmadığından içerdiği bütün anlam yükleri üzerinde doğru dürüst düşünülmediğinden, birlik olma düşüncesinin gerçek şekilde değil bir maske olduğu eleştirilerine maruz kalmıştır. İkinci dalga feminizm başlangıç noktası için parlak bir fikir olan “kız kardeşlik” sloganı ancak sonrasında mücadele içerisinde, kadınların birbirleriyle olan ilişkilerindeki sorunları yok farz ederek sahte bir “kız kardeşlik” hayaline sığınmakla kadınların mücadelesinde başarılı olamayacağı gibi eleştiriler gelmiştir. Gelen eleştirilerle birlikte bu durum yerine daha gerçekçi politikalar, taktikler ve stratejiler geliştirerek mevcut durumdaki mücadelenin bu şekilde kazanılabileceği fikri önem kazanmaya başladı (Berktaş, 2011: 16).

1980’li yıllarla birlikte farka ilişkin tanımlamalar daha da artmaya ve farklılığın vurgusu ön plana çıkmaya başlamıştır. Siyah kadın öncülüğünde, lezbiyen, üçüncü dünyalı, işçi sınıfı kadınlar, var olan yaklaşımın batılı, beyaz, orta sınıf kadınların deneyimlerinin siyahi kadınları görünmez kıldığını itirazında bulundular. Bu itirazın en güçlü seslerinden biri Spelman’dır, Beauvoir’ın “ikinci Cins” kitabında yalnızca kendi sınırlı deneyimlerinin yansıttığı ve üstelik bu sınırlı deneyimlerinin genelleştirilemeyeceğini belirtti. Farklı kadınlar, farklı “kadınlık” koşullarında inşa edilirler, belirli koşullarda bazı kadınlar “kadından” sayılırken kimileri sayılmaz. İkinci bir itiraz ise ikinci dalga kadın hareketinin egemen kültürün iktidarını pekiştirmeye hizmet etmesidir. Çünkü kadın hareketleri içerisinde beyaz kadınlar siyah kadınlardan üstün konumda bulunmakta ve hareketin fikir noktası beyaz kadınlar tarafından şekillendirilmiş olmaktadır. Siyah kadının ikincil sayıldığı kültürel kavramların, ırkçı inançların ve uygulamaların meşrulaştırılmasına yönelik politikaların oluşturduğu yapıları öncelikli eleştirdiler. Bir kısım kadınların maruz kaldığı diğer kısım kadınların bunu desteklediği sınıflandırmalar ve ırkçı uygulamalar ikinci dalga feminist hareketinin başarısız olmasının sebeplerinden biridir (Akt; Mengünoğul, 2006: 17).

Dünyada 1980’li yıllarda başlanan farklılık tanımlamaları ülkemizde 1990’lı yıllara doğru kendisini daha net göstermeye başlamıştır. Yeni toplumsal hareketleri ve ona bağlı olarak açıkladığımız kolektif eylem ve kimlik gibi kavramların tanımlamasını yaparken de değindiğimiz (barış hareketleri, öğrenci hareketleri,

nükleer karşıtı hareketler, azınlık milliyetçiliği, kadın hakları, hayvan hakları ve köktenci dini hareketler) konular üçüncü dalga feminizm konuları arasında yer almaktadır. 1980 darbesinden sonraki gelişmelerle birlikte “Doğulu kadın” hem etnik kimliğin getirdiği farklar hem de ataerkil yapının getirdiği kadın üzerindeki baskı için mücadele etmek zorunda kalmışlardır. “Doğulu kadın”ının yaşadığı deneyiminin üçüncü dalga feminizm içindeki durumunu net anlatmak için dünyada yaşanan üçüncü dalga feminizmin başat aktörleri olan siyah kadınların deneyimlerinden de örnekler vererek bir sonraki konu başlığımızda dikkatli bir şekilde ele alacağız.

1.2.2. Doğulu Kadın Deneyimi

Doğulu kadın deneyimlerini doğru anlamak için benzer deneyim noktaları olan siyah kadın deneyimlerini analiz etmek yerinde olacaktır. Siyah kadın deneyimi ile doğulu kadın deneyimi arasındaki benzerlik ve farkların ne olduğu, doğulu kadın deneyimlerini analiz ederken/açıklarken siyah kadın deneyimleri uygulanabilir mi, Türkiye’de kadınların konumu ve doğulu kadınların bu konulardan farklı olarak ne gibi deneyim yaşadıkları gibi soruların cevabı aranmaktadır.

“Doğulu kadın” çok boyutlu bileşenlerden meydana gelen baskı biçimlerini içerisinde yaşayan kadın demektir. Sınıf ve ırk baskısının çok boyutlu birleşenleri arasında yer alan toplumsal cinsiyet, açıkça görülüyor ki ABD’deki siyah kadınların yaşadığı deneyimler benzer baskı noktalarının mevcut olduğunun göstergesidir. Siyah kadınlar bazı noktalarda siyah erkeklere yaklaşmakta bazı açılardan da beyaz kadınlara yaklaşmakta ve başka açılardan bakıldığında her iki gruptan da uzaklaşmaktadır (Mengünoğul, 2006: 27). Siyah kadın hareketlerinin tarihi 1830’lu yıllara kadar dayanmaktadır. Ancak gerek birinci dalga feminizm hareketlerinde gerekse ikinci dalga feminizm hareketlerinde siyah kadınlar başlatılan hareketlerinin aktörleri konumunda olamamışlardır. Feminizm hareketlerine getirilen eleştirilerle beraber 1960’lı yıllarda birçok siyah kadının feminizmle tanışması ve siyah kadınların ikinci sınıf vatandaş olarak görüldüklerinin farkına varmasıyla üçüncü dalga feminizm hareketlerinin temelleri atılmaya başlandı.

1973'te Siyah feministler, Amerikalı siyah feminist yazar Doris Wright'ın çağrısıyla bir araya gelir ve siyah kadın hareketi ile ilgili tartışmalar sonucu Ulusal Siyah Feminist Organizasyonu (National Black Feminist Organization) kurulur. Benzer bir durum Britanya'da da görülür. 1974'te Britanya'da başlayan kadın hareketlerinin çalışmaları sonucu 1978'de OWAAD (The Organization of Women of Asian and African Descent) kurulmuştur (Dodzie, 1994: 63). Türkiye'de de doğu kadınları benzer yollar izlemişlerdir. Gazete ve dergi çıkarmanın yanı sıra kurumsallaşma yoluna gidilmiştir.

Hem Amerika'daki hem de Britanya'daki siyah kadınlar toplumsal cinsiyet kadar ırk kimlikleri etrafında örgütlenmeleri gerektiğini ısrarla vurgulamışlardır. Siyah kadınların yaşadığı farklı deneyimler doğrultusunda kendilerine özgü bir anlayış içerisine girerler. Bunlardan biri kadınların ırklarını (Akt; Mengünoğul, 2006: 29) muhafaza etme arzusudur. Bu istek, geleneklerini koruma, kültürlerine ve tarihine sahip çıkma arzudur. Siyah kadınlar birçok farklı alanda mücadele içerisinde olmuşlardır (Collins, 1998: 105). Doğulu kadınlarda bu durum benzer şekilde görülmektedir.

Doğu kadınları da, etnik nedenlerden dolayı doğu erkeklerine yaklaşımda ancak ataerkil baskı karşısında Türk kadınlarıyla benzer deneyimler paylaşmaktadır. Başka açılardan ise bu iki gruptan da uzaklaşmaktadır. Ancak siyah kadın deneyiminde ırk, baskının bir birleşeni iken doğulu kadınlar için etnisitedir. Fiziksel temellere dayandırılarak ortaya çıkan farklılık ırk (Akt, Yüksel, 2003: 22) iken etnisite ortak tarihleri, sembolleri ve ortak ataları olan insanların oluşturduğu bir kimliktir.

Yüksel'e göre; siyah kadın deneyimleri ile doğulu kadın deneyimlerinin benzer yanları olduğu gibi tarihsel ve sosyal açıdan farklılık göstermektedir. Çünkü ABD ve Britanya gibi gelişmiş ülkeler modernliği tecrübe etmiş toplumlar iken, Türkiye gelişmesi devam eden ve Tanzimat'tan günümüze kadar modernlik anlamında birçok teşebbüsün yapıldığı bir ülke olduğunu ifade eder (Yüksel, 2003: 22). Türkiye'nin modernleşme yolunda uyguladığı politikalar beraberinde sorunlar da oluşturmuştur. Bu konuda birçok yazar uygulanan modernleşme politikaları ve

oluşturulan ulus-devlet mantığının doğu sorunun oluşmasında temel etken oluşturduğu düşüncesindedir.

Yeğen, devletin doğu sorunu şu şekilde ele aldığını söyler. Doğu sorunu, aşiret direnci, bölgesel geri kalmışlık olarak gördüğünü ancak gerçek sorunun dil, etnik nedenler olduğunu söyler (1999: 120). Doğu kadını da çok boyutlu baskı birleşenleri içerisinde ayrıca doğu toplumlarındaki cinsiyetçi yapılar doğu sorunu ve doğu sorunun cinsiyetlendirilmesi ile açıklanabilir. Doğu sorunu üzerine birçok çalışma olmasına karşın doğulu kadınlar üzerine yürütülen çalışmalar oldukça sınırlı sayıdadır. Mojab'ın "Devletsiz Ulusun Kadınları" haricinde çok fazla çalışmanın olmadığı görülür. Oysa toplumsal cinsiyet üzerine yapılan çalışmalar, doğu kültürünün korunmasında önemli bir rol oynarken aynı zamanda doğulu kadınların içinde bulunduğu şartları anlamak açısından son derece önem arz etmektedir. Çünkü doğu toplumlarında bulunan aşiret yapısı güçlü bir ataerkil yapı inşa ederek, din, tarikat, gelenek ve görenekleri etkisi altına alıp yönlendirici konumuna gelmiştir (Mojab, 2005). Bu durum doğulu kadınların özgürlüğüne gölge düşürmüştür. Milliyetçiliği güçlendirse de ataerkil yapı, toplumsal cinsiyet içerisinde getirdiği uygulamalar kadınların yaşam alanları dahil birçok alanda kısıtlı olmasına neden olmuştur.

Mojab Türkiye'de yürütülen feminist çalışmalara iki farklı eleştiri getirir. Bunlardan biri Türk feministlerin doğulu kadınların durumu göz ardı etmeleridir. Diğeri ise Doğulu kadın feministlerin kadınların özgürleşme hareketini doğu milliyetçiliğinin çıkarlarına teslim etmiş olmalarıdır. Birinci durumda Amerika'daki siyah kadın deneyimi beyaz kadın feminizmi tarafından görmezden gelinmesin hatırlatmaktadır (Mojab, 2005: 19).

Sonuç olarak, Doğulu kadın ve Batıdaki siyah kadın çok farklı tarih ve sosyal şartlarda deneyimleri gerçekleşmişse de Batıdaki Siyah kadın deneyimleri ile Türkiye'deki doğulu kadın deneyimleri arasında bir ilişki kurulabilir. Siyah kadına yönelik çok boyutlu baskı birleşenleri doğulu kadına özgü baskı biçimlerine dönüşmektedir. Yüksel'in çalışmasında da benzer saptamalar görülmektedir. Türkiye'deki feminizmin mantığı devletin ulus-devlet mantığıyla aynı doğrultuda

gittiği ve bu nedenle de doğulu kadınlar konusunda körlük içerisinde olduklarını ifade eder. Bu durumda doğulu kadın hem ataerkil yapının getirdiği baskılara hem de doğu sorununun getirdiği kimlik sorunu ile mücadele içerisinde olmasına neden olmaktadır. Bu çerçevede de doğulu kadın ile siyah kadın deneyimleri arasında bir ilişki kurar. Doğu sorununa yönelik devlet tarafından yürütülen çalışmaların günümüzdeki bu durumu değiştirmeye başladığının altını çizmekte fayda var.

1.3. ETNİK YA DA MİLLİYETÇİ KİMLİĞİN CİNSİYETLENDİRİLMESİ, ULUS

Toplumsal cinsiyet ve milliyetçilik 1980'lerden beri tartışılan bir konudur. Feministlere göre kadınların etnik ya da milliyetçi hareketler içerisinde yer alması birkaç yolla gerçekleşmiştir. Birçok feminist tartışmanın vurguladığı gibi toplumsal cinsiyet ulus ve milliyetçiliğin inşa edilmesinin en önemli birleşenidir. Toplumsal cinsiyet sadece ulusun şekillenmesinde değil aynı zamanda ulusal kimliğin tanımlanma sürecinde ve kültürün aktarılmasında kullanılır. Bu bölümün ana gayesi toplumsal cinsiyet kurgusu ve etnik ya da milliyetçi hareketler arasındaki ilişkinin nasıl olduğunu tanımlamaya çalışmaktır. Bu sebeple bu bölüm üç başlıktan oluşmuştur. Birinci başlığımızda; etnik kimlik-milliyetçilik ve ulus tanımlamalarını yaparak milliyetçilikle ilgili konuların özünü oluşturacak kısa anlamlı teorik çerçeve hazırlamak. İkinci başlığımızda etnik kimlik veya milliyetçilik kavramların toplumsal cinsiyetle ilişkisini nasıl olduğu ve bu konuda eksik bakış açılarını ortaya koymak. Üçüncü de ise, Türk kadını ile doğulu kadın tanımlamaları yaparak iki gruptaki kadınların yaşam deneyimleri ortaya koymak. Böylelikle etnik ve milliyetçi kimliğin nasıl cinsiyetlendirildiğini ve kadın hareketlerin ulusal hareketler içerisinde konumu ile ilgili bilgi vermeyi amaçlamaktayım.

1.3.1. Etnik Kimlik -Milliyetçilik ve Ulus

Etnik kimlik, bir devlet içinde çoğunluk şeklinde olan egemen grup dışında kalan, dışında kaldığı gruba göre kendini farklı tanımlayan ve düşünenlerin oluşturduğu topluluktur. Bir başka ifadeyle, kendini tanımladığı grubu içerisinde çeşitli özel bağların oldukları iddiasını taşıyan, millet ve milliyetçilikte olduğu gibi kan

bağı, dil, din ve tarih birliği gibi duygusal bağlarla bir araya gelmiş topluluktur (Mengüoğul, 2006: 32). Kısaca etnik kimlik; hakim grubun içerisinde yaşayan farklı kültürel niteliklerine sahip, kendi gruplarına özgü kuralları, değerleri, davranışları ve ortak kültürel temelleri olan bunları kuşaklar boyunca iletilen gruplara atfedilen kimliktir.

Smith “Milli Kimlik” isimli çalışmasında üç kolektif kimlik kategorisi tespit edilebileceğini söyler. Bunlar ilki cinsiyet, ikincisi mekan ya da ülke/toprak, üçüncüsü ise sınıftır (Smith, 2003: 22-23). Etnik kimliğe bağlı hareketler olan etnik/milli kimlik, millet/ulus, devlet/ulus, milletçilik ve ulusçuluk gibi kavramlar bugüne, modern zamanlara ait kavramlardır (<https://tr.scribd.com/doc/272105832/Milliyetcilik-Ve-Fasizm>). Etnik kimliğin tanımı ise Smith’e göre; kolektif özel bir ad, ortak bir soy miti, paylaşılan tarihi anılar, ortak kültürü farklı kılan bir ya da daha fazla unsur, özel bir yurtla bağ ve nüfusun önemli kesimleri arasında dayanışma duygusu olarak altı nitelikle tanımlar (Smith, 2007: 127). Milliyetçi ya da etnik kimlik çerçevesinde bir araya gelmiş olan grupların oluşturduğu hareketler bazı yönlerden farklılık gösterse de, kimliğin getirdiği kültürel ve sembolik boyutlar sosyal duyarlılıklarla grubun bir arada bulunmasına zemin oluşturur. Oluşan zeminle birlikte Smith’in de bahsettiği altı nitelikte bir araya gelmiş olan etnik grup etkileşim içerisine girerek temas yoluyla var olurlar. Grup kimlikleri, her zaman olmadıkları şey ile alakalıdır. Bu etnik kimliğin ilk belirleyicisi içerdekiler ile dışarıdakiler; Biz ve Onlar arasındaki sistematik ayırım uygular (Eriksen, 2002: 64).

Benzer saptamada bulunan Yuvak-Davis etnisitenin, topluluk sınırı politikası ile bağlantılı olduğu ve kimlik anlatılarını kullanarak dünyayı “biz” ve “onlar” arasında böldüğünü belirtir (Yuval-Davis, 20003: 92). Etnik projelerde ise, topluluklar içindeki belli konumlanışlardan, topluluğu destekleme veya onun avantajlarını devlet ve sivil güçlerine erişimi aracılığıyla sürdürme amaçlı mücadeleye ve müzakere süreçlerine sürekli katıldıklarını belirtir (Akt; Mengüoğul, 2006: 33). Etnik çeşitlilik günümüzde birçok ülkede karmaşık toplumsal yapının farklı bir yönünü oluşturmaktadır. Toplumsal yapıda oluşan bu farklılık ülke içerisinde uygulanan politikalar ya da dışa bağlı etmenlerle oluşan “biz” ve “onlar”

sınıflandırılması ülkemizde 1980’li yıllardan sonra kendisini daha belirgin göstermiştir.

Smiht, ulus-devlet yapılarının saf etnik bir guruptan her zaman oluşmayacağını bu nedenle çok çeşitli etnik kimliklere sahip ülkelerin (Osmanlı İmparatorluğu, A.B.D gibi) devletin idaresini ulus-devlet çerçevesine göre şekillendiği zaman ülkede farklı etnik kimliğe sahip unsurlar tarafından itirazlar yükselir (Akt; Küçükaliöğlü, 2005: 33). Etnik ya da milliyetçilik hareketlerinin hız kazanması bu iki kavramın önemi daha da artırmıştır. Etnik kimlik tanımı ve milliyetçi kimlik tanımlamaları benzer olmakla birlikte milliyetçiliğin oluşturduğu kimlik ve kimliğe bağlı hareketler üzerine çeşitli tartışmalar vardır. Millet tanımı üzerine tanımlama yapanlardan biri de Weber’dir.

Weber’e göre dil, kültür, etnik yapı, vatan, tarih vb. ulusu oluşturduğu söylenen etkenler olsa da hiç birin bir ulusun oluşmasında ana etken olmayacağını belirterek ulus kavramının tamamıyla belirsizlik taşıdığını söyler. Bu nedenle, ulus, kendini bağımsız bir devlet biçiminde ifade edebilen bir duygu birliğidir; o halde millet, normal olarak kendi devletini yaratma eğilimi de taşıyan bir topluluktur (Weber, 1993: 167-175, Akt; Mengüoğul, 2006: 34). Millet-ulus; bir ruh ya da ruhsal ilkelerdir. Ruhsal ilkeler toplumun üyelerinin var olduklarına inandıkları ulusal ruhla ilgilidir. Ruhsal ilkeler ortak kader, tarih ve kökenden geldiklerine inandıkları etnik gurubun uluslaşmasında en önemli etkenleri oluşturur (Renan, 1996: 57-58). Yani bir diğer deyişle ulus; kendilerini diğerlerinden farklı yaptıklarına inandıkları bazı karakteristik özelliklerin birleşiminden meydana gelerek vücut bulmuş sosyal hareketlerdir (Küçükaliöğlü, 2005: 27).

Bir başka Weber çizgisinde hareket eden Brueuilly’e göre; ulus ya da milliyetçiliği üç temel sav üzerine tartışır. Birincisi, ulusun özel bir karakteristiğinin olması ve açık bir şekilde var olmasıdır. İkincisi, ulusu inşa eden bütün değerlerin ulusun önceliğinde olması ve onunla ilgili olmasıdır. Üçüncüsü ise; Ulusun bağımsız olması. En azından ulusun politik birliğinin olması gerektiğini ifade eder. Bu üç nokta ulusun politikası ve politik gücünü oluşturur ve devletin kontrol gücü de buradan gelir (Brueuilly, 1993: 1-2).

Benedict Anderson, Ernest Gellner, Anthony Smith, Karl Deutsch ve Eric Hobsbawm Milliyetçilik tanımlamalarının en önemli temsilcileri arasında yer alırlar.

Milliyetçilik üzerine olan araştırmalar “gelenekçiler” ve “yenilikçiler” ya da “ilkçiler” ve “yorumcular” olarak ikiye ayrılırlar (Wilford, 1998: 9). “Yenilikçiler” ya da “yorumcular” milliyetçiliği modernlikle açıklamaya çalışırlar. Ulusal fikir ve hareketlerin modern faktörlere ya da endüstrileşme süreciyle alakalı olduğu fikrini savunurlar. Bu bağlantıda milliyetçilik, bürokratik devletin var oluşu, laiklik, kentleşme gibi fikir ve yaşam biçimleri kapitalist endüstrileşme süreciyle birlikte modernizmin bir ürünü olarak tanımlanabilir. Bu çerçevede baktığımızda milliyetçilik; kentlileşmiş nüfusun ve gelişmiş homojen kültürün bir arada olmasını sağlayan yönetici politikacıların ve entelektüellerin bir ürünüdür (Küçükaliöğlu, 2005: 29).

Milliyetçiliği modern teorisyenler arasında yorumlayanlardan biri de Gellner’dir. Gellner milliyetçiliği endüstri toplumunda sürdürülebilir işçi gücünü oluşturmak için devlet tarafından kontrol edilen homojen sosyal sürecin sonucu olarak toplumsal bir olgu olarak tanımlar. Bu bakımdan endüstrileşme milliyetçiliğin ortaya çıkmasında önemli bir tetikleyicidir. Milliyetçilik gibi toplumsal kültürün ortaya çıkmasında endüstrileşmenin dönüşümü oldukça önemli bir etken olduğunu iddia eder (Gellner, 1983: 57).

Gellner’e benzer bir şekilde milliyetçiliği tanımlayanlardan biri de Hans Kohn’dur. Kohn, milliyetçiliğin gelişimi ve erken modern çağın ortaya çıkmasında yenileşmenin oldukça önemli olduğunu göstermeye çalışır. Ortaçağ kiliselerin yıkılması, milliyetçi kiliselerin kurulması, milliyetçiliğin kavramlarının oluşumu, milliyetçilikle bağlantılı orduların oluşması, orta sınıfın ortaya çıkması, ticaretin gelişimi ve kapitalizm yükselmesi modernleşmenin getirdiği milliyetçilikle yakından alakalı olduğunu iddia eder. Yani ona göre oluşan milliyetçilik toplumun sadece kendini bir krala ait hissetmesi yerine kendi kazancının olduğu orta bir sınıfın oluşmasıyla bağlantılıdır. Kohn ayrıca milliyetçiliğin batı Avrupa entelektüellerinin ürettiği bir ürün olarak gördüğünü ifade eder (Kohn, 1967, Akt; Küçükaliöğlu, 2005: 31).

Milliyetçiliğin modernleşmenin bir ürünü olduğu teorisini destekleyenlerden bir diğeri de Eric Hobsbawm’dır. Hobsbawm göre; milliyetçilik ulusalcılıktan önce gelir. Çünkü ulusalcılığın devleti kurmadığını ancak milliyetçiliğin devleti kurmak için bir diğer seçenek olduğunu ifade eder. Hobsbawm, ulus ve milliyetçiliğin

“sosyal mühendisliğin” ürettiği özgürlük ideolojisinin bir parçası olduğu söyler. O da diğerleri gibi milliyetçiliğin devleti inşa eden elitlerin tarafından icat edildiğini savunur (Hobsbawm, 1983: 1).

Benzer çizgide hareket eden bir diğer isim Benedict Anderson’dır. Anderson, milliyetçiliğin kendisinin hayali olduğunu ancak oluşturduğu hasımlıklarla somut bir gerçeklik kazandığını ifade eder. Milliyetçiliğin devam etmesi için “öteki” olarak bir düşman ya da düşmanların icat edildiğini savunur. Devletle özdeşleşen milliyetçilik ve devlet dışı milliyetçilik olmak üzere iki tür milliyetçiliğin olduğunu savunur. Devletle özdeşleşen milliyetçiliğin devletin politikası ve ideolojisini oluşturur. Devlet dışı olan milliyetçilik ise “öteki” olarak lanse edilen hoşgörülü görülmeyen milliyetçiliktir (Çapar, 2006: 120).

“Gelenekçiler” ya da “İlkçiler” modern ulusların kökeninin etnik etmenlere yani var oluş rolleri üzerine odaklanarak milliyetçiliğin tanımı yapmaya çalışırlar. Bu teorinin en önemli temsilcileri Anthony Smith, John Armstrong ve Walker Connor’dur.

Bu çerçeveden hareketle milliyetçiliğin tanımı yapan Smith, milliyetçiliğin sadece endüstri devrimi ve Fransa’daki Rönenans hareketleriyle birlikte ortaya çıkan bir şey olmadığını iddia eder. Smith milliyetçiliği hali hazırda ya da potansiyel olarak bir “millet” kuracağı bazı mensuplarınca farz edilen bir halk adına özerklik, birlik ve kimlik edinmek ve bunu sürdürmek için oluşturulan ideolojik bir hareket olarak değerlendirir (Smith, 1994: 121). Modern ulusal entelektüeller ya da yükselmiş politikacılar var olan etnik kimlik üzerine milliyetçiliği kullandığını savunur (Smith, 1986: 156).

Benzer bir yolla milliyetçiliği tanımlayan Connor’a göre milliyetçilikte, ulusal kimliğin yapısında etnik bilincin ve ilkel yanların var olduğunu söyler. Bu sebeple milliyetçilik, bir grubun modern uluslar ortaya çıkmadan önce var olan grup kimliklerin ve önemli kişisel kaynakların inkar edilemez bir birleşiminden ortaya çıkan etnik bir yapıdır (Connor, 1994: 64).

Armstrong göre ise milliyetçilik, etnik farkındalığın uzun bir hikâyesidir. Milliyetçiliğin temelini eski medeniyetlere kadar dayandığını ifade eder. Bu bağlamda modern milliyetçilik kökeni kolektif eski gruplara kadar ulaşan etnik

bilincin son safhası olarak düşünebilir (Arsmtonrg, 1982, Akt; Küçükaliolu, 2005: 36).

Milliyetçilikle ilgili bütün analizlere baktığımızda; ister modern yaklaşım sergilensin ister gelenekçi yaklaşım sergilensin iki yaklaşımda eksik olan nokta toplumsal cinsiyet konusudur. Etnik kimlik ya da milliyetçi kavramların tanımı yapılırken kadınların bu süreçlere olan katkısı göz ardı edilmiştir. Bu sebeple bir sonraki başlıkta bu konu detaylı bir şekilde ele alınacaktır.

1.3.1. Etnik ya da Milliyetçi Kimliğin Cinsiyetlendirilmesi

Milliyetçilik tanımı yaparken birçok kuramcı farklı şekillerde tanım yapmıştır. Ancak feminist araştırmacılar tarafından kadınların milliyetçiliği inşa sürecindeki katkısının görülmediği için eleştirilmiştirlerdir. Feminist araştırmacılar eksikliğin giderilmesi için toplumsal cinsiyet ve milliyetçilik arasındaki ilişkinin doğru analiz edilmesi gerektiği, bunun için de etnik ve millet söylemlerin nasıl kurgulandığı üzerine incelemelerin gerekliliğini vurgulamışlardır. Bu araştırma da temelde benzer bir yaklaşım içerisinde olup doğulu kadının toplumsal cinsiyet ilişkileri ile doğu sorununa bağlı olarak gerçekleştirilen etnik-milliyetçi hareketleri söylemleri bir arada incelenmektedir.

1980'lerin ortasında kullanılmaya başlanan toplumsal cinsiyet kavramı, milliyetçiliğin tam anlamıyla tanımlanabilmesi için olmazsa olmaz bir parçası olduğunu göstermiştir. Etnik ve kan bağına dayalı milliyetçilikler, ataerkil yapının hakim olduğu yaklaşım biçimi; politik, ulusal söylem ve hareketlerde oluşturulan toplumsal cinsiyet kurgusu feminist araştırmalar tarafından yönetilen toplumsal cinsiyet boyutunun göz ardı edildiği ya da "gözden kaçırma"ları en büyük eleştirilerdendir (Kandiyoti, 2000: 941). Toplumsal cinsiyet boyutunun milliyetçilik kuramları içerisinde göz ardı edilmiş olmalarına ilişkin çeşitli nedenlerin olduğuna ilişkin farklı görüşler ileri sürülmüştür. Bu göz ardı edilme olayını tarihte kadın sorunlarının görmezden gelinmesi şeklinde ele alan ilk araştırmacı Joan W. Scott'tur. Scott kadınların tarihi olaylarda aktif bir şekilde görülmediğini/gösterilmediği veya kadınların pasif bir konudaymış gibi bir imaj çizildiğini ifade eder. Bu nedenle de

Scott' tarih hakkındaki düşüncesi toplumsal cinsiyet politikasının bir parçası olarak incelemesi gerektiğini savunur. Böylelikle tarih yazarlarının bu konudaki kadınların neden görünür olmadığı konusundaki tarihin noksanlığının incelenmesi kadının görünmezlik sorununun daha iyi anlaşılabilceğini söyler (Scott, 1988; 5-29). Benzer bir çizgide hareket eden bir diğer feminist araştırmacı olan Ida Blom'un toplumsal cinsiyet konusunda tarih araştırmalarında milliyetçilik, ulus-devlet ve inşa edilmiş olan ulus incelemeleri gibi konularda kadınların yaptığı katkıların göz ardı edildiğinin altını çizer. Ona göre tarihi anlamak için özel alan kamusal alan, devletleri, ataerkil yapıları, krallıkları ve toplumsal cinsiyet araştırmaları önündeki engelleri iyi analiz etmek gerektiği önerisinde bulunur. Ayrıca tarihin çalışma alanının, ulus tarihi ve toplumsal cinsiyet tarihi şeklinde ayrılması gerektiği ile ilgili iki antitez öne sürer. Ancak bu durumun yeni oluşturulan bilimsel tarih anlayışıyla da yavaş bir şekilde değişmeye başladığını ulusların toplumsal cinsiyet boyutunun da ele alınmaya başlandığını belirtir (Blom, 2000: 3-4).

Cinsiyet politikalarında önemli bir noktayı teşkil eden tarih yorumculuğu üzerine farklı feminist araştırmacıların çalışmalar yürütmesi kadınların görünmezliği konusunda ciddi gelişmelerin olmasını sağlamıştır. Feminist çalışmaların ortaya çıkmaya başlamasıyla birlikte milliyetçilik, etnik ve ırkçılık gibi konuların toplumsal cinsiyet konularıyla yakından bağlantılı olduğu ortaya çıkmıştır. Bu çerçevede hareket eden Glenda Sluga (2000: 495) 'a. göre;

Milliyetçilik teorileri doğal cinsiyet kurgusundan yola çıkarak ulus-devlet ve milliyetçilik tasvirlerini tarihsel anlatılarla vücuda getirilmiştir. Böylelikle milliyetçiliğin "hayali toplum" olarak görülmesi, milliyetçiliğin toplumsal cinsiyet boyutunun da hayali görüleceğini bizlere aktardıklarını söyler.

Bir diğer deyişle kadın görünür olmadıklarından dolayı değil, rolleri belirleyenlerin aktörlerin kadınların olmamasından dolayı milliyetçi siyasetin eril egemenliğinde kadınların konumu şekillenmektedir. Milliyetçi ya da etnik kimliğin toplumsal cinsiyet kurgusu içerisindeki ilişkilerin inşa süreçlerinin analizine analitik bir kavram olarak dahil edilmesi, bu yalnızca kadınların görünmezlikleri ortadan kaldırma çabası değildir. Bu girişim, aynı zamanda toplumsal cinsiyet ilişkilerinin

milli ya da etnik kimliklerin ve buna bağlı politik projelerin kurucu unsurlarından birisi olmasıyla da yakından ilgilidir(Çağlayan, 2006: 28-29).

Milliyetçilik projelerinde kadın ve erkek arasındaki farkın ortaya çıkmasında feminist çalışmaların önemli katkıları olmuştur. Feministler ulusal söylemlerdeki kadın erkek yapısını ve ulusal yapı içerisindeki kadın erkek ilişkilerin nasıl düzenlendiğini yaptığı analizlerle ortaya koymuşlardır. Çağlayan (2006: 29) bu durumu şöyle özetlemiştir;

Çalışmaların sonucunda ortaya çıkan toplumsal cinsiyet kavramı; sabit bir erkek kadın farkından ziyade, tarihsel ve kültüre kadınlık-erkeklik tanımlarını ve bunlar arasındaki ilişkiyi ifade eden toplumsal cinsiyet kategorisi, ekonomi, ideoloji, aile ve politika gibi başlıca toplumsal kurumların parçası haline getirilmiştir.

Benerjee, benzer bir tanımla milliyetçiliğin toplumsal cinsiyet olduğu vurgusunu yapar. Ona göre milliyetçilik projeleri süreçlerinde kendi imajını yaratarak ulusal bir tutum oluşturur. Böylelikle kadın erkek arasındaki farklar inşa edilmiş uluslarda kadınlık ve erkeklik gibi sosyal çekincelerin olduğu şekillenmelerden meydana gelir (Benerjee, 2012: 167-175). Toplumsal cinsiyet kurgusunda kadın ve erkek arasındaki ilişki cinsiyet farkının bir ürünü olmaktan çok sosyalizasyon sürecinin getirmiş olduğu bir etkiden kaynaklanmaktadır. Toplumsal cinsiyet ilişkileri bağlamında etnik ya da milli kimlik inşasını ele almak kimliğin kurgusunda hangi benzetmelerden yola çıkıldığını, sınırlarını ve “öteki”den farkların ne tür imgeler vasıtasıyla oluşturulduğunu araştırmanın tüm yönleriyle ele alınmasına önemli katkılar sağlar.

Feminist araştırmaların birçoğu erkek egemenliğin kurduğu düş, arzu ve karşıtıklardan farklı bir yolla toplumsal cinsiyet kurgusunu ele alır. Çünkü erkek egemenliğinde kurulmuş olan ulus içinde cinsiyet ilişkileri aile yapısındaki ilişkilere benzetilir. Nasıl ki aile içerisinde anne, baba, erkek ve kız çocukların sorumluluklarına ve görevlerine ilişkin roller, inanışlar, semboller ve bunlara uygun beklentiler içerir; ulus yapısında da millet ve milliyetçilik üzerine kurulmuş olan kurgu ailenin geniş bir modeli olarak görülür (Küçükalioglu, 2005: 41). Kolektif kimlik ile bireysel kimliğin etkileşim halinde inşa edilmeleri, kolektif kimliğin hangi

kurgulara dayandırılarak oluşturulduğunu anlamamız açısından son derece önem taşımaktadır (Çağlayan, 2006: 30). Çalışmamızın bağlantılı kısmına değinirsek doğulu kadın kimliğinin toplumsal cinsiyet kurgusu, kadın kimliğinin inşası bakımından bu nedenle önemlidir Bu sebeple toplumsal cinsiyet kurgusu hakkında saptamalarda bulunan feminist araştırmaların incelenmesi doğru olacaktır.

Cynthia Enloe'nin yaptığı araştırmasında; milliyetçilik hareketlerinin sık sık erkek deneyimlerinden yola çıkarak geliştiğini belirtir. "Milliyetçilik; erkeklerin umudundan, erkeklerin onurundan ve erkeklerin hafızasından doğmuştur" Bu nedenle kadınların milliyetçilik ilişkisi kolay olmadığı gibi en çok ezilen ve alt sınıflarda yer almışlardır. Kadınlar ulusal hareketler içerisinde ve çatışmalarda savaşın kahramanı ya da belirleyici aktörü olmaktan ziyade küçük, sembolik, ulusallığın bir ikonu olarak lanse edilmiştir (Enloe, 1990: 44).

Benzer bir saptamada bulunun Peterson'a göre; toplumsal cinsiyet kurgusunda kolektif kimliğin ve politik etkilerin kimliğe etkisini anlamamızın anahtarı, devlet politikalarındaki bağlılık, kimliğin oluşum sürecinde verilen toleranslar ve milliyetçilik haritasının gelişiminin nasıl olduğunun belirlenmesi toplumsal cinsiyet kurgusu analizinde hayati rol oynar. Ayrıca kimliğin cinsiyetlendirilmesinde cinsiyet hiyerarşisine değinir. Cinsiyet hiyerarşisi içerdekinin dışarıdakine göre baskın (dominant ulus) olmasıyla bağlantılıdır. Uluslardaki bu hiyerarşik sistem toplumsal cinsiyetin şekillenmesinde merkez konuma yerleşmiştir. Ona göre milliyetçilikte iki yolla toplumsal cinsiyet kurgusu meydana gelmiştir. Birincisi, kadınlık ve erkeklik bölünmesi üzerinde etkili olan grup kimliklerinin yapısının nasıl oluştuğunu ifade eden "bize karşı onlar" anlayışının hakim olduğu toplumsal cinsiyet kurgusudur. İkincisi, erkeğin/erkekliğin doğal şartlarda kadından/kadınlıktan öncelikli olduğu "bizim haricimizde onlar" anlayışı çerçevesinde oluşturulan toplumsal cinsiyet kurgusudur (Peterson, 1992: 183-184).

Feminist araştırmalar ulusal hareketlerde ulus kimliklerin nasıl şekillendiğini ve toplumsal cinsiyet boyutunun kültürel ve sosyal etkilerinin nasıl olduğunu ortaya koymuştur. Toplumsal cinsiyet tanımı yaparken kadın erkek arasındaki farkların fiziksel özelliklerden değil toplumun kültür yapısından gelen farklılıklar olduğunu ifade etmiştir. Feminist araştırmaların üzerine odaklandığı en önemli noktalardan biri

de budur. Ulus ve milliyetçiliği analiz etmek ve anlamak için cinsiyetler arasındaki ilişkilerin boyutunu anlamamız gerekmektedir.

Ulusallaşma sürecinde kadınların etkilerini farklı bir yolla ifade edenlerden biri de Nira Yuval Davis'tir. İlk olarak kadının toplumun sadece biyolojik üretici olarak görüldüğünü belirtir. Kadınların doğurganlığı ve soyu devam ettirme özelliği milliyetçi veya etnik toplumların yapısında merkezi rol oynar. İkincisi kadınların kültürel kariyerlerine odaklanır. Kadınlar grupların kültürel kimlikleri ve ulusun sembolik yapıcısı işlevini görür. Yani kadınlar birçok kültür içerisinde kolektif bir şekilde sembolleştirilmiştir. Sembolleştirmenin en iyi örneği kadının anne özelliğinden yola çıkarak yapılan anavatan vurgusudur. Rusya, Hindistan, Türkiye ve İrlanda gibi pek çok toplumun ülkeleri için anavatan kelimesini kullandığı görülür (Yuval-Davis, 1997: 26-38).

Yuval-Davis'in vurguladığı bir diğer nokta ise uluslardaki kadınların kolektif onur taşıyıcı olarak görülmesidir. Kadın bedeni üzerine inşa edilen "namus" kavramı kadınların yaşamı içerisinde tüm alanlara müdahale etmektedir. Bu çerçevede kadınların uygun davranışının nasıl olması gerektiği, giyimi, eğitimi ve yaşam mekanları bu sınırlara göre çizilmeye başlar. Çizilen sınırlara uymayan kadınlar şiddet ve ölüm cezalarıyla karşı karşıya kalabilmektedir. Özellikle ataerkil yapı içerisinde yaşayan kadınlara yönelik yaptırımların daha sert olduğu görülmektedir (Yuval-Davis, 1997: 45). Politik kurallar içerisinde kadın ve erkek eşitliği gözükmese de günlük yaşamda bu kuralların doğru bir şekilde uygulanmadığı görülmektedir. Çünkü kadın bedeninin namus olgusunun merkezi görüldüğünden dolayı kadın ve kadının cinselliği yaşamı konusunda ataerkil yapının ciddi müdahalesi vardır. Kadın bedeni ve cinselliği üzerine çalışma yapanlardan biri de Zillah Eisenstein'dir.

Eisenstein ulusun kadına bakış açısını anlamamız için ulusun kuruluş ve kadına yüklediği anlamı anlamamız gerektiğini ifade eder. Uluslarda kadın bedeninin sembolleştirilmesi kuruluş mantığından gelmektedir. Doğal yaşamda kadın ve erkeklerin birbirinden farklı olmadıklarını ancak ulusun inşa sürecinde toplumsal cinsiyet kurgusuyla kadın ve erkek farklılıklarının ortaya çıktığını ifade eder. Toplumsal cinsiyet kurgusuyla cinsellik ve doğurganlık ulus kimliğinde kadınları merkez konuma getirmiştir. Bu hem savunulması gereken namus olarak görülmeye

başlanmış hem de kadınların bütün alanlarda kadınlara yönelik farklı yaptırımların geliştirilmesine neden olmuştur. Kadınların böylesi bir alanda nasıl yer aldığını toparlayacak olursak; milliyetçi ya da etnik pratik ve ideolojilerde kadınlara verilen görevlerin ve yüklenen rolleri Yuval-Davis beş başlık altında toplamaktadır. Bunlar;

- Etnik topluluğun üyelerinin biyolojik yeniden üreticileri, anneler,
- Topluluğun İdeolojik yeniden üretiminde kültür aktarıcıları,
- Etnik ve ulusal farklılıkların gösterenleri, yani etnik ve ulusal kategorilerin dönüşümü, yeniden üretimi ve inşasında kullanılan ideolojik söylemlerin merkezinde yer alan semboller,
- Etnik ve ulusal gurupların sınırlarının yeniden üreticileri ve
- Ulusal, ekonomik politik ve askeri mücadelelerde bizzat katılımcılar şeklinde sıralanmaktadır (Akt; Çağlayan, 2006: 30-31).

Kadınların etnik ya da milliyetçi ideolojilerden dolayı belirli kategorilerde görülmesi kültürün şekillenmesinin de merkezinde önemli bir rol oynar. Yukarıda değindiğimiz bu bağlantı çerçevesi erkeklik ve kadınlık rolleri, evin ve anneliğin inşası, cinsellik ve iktidarın toplumsal olarak cinsiyetlendirilmesi vb. gibi süreçleri analiz edilmesinde ve anlamlandırılması önem taşıdığına göstergesidir.

Doğu ve Güneydoğu'da yaşayan kadınlara yönelik yaptığımız bu çalışmada üzerinde durmak istediğimiz noktalardan biri de budur. Ataerkil yapının hakim olduğu doğu toplumlarında kadınların tüm yaşam alanlarını etkileyen toplumsal cinsiyet kurgusunu anlamamız bu nedenle oldukça önem arz etmektedir. Ulusal ya da etnik kurgularda ve projelerde kadınlara verilen rol ve görevlerine ilişkin oluşturulan tartışma alanı hem doğu toplumlarında etnik kimliğinin hem de doğulu kadın kimliğinin inşa edildiği anlam evreninin sorgulanması açısından bir çerçeve oluşturmaktadır.

1.2.3.1. Türk Kadını ve Doğulu Kadın Kimlikleri

Türkiye'de kadın kimlikleri uzun süre geleneksel çerçeve anlayışı ile şekillenmiştir. Yaşam alanı içerisinde kadınlar ikinci planda kalırken; milliyetçilik, milli kimlik, millet konulu yazınlarda ise kadınlar toplumun biyolojik üreticisi olarak

vurgulanmalarının yanında toplumun gelişmesinde önemli görevlerinin olduğu vurgusu yapılmıştır. Kadınların modernlik ve batılılıkla ilişkilendirildiği ilk dönem Tanzimat dönemidir. Tanzimat döneminde kadınlar başlatılan reformlarla Avrupa’da eğitim görmüş “modernleşme” yanlısı erkeklerle eşlerinin, kızlarının “modern” kadınlar gibi eğitilmiş ancak örf ve adetlerini sürdüren bir pozisyonda olmuşlardır. Bu dönemde kadınlar erkeklerin süslü oyuncacı olmak yerine toplumsal projeler içinde yer almak istemişlerdir. Erkeklerinde desteklediği bu projelere kadınların özgürleşmesine ve özgür talep etmelerinde oldukça önemli adımlar atılmaya başlanmıştır (Durakbaşı: 1998: 40). Nitekim Cumhuriyet dönemi ile bu durum değişmeye başlamıştır. Cumhuriyet sonrası Kemalist ideoloji çerçevesinde kadınlara verilen haklar neticesinde kadınların kurmuş olduğu dernekler (Türk Kadınlar Birliği gibi) kapatılmıştır. Çünkü Cumhuriyet kadınlara bütün hakları vermiştir. Kadınları artık özgürlükleri ve haklarını savunmaları için örgütlenmelerine gerek kalmamıştır. Türk kadın kimliği Devlet feminizmi çerçevesinde şekillenmeye başlamıştır. Tanzimat dönemi ile Cumhuriyet döneminin kadına bakış açısı Ağduk-Gevrek şöyle değerlendirir (2000: 284). “ Cumhuriyet öncesi Kemalist ideolojisi çerçevesinde kadın meselesi, Cumhuriyet öncesi Osmanlı kadın hareketi ile bağlantısı yok sayılarak yeni bir olguymuş gibi sunulmuş ve bu sunum Kemalist ideoloji çerçevesinde geliştirilen toplumsal projelerin hepsini kapsayan ve 75 yıl boyunca öneminden neredeyse hiçbir şey kaybetmeyen milliyetçilik projesi ile göbekten bağlanmıştır.” (Akt; Mengünoğlu: 2006: 41). Oluşturulan bu yeni dönemde devlet feminizmi kadınların özgürlük taleplerini karşılamaktan ziyade “modern” bir toplum gayesi gütmüştür.

Türkiye’deki feminizm hareketlerine getirilen en büyük eleştirilerden biri de Türk kadınının içinde bulunduğu feminizm erkek egemenliğin elinde bulunan politik gücün belirlediği sınırlar içerisinde kalmıştır. Türk feministlerin özgürleşme yolunda hak talep etmelerinin önüne geçildiği gibi “her yerde devlet sevgisi kültürü ile kuşatıldığı” görülmektedir (Mojab, 2005: 19). Ulus-devlet doktrinine sadık kalan Türk feministlere getirilen diğer en büyük eleştiri de doğulu kadınların içinde bulunduğu kültür ve dilin yok sayılmasına dolayısıyla doğulu kadınların durumunun göz ardı edilmesine karşı sesiz kalmalarıdır. Güneydoğu Anadolu’nun kırsal bölgelerinde yaşayan kadınların “modernleştirilmesine” dair devlet tarafından

yapılan çalışmaların başarısız olduğu vurgulanırken Türk feministlerce bu geliştirme projelerinin getirdiği sorunlarından söz edilmediği görülür (Mengünoğul, 2006: 42).

1980 askeri darbesi sonrası doğulu kadınlar sol örgütlerde ve kadın hareketlerinde yer almaya başlamışlardır. Ancak Türkiye'deki feminist hareketlerinin doğu kadınının durumuna yönelik körlüğü 1990'larda doğulu kadınları, kadın hareketinden ve sol örgütlerden koparmaya başlamışlardır. Doğulu kadın feministler tarafından çeşitli dergiler çıkarılmaya başlanmış (Jujin, Roza, Jin ü Jiyan gibi) ve doğulu kadınların kendi hakları için kadın hareketleri tekrar başlamıştır.

Zamanın mevcut şartları gereği böyle bir strateji izlemeleri son derece olağandır. Doğulu kadının çok fazla zorlu şartlarda yaşadığı söylenebilir. Dönemin şartları göz önüne alındığında gelir, eğitim, sağlık, toprak ve devlet kaynaklarına erişim gibi temel fiziki ihtiyaçlara erişimin yeterli olmadığı gibi doğulu kadınlar için ayrıca dil ve kültürel yasaklanmalar, onları koruyacak güvenlik mekanizmasının da eksikliği çok daha zor şartların yaşanmasına sebep olmuştur. Tam bu noktada erkekler ve kadın arasında bahsettiğimiz kaynaklara erişimde büyük bir boşluk ulaşmaktadır. Zorunlu askerlik uygulaması erkekleri nispeten daha yardımcı ve daha avantajlı konuma getirirken askerliğin cinsiyetçi yapısından dolayı kadınları çok daha arka plana atmakta ve zor durumda bırakmaktadır. Bu konuya ilişkin 1993-1998 yılları arasında eğitim seviyesiyle ilgili araştırma yapan Ayşe Gündüz Hoşgör ve Jeroen Smits'in ortaya koyduğu çarpıcı verilere bakarsak anlatmak istediğimizi verilerle de ortaya koymuş olacağız.

Temel eğitim almada Türkler ve doğu toplumları arasında büyük farklılıklar mevcuttur. Doğulu erkeklerin ¼'ü kadınların %70'ten fazlasının temel eğitimi tamamlamadığı görülmektedir. Türk nüfusu içinse bu oran sırasıyla % 7 ve % 22'dir. Ortaokul eğitiminden sonra eğitim alanların oranı doğu erkeklerinde sadece % 2,8 kadınlarında ise % 0,5'tir. Türk erkek ve kadın nüfusuna baktığımızda erkeklerin % 10'dan fazla Kadınların oranı ise nerdeyse % 5 olduğu görülmektedir (Akt;Yüksel, 2006: 779).

Eldeki veriler oldukça önemli bir saptamayı göstermektedir. Yukarıda belirttiğimiz gibi bu veriler bize iki noktayı kanıtlamaktadır. Birincisi doğuda erkekler ve kadınlar arasında eğitim almada ve dolayısıyla eğitimin getirdiği diğer

kaynaklara erişmede büyük bir fark olduğunu göstermekte. İkincisi ise Türkiye'deki farklı toplumların temel haklara erişmede aynı kolaylık derecesine sahip olmadığını bize göstermektedir.

Doğulu kadınların başlatmış olduğu bu çalışmalarla Türkiye'deki kadın hareketlerinde doğulu kadın ile ilgili özeleştiriler yükselmeye başlar. Zehra Arat (1994), devlet feminizmini Cumhuriyetçi ataerkillikle eleştirir. Yeşim Arat (2000) ise feminist aktivizmin ayrımcılığını vurgulayarak Türk ve Doğulu kadın feministleri bir diyaloga davet eder. İlkaracan (1998) ise, Türkiye'deki kadın hareketinin Doğulu kadınlar ile bir dayanışma kuramamakla eleştirir (Mengüoğul, 2006: 43).

Sonuç olarak Türk kadının kimliğinin şekillenmesinde 1980'lere kadar ana etken devlet feminizmi iken, doğulu kadın kimliği bir sorunun içerisinde başlayan kadın hareketiyle oluşmaya başlamıştır. Cumhuriyet öncesi başlayan kadın hareketlerinin 1980'li yıllardan sonra tekrar başlaması doğu kadın kimliklerinin kazanılmasında önemli bir başlangıç noktasını oluşturur. Toplumsal cinsiyet kurgusunun hakim olduğu ataerkil toplum düzenine sahip doğu toplumu ulus-devlet doktrininin hakim anlayışıyla birleşmesiyle doğu kadını taleplerinin çok yönlü olmasına da neden olmuştur. Bu sebeple çalışmamızın ikinci bölümünde doğulu kadınların içerisinde olduğu feminizm hareketleri ve doğudaki kadının konumu detaylı olarak ele alınacaktır.

İKİNCİ BÖLÜM

DOĞU VE GÜNEYDOĞU'DA KADIN HAREKETLERİ

2.1. DOĞU VE GÜNEYDOĞU KADIN HAREKETLERİ İŞİĞİNDA

TÜRKİYE'DE FEMİNİZME TARİHSEL BAKIŞ

Doğu ve Güneydoğu'da kadın feminizmini anlamak için, Türkiye'deki feminizmin tarihsel sürecini aktarmak gerekecektir. Bu çerçevede Tekeli (1995b: 1-21). Türkiye'deki feminizmi üç bölümde ele almıştır. Birinci Osmanlı İmparatorluğu döneminin 19. yy ilk yarısından 1923 yılında Türkiye Cumhuriyeti kuruluşuna kadar olan dönemi oluşturur. Bu dönemde kadın hareketleri gazete ve dernek eylemleri yoluyla kadının toplum ve aile içerisindeki konumu hakkında tartışmalar oluşturmuşlardır. İkinci dönem kadın hareketleri Türkiye Cumhuriyeti kuruluşundan başlayıp 1980'lere kadar devam eden süreci kapsar. Cumhuriyetin kuruluşundan sonra ilk on yılda kadınların önemli sosyal ve politik haklar elde ettiği görülmektedir. Ancak birçok yazarın bu konudaki yorumu, kadın hareketleri konusunda bu dönemin zayıf olduğu söyler. Çünkü feminizm yapısının oluşturulmasında devletin varlığı belirleyici olarak önemli rol oynamaktadır. Üçüncü dönem ise 1980 ile 1990'lı yıllara denk gelmektedir. Bu dönemdeki kadın hareketleri Türkiye'de daha fazla bağımsız ve radikal feminizm hareketleri olmaya başlamıştır.

Dünyada olduğu gibi Türkiye'de de feminizm üç dalgada yayılmıştır. Birinci dalga feminizm 1910-1920 yıllarını kapsarken, ikinci dalga feminizm hareketleri 1980'li yıllara kadar devam etmiştir. Ancak feminizmin en yoğun yaşadığı dönem 1980 sonrası üçüncü dalga feminizm hareketleri oluşturur. Üçüncü dalga feminizm hareketlerinde kadınlar eylem, talep ve olaylarda daha aktif bir şekilde rol oynama başlamıştır (Taşdemir, 2007: 29).

2.1.1. 1910-1923 Osmanlı Dönemi

Batıdaki kadın hareketlerine koşut olarak ülkemizde kadınlar özellikle Tanzimat Dönemi'nde buldukları toplumsal yaşamsal koşullarına itirazlarda bulunmaya başlamışlardır (Kolay, 2015: 6). Bu dönemde kadınlar dergi ve gazete

yoluyla taleplerini ifade etmeleri Osmanlı'da kadın hareketi başlangıcı (Çakır, 1996a) ya da birinci dalga feminizmin başlamış olduğu (Tekeli, 1998) ifade edilir. Bu yayınlarda, kadınları bilgilendirmeye yönelik, evlilik ilişkileri, çocuk bakımı ve sağlık konularına yer verilmiştir. Ayrıca edebiyat, siyaset, sanat, ahlak ve tarih alanlarında kadınların kaleme aldığı yazılara yer verilmiştir (Akt; Kolay, 2015:7).

Osmanlı'da kadın hareketleri kentsel/kırsal, sosyal ve dinsel bakımından bölünür. Bu noktada doğu kadınlarının Osmanlı döneminde kadın hareketlerine baktığımızda ilk kadın hareketlerinin 1919 yılında İstanbul'da Kürt Kadınları Teali Cemiyeti derneğini kurmasıyla başlar. Bu grup milliyetçilik ideolojisi ve modern Avrupa düşüncelerinden etkilenen önemli doğulu ailelerden olan entelektüel kadınların etkisi altında oluşmuştur. Grubun amacı doğu aile yaşamını yeniden düzenlemek ve doğu kadınlarını modern düşüncelerle aydınlatmak amacıyla kuruldu. Fakat bu gurubun yaşamının kısa sürmesinden dolayı belirledikleri hedeflere ulaşamadılar (Alakom, 1998: 40).

2.1.2. 1923-1980 Dönemi

İkinci dönemde devlet tarafından kadın erkek eşitliği, kadın haklarının kazanılması konusunda çok önemli adımlar atılmıştır. 1926'da İsviçre medeni kanunun ülkemizde uygulanmaya başlanmasıyla kanun önünde kadın erkek eşitliğini sağlamıştır. Daha sonra 1930 yılında yerel seçimlere katılma hakkı, 1934'te ulusal seçimlerde oy kullanma hakkı ve sonrasında seçilebilme hakkı verilmiştir.

Atatürk kadınlara bu hakların tanınmasında radikal ve sosyal dönüşümler gerçekleştirmiştir. Kemalizm felsefesi olarak da bilinen bu çağdaşlaşma ve modernleşme adımları, geçmişte Osmanlı'da bulunan ataerkil ahlak kurallarının sürdürülmesi gerçeğini değiştirmemiştir. Bu bağlamda Durakbaşa göre, Kemalizm kadınların iş yaşamına ve eğitime katılması konusunda ilerici bir ideoloji oluşturmasına rağmen, ataerkil ahlak kurallarını değiştirmemiş ve kadın erkek ilişkisinin karakteristiği geleneksel kültürün temelleri üzerine devam etmişti (Durakbaşa, 1998: 140).

Kemalizm kadın hakları konusunda; barışçıl ve uyum içinde kadın erkek eşitliğinin sağlanması için tarafsız ilerici söylemlerle, yasal çerçevede kadın erkek eşitliğine öncelik vermesi modern bir yaklaşım gerçekleştirmiştir. Saktanber'in çözümlemesine göre; Kemalizm ulusal kimlik tanımlamalarında kadın hakları konusundaki söylemlere diğer tanımlamalardan çok daha öncelik vermiştir (Saktanber, 2001: 332). Ancak kadın haklarına öncelik verilmesi konusunda bu kadar net adımlar atılırken, Türkçe bilmeyen doğu kadınlarının bu hakları nasıl elde edecekleri konusunda bir çözüm üretilmemiştir.

Cumhuriyetin ilk yıllarıyla beraber bu önemli noktanın yeterince önemsizlenmesi kadınların bağımsızlık organizasyonları ve eylemleri 1980'li yıllara kadar kendi özerk yapılarını açıkça oluşturmamalarına neden olduğu getirilen bir diğer eleştirilerdendir. Cumhuriyet rejiminde feminizm hareketleri devlet tarafından açıkça desteklenmesine rağmen, rejimin tanımlamaları belirli sınırlar içerisinde tutulmuştur (Berktaş, 1996: 760). Kemalizm ideolojisi kadınlara bağımsızlık bilincinin oluşmasında önemli farklılıklar yaratsa da ulus mantığının getirdiği sınırlandırmalar nedeniyle kadınların organize olma ve dernek kurma gibi çalışmalarında sınırlı kalması kadın hareketlerini de sınırlandırmıştır.

2.1.3. 1980 Sonrası Dönem

1980 sonrası feminizm hareketlerini incelediğimizde; politik yaşamı sonlandıran 1980 askeri darbesi sonrası grup ve parti liderlerin tutuklanması olayların ana karakteristiğini oluşturur (Tekeli, 1989: 36). Politik yaşamı neredeyse sıfıra indiren askeri darbe karşısında feminizm hareketleri tam tersi bir gelişme göstererek feminizm eylemlerinin arttığı dönem olmuştur. Feminizm eylemleri bu dönemde cinsiyetçi ve ataerkil sosyal kültür tarafından baskılanan, asimile edilmeye çalışılan kadınlar toplum içerisindeki konumuna radikal değişimler getirmek amacıyla kadın sorunu üzerine çalışmalar gerçekleştirmişlerdir.

1980'lere kadar Mustafa Kemal Atatürk'ün yaptığı reformlarla kadınlara verilen özgürlükçü haklar toplum tarafından benimsenmiş ve kabul edilmiştir. Gerçekten de dünya geneline baktığımızda birçok Avrupa ülkesinde kadınların yasal

hak elde etmesi ve toplum içerisindeki konumunun yükselmesi ülkemizden sonra gerçekleştirmiştir. Ülkemizde gerçekleşen reformla birlikte sadece eğitilmiş kadınlar değil aynı zamanda eğitimsiz ev kadınları ve onların kızları reformun getirdiği fırsatlardan yararlanmışlardır. Dolayısıyla bu gerçek pek de tartışmaya açık değildir. Ancak 1980'lerle birlikte Türkiye'de kadınlar açısından yeni bir dönemin başlangıcını da gerçekleştirdi. Toplumsal hareketlerin gelecek projelerinin geleneksel sağ ve sol içerisinde biçimlendiği uzunca bir dönemin ardından gelen zorunlu bir suskunluk aynı zamanda kimi gruplar açısından geçmişle ve geleneksel olanla hesaplaşmaya dönüştü (Bora ve Günel, 2002: 13). Eğitilmiş orta sınıf iş sahibi eş olan kadınlar önderliğinde başlatılan feminist hareketleriyle birlikte, kadınlara atfedilen geleneksel rollere meydan okuması toplumsal cinsiyet kurgusunda kırılmalar oluşturmuştur. Ayrıca yeni kültürel kimlik araştırmalarıyla beraber feministler kadınları modernleştirme projesini eleştiri getirmiştir. Çünkü onlara göre kadınlar erkeklerle sadece halk arasında eşitlik arayışında değil aynı zamanda genetik eşitlik arayışında yani etnik kimlik konusunda eşitlik arayışında olduğu ileri sürerler. Bu nedenle Atatürk'ün getirdiği reformların eksik ve yetersiz olduğu fikrindedirler (Arat, 1997: 103).

Feminizmin üçüncü dalgası olarak da adlandırdığımız bu dönemde diğer iki dönemdeki kadın faaliyetlerinden çok daha etkili ve organize bir şekilde eylemlerini gerçekleştirdiğini görmekteyiz. İlk etapta Feminist hareketi devletten bağımsız, kendiliğinden, bağımsız küçük gruplar veya tek tek yazarlar, sanatçılar, gazeteciler, çoğunlukla iş sahibi eğitim görmüş orta sınıf, kentli kadınların önderliğinde başlatılan hareket içinde kısa zamanda gençler etkin rol oynamışlardır. 1980'li yılların başından itibaren yeni bir oluşumu teşkil eden feminist kadınlar, birkaç yıl sonra kamusal platformda siyasal eylemlere yönelmiş ve seslerini duyurmaya başlamışlardır (Çaha, 2003: 267; www.sosyalistforum.net). Kadın eylemlerinin organize olarak ortaya çıkması, ideolojik ve politik temeller üzerine inşa edilen bilinçli kadın gruplarının ve eylemcilerin gerçekleştirdiği faaliyetler sonucu olmuştur (Bora ve Günel, 2002: 8). Bu kadın grupları sadece eylemsel faaliyetler göstermemişler aynı zamanda gazete ve dergi yayınları, konferanslar ve tartışma panelleri düzenleyerek feminist teorileri hakkında kadınları bilgilendirmişlerdir.

Geliştirdikleri politikalarla feministler, karanlıkta kalan bazı konuları ve Türk toplumunda yer alan bazı değerleri kamuoyuna taşıyarak burada tartışmaya açmışlardır. Karanlıkta kalan ve arka sokaklarda yaşanan kürtaj, dayak, evlilik içi cinsel taciz, tecavüz, sarkıntılık, iffet, bekaret, flört, kadın cinselliği, aile içi şiddet, ailedeki eşitsiz işbölümü, aile yaşamındaki ast-üst ilişkisi, vb. konular feminist hareket içinde gündeme gelmiş ve kamuoyunun gündeminde geniş bir tartışma alanı bulmuştur (www.sosyalistforum.net). Cinsiyet eşitsizliğinin politik bir konu olarak gündeme getirilmesi, feminist hareketin büyük bir başarısıydı.

Gazete ve dergilerdeki yayınları bu dönemi daha iyi bir şekilde özetleyebilir. İlk olarak 1983 başlarında Somut Dergisi'nde kadın sayfası süreci başlar. 83 başlarında Somut'ta kadın sayfası çıkarmaya başlayan kadınlar, Mart 84'te artık bunun yetersiz olduğunu, feminizmi kendi oluşturacakları yapılar aracılığıyla tartışmanın zamanı geldiğini düşünerek Kadın Çevresi'ni kurarlar(Tekeli, 1989: 37-38, Akt; www.sosyalistforum.net). Kadın Çevresi, harekete aynı yönde devam eder: Kadın sorunlarını deşifre etmek ve feminizmi tanımak/tanıtmak. Bu amaçla 1985'de Kadın Çevresi'ne bağlı bir Kitap Kulübü kurulur. Feminist kuram üzerine kitapların Türkçeye çevrildiği bu dönem, Batı'daki feminizmin daha iyi tanındığı ve feminist kuramların tamamen özümsemiği bir dönemdir. (Çakır, 1996b: 752).

Türkiye'de feminist hareketin bağımsız ve etkili bir kimlik edinmesinde bir dönüm noktası olan 1980'lerin sosyo-politik ve kültürel imkanları, feminizmi, demokratik kültürün yerleşip gelişmesinde farklı seslerin ve renklerin temsilciğini üstlenme noktasında önemli bir konuma getirmiştir. Bu anlamda, uluslararası sözleşmelerin de etkisi olmuştur. Türkiye tarafından 1986 senesinde imzalanan Kadına Karşı Her Türlü Ayrımcılığın Önlenmesi Sözleşmesi(CEDAW) Türkiye'nin mevzuattaki sorunlarına kamuoyu ilgisini çekti. Sözleşme, imzalayan ülkelerin yasalardaki cinsiyet eşitliğinin yansımaları ve ayrımcılığın her şeklinin önlenmesini şart koşuyor (Tekeli, 1989: 39). 1986 yılında kentsel yaşama tamamı ile adapte olamayan kadınların çalışma yaşamında erkeklerle eşit şartlara sahip olma ve kadınların çalışma yaşamına adaptasyon sürecinde karşılaştığı sorunları çözmek amacıyla Kadın Emeği Değerlendirme Vakfı kuruldu (Çakır, 1996b: 752). Bundan sonra 17 Mayıs 1987'de 3000 kadının katılımıyla toplu bir yürüyüş eylemi

düzenlenir. Düzenlenen bu protesto eylemleri kadınlar için çok büyük öneme sahiptir. Çünkü kadınlar ilk defa taleplerini sesli bir şekilde sokakta dile getirmişlerdir (Sirman, 1989: 1). Feministler tarafından Perşembe Grubu olarak adlandırılan grup 1987'de Ankara'da 1. hafta sonu oturumu organize ederek bir toplantı gerçekleştirdi. Grup gündemdeki politikadaki feminist hareketlerin nasıl organize olacağı üzerine ve buna benzer sorunlar üzerine toplantılar düzenledi (Tekeli, 1989: 39).

1980'deki feminist hareketlerini ana hatlarıyla toparlayacak olursak; eğitilmiş orta sınıf kadınların toplantı, protesto ve organizasyonlar düzenlenmesi, kadınların maruz kaldığı sorunları gündeme getirecek yayınlar yapılması ve böylelikle feminizm geniş kitleleri ulaşılması gibi çalışmaların olduğu on yıllık bir dönemi oluşturmaktadır (Çakır, 1996b: 753).

1990'lı yıllar gelindiğinde ise feminizm hareketleri çok daha farklı bir boyuta taşınmaya başlar. Bu dönem, kadınların farklılığa vurgu yapılmaya başlandığı yıllar olarak lanse edilir. Tüm kadınların ezilme biçimleri aynı değildir. Toplumsal gelenekler etnik kimlik, cinsel yönelim ve ait olunan sınıf, kadınlar arası farkları oluşturur. Feministler, farklılığın görülmesinin ve ezilme biçimlerine göre politika üretilmesinin önemini vurgular (Kolay, 2015). Bu çerçevede baktığımızda 90'lı yılların en önemli noktası da buradan çıkmaktadır.

1990'lı yıllara genel bir çerçevede baktığımızda yukarıdaki özellikle birlikte temel özelliğin öne çıktığını görmekteyiz. Birincisi 80'li yıllarda olduğu gibi dergi ve gazeteye yönelik yayınların devam ettiği özellikle kadınlar tarafından çıkarılan yayınlardır. Bunlar Eksik Etek, Emekçi Kadınlar Bülteni, Martı, Özgür Kadın, Çağdaş Ana ve Dolaşan Mavi Çorap gibi yayınlardır. Ayrıca aylık bir dergi olan Pazartesi 1995'te yayın hayatına bu dönemde başlamıştır (Çakır, 1996b: 756). 1990'lı yılların kadın hareketi ve bu hareketin kadına yönelik aile içi şiddetle mücadele amaçlı parçası açısından ikinci temel özelliği kurumlaşmadır. Şiddetle mücadele eden kadınlar ve kadın hareketi açısından 'kurumlaşma' sadece 1980'lerden devralınan ve 90'lar boyunca gündemde kalan bir özellik değil, aynı zamanda 90'lardan 2000'lere devredilen özelliklerden de biridir (Bora ve Günal,

2002: 48). Kurumsallaşma ile birlikte Kadına yönelik şiddetle mücadelenin ilk ürünü 1990'da kurulan Mor Çatı Kadın Sığınağı Vakfı oldu (Tarih Yayınları Vakfı, 1998:353). Kadına yönelik şiddetle mücadelede 1990'larda gerçekleştirilmiş önemli bir diğer kurumsallaşma, Türkiye Barolar Birliği içinde gerçekleşen Kadın Hukuku Komisyonları ve bu komisyonların oluşturduğu bir tür çatı organizasyonu olan Türkiye Barolar Birliği Kadın Hukuku Komisyonu 'un (TÜBAKKOM) ortaya çıkmasıdır. Bu kurumlaşma, kadınlara sağlanan hukuk danışmanlığı desteği yanında, özellikle 4320 sayılı Aileyi Koruma Kanunu'nun uygulanmasını kolaylaştırmakta önemli bir işlev görmüştür (Bora ve Günal, 2002: 49-50, Akt; www.sosyalistforum.net). Aynı zamanda 1990'da Kadından Sorumlu Devlet Bakanlığı kurulur. Eylül 1990'da Bakırköy ve Şişli Belediyeleri birer sığınak açarlar. Kadın bakanlığı feministleri bakanlık çatısında hareket etmeye çağırır. Böylelikle kurumsallaşma bu dönemin belirleyici etkenlerinden biri haline gelir.

Üçüncü temel özelliğimiz ise, kadınlar arası farklılığın öne çıktığı, tüm kadınların ezilme biçiminin aynı olmadığı anlayışı 90'lı yılların feminizminde hakim olmaya başlamasıdır. Bu bağlamda 80'li yıllarda olmayıp 90'lı yıllarda feminizm hareketleri içerisinde yer alan İslami ve doğulu kadının feminizm hareketi içerisinde taleplerini dile getirmeye başlaması ve bu talepler etrafında örgütlenmesi dönemin en ayrıcalıklı özelliğidir.

Doğulu kadınlar, hem milliyetçi ataerkliliğini hem de Türkiye'deki feminizmin Türklüğünü sorguladılar. Müslüman feministler ise, feminist hareketin seçkinci-tahakkümcü tavrına karşı çıkıp Müslüman kadınların inançlarıyla bir kadın olarak ezilmeyi reddedişleri arasında bir çelişki olmadığını göstermeye çalıştılar (Bora ve Günal, 2002: 8). İki grubun da ortak yönelişi farklılıklarını savunmaları ve bunun için mücadeleler göstermeleridir. İki grubun benzer noktaları olsa da konumuz gereği doğulu kadınların içinde bulunduğu feminist hareketlere odaklanmak daha doğru olacaktır.

1990'larda doğulu kadınlar politik eylemlerini hızlandırarak çeşitli organizasyonlar ve yayınlar organize etmeye başladılar. Bu dönemde yapılan yayınlara baktığımızda; Yaşamda Özgür Kadın, Jujin, Roza ve Jin u Jiyan gibi doğu

kadınlarına yönelik dergiler ortaya çıkmıştır. Söz konusu dergiler doğu kadınlarının bilinçlenmesinde önemli rol oynamıştır. Öte taraftan İslami feminizmi destekleyen kadınlar politik eylemlerini Refah Partisi yapısı içerisinde gerçekleştirmişlerdir (Çakır, 1996b: 756).

Gerçekten de Türkiye'deki feminizm hareketinin büyük bir dönüşüm ve radikal değişiklik yaşadığı yıllardır 90'lar. Bu dönemde kadınların bilinçlenmesiyle yaşanan kadın hareketleriyle mevcut düzene eleştiriler getirilmeye başlandı. En büyük eleştirilerden biri Türkiye'nin kuruluş mantığının temeli ulus-devlet mantığına dayanmasıdır. Çünkü ulus-devlet mantığının getirdiği milliyetçilik doğuda yaşayan insanların dil, kültür ve toplumsal yapı farklılıklarını göz ardı etmiştir. Dolayısıyla Doğu'da yaşayan kadınlar bu göz ardı edilmeden en çok zarar gören kesim olmuştur. Bu Türkiye'deki feminizmin belki de en büyük çekincelerinden biri olarak görülebilir.

Doğulu kadın ya da Doğu kadını anlamak için, Doğu kadının bu dönemde hangi ortamda, kendi varlığının farkına vardı, onu özgürlük arayışına iten, tahakküme başkaldırmasına neden olan koşullar neydi gibi sorular bize doğu kadının feminizm içerisinde nasıl var olduğunun yolunu gösterecektir. 80 darbesiyle birlikte Türkiye'de uygulanan yasaklar ve bu yasakların getirdiği baskı sonucunda cezalandırılmalar, ölümler çıkmıştır. Darbe sonrası tutuklanma ve gözaltıların en fazla olduğu şehirlerden biri de Diyarbakır'dır. Bu dönemde yaşayanların getirdiği şartlardan dolayı Doğulu kadının kendileri kamusal alanda görünür kılacak şekilde yer almaya başladılar. Cezaevinde yaşananlardan dolayı kamuoyuna duyurulmasında 'acılı ana' imgesi önemli bir rol oynadı. Söz konusu dönemde çok sayıda kadın Doğu Kadını kimliğiyle sokak gösterilerine, mitinglere katıldı, çeşitli yasal partilere aktif katılım gösterdi, kitlesel gözaltı ve tutuklamalar yaşadı (Bhasin ve Khan, 2003: 19, Akt; www.sosyalistforum.net). Bunlarla beraber Cumartesi Anneleri, Barış Anneleri gibi birçok örnek verilecek şekilde Doğulu kadın 'Annelik' kimliğini politik bir kimliğe dönüştürmüştür (Çağlayan, 2007: 228). Yeni toplumsal hareketlerde de değindiğimiz gibi kadınların farklılık üzerine bir araya gelerek organize olmaları feminizm üçüncü dalgasının getirdiği çok boyutlu etmenlerden en önemlisidir.

Sonuç olarak Doğulu kadının Türkiye’deki feminizm hareketleri içerisinde yer alması orta sınıfın bilinçlenmesiyle değil dönemin şartlarının getirdiği mücadelelerin içerisinde yer alarak feminizme farklı bir bakış açısının getirilmesiyle başarılmıştır. Doğu kadının siyaset içerisindeki faaliyetleri ve çalışmaları daha sonra detaylı bir biçimde diğer bölümlerde ele alacağımız için burada çok yer vermemenin daha doğru olduğu düşüncesiyle burada yer verilmemiştir.

2.2. TARİHSEL BİR PERSPEKTİFLE MİLLİYETÇİLİK

SÖYLEMLERİNDE DOĞU KADINI

Bu bölümde eksik kalan noktaları aydınlatmak ve diğer bölümlerdeki ele alacağımız konular arası bağlantıları sağlamlaştırmak için belirlediğimiz sorulara cevap arayacağız. Bu amaçla; Cinsiyetlerin boyutlarını ve milliyetçilik söylemlerinde nasıl kadın formüle edildi? Milliyetçilik hareketinde kadının görevleri nelerdir? gibi sorular bir önceki bölümde ele aldığımız doğu sorunun kadınla ilişkisini tarihsel bir perspektifte ele almış olacağız.

Doğu toplumlarında kadının konumunu saptamak için Doğu kadının tarihsel bir analizini yapmak yerinde olacaktır. Bu noktada 19. yy.’ın sonlarına doğru yeni reform hareketleriyle birlikte Doğu toplumları arasında cinsiyet eşitsizlikleri üzerine eleştiriler artmaya başladı. Eleştirilerin ilk öncülerinden olan Hacı Qadiri Koyi (1815?-97), kadınların eğitim almasını açıkça destekleyen erkek aydınlardandır (Hassanpour, 2001: 320).

Doğu toplumları erkek egemen bir yapıda olmasına rağmen, tarihe baktığımızda; Doğu kadınların askeri ve politik liderlik seçeneklerinin her zaman olduğu açıkça görülmektedir. Tarihte Doğu toplumu içinde öne çıkan kadın kahramanlar olsa bile, bazı kadınların kahramanlaşmasının ve ilham alınmasının engellendiğini belirtmek gerekir. Ancak şunu da belirtmek gerekir ki Doğu kadınlarının durumu değişen zamana ve koşullara göre değişiklik göstermiştir.

Tarihte en iyi bilinen iki kadın, Adile Hanım ve Kara Fatma örneklerine baktığımızda, iki kadının da erkek egemenliğinin önde olduğu Maraş’taki aşiretlere liderlik ettiğini görmekteyiz (Bruinessen, 2001: 137). Doğu da kadının konumu

hakkında iki farklı görüş mevcuttur. Bazı yazarlara göre kadın liderlerin hakimiyeti altında olan yerlerde kadınların diğer orta doğudaki kadınlara göre erkeklerle daha eşit durumda olduğunu söylemektedir. Diğer grup yazarlar ise Doğu aşiretinde kadınlar zaten eşit haklara sahip olduğunu söylerler. İki görüş bir birinden farklı gibi gözükse de aslında ikisi de kadınların Doğu'da toplum içerisinde diğer toplumlarla karşılaştırıldığında; kadınların erkeklerle daha eşit konumda olduğunu göstermektedir. Ancak İslamiyet'in hakim olduğu Osmanlı ve İran devletlerinin yönetimi altına girilmesiyle kadınlar haklarını kaybetme başladılar (Bruinessen, 2001: 138-139).

Kadınların Doğu toplumlarında erkeklere eşit durumlarda olduğunu gösteren en iyi kanıtlar kadınların aşiret reisliği yaptığı örneklerdir. Halepçeli Adile Hanımdan Mardin'in en bilinenlerinden biri olan Perihan Hatun'a kadar birçok örnekle karşılaşmaktayız. Halepçeli Adile Hanım'ın kocası Halepçeli Osman paşa karısının adıyla anılır. Bu da bize kadınların Doğu toplumlarında ne kadar öne çıktığını göstermektedir. Bir diğer nokta ise çocukların babalarının adı yerine annesinin adıyla anılması bize bunu bir kez daha kanıtlamaktadır (Bruinessen, 2001: 140). Ancak Bruinessen'e göre Doğu toplumu içerisinde tamamıyla bağımsız ve özgür yaşadığını göstermeyeceğini savunur. Çünkü verilen örneklerin kadınları güçlü ailelerin çocukları dolayısıyla güç ve yönetimi elinde bulunduran kadınların öne çıktığı görülmektedir. Yine de Doğu toplumlarındaki kadınları diğer toplumdaki kadınlar ile karşılaştırdığımızda kadınların erkeklerle daha eşit konumda yer aldığını altını çizmektedir. Çünkü Doğu toplumunda var olan norm ve değerler kadınların bu konumlarda bulunmasına izin vermiştir. Ancak İslam kültürü ile bu durum değişmeye ve kadın konumu ve eşitliği değişmeye başlamıştır.

Doğu kadını bir yazar olan Fatma Kayhan (1991) kadınların konumlarının değişimini biraz eleştirel bir dille ele almıştır. O değişen bu durumla birlikte toplumdaki diğer kadınlarda olduğu gibi Doğu toplumunda da kadının bir birey olduğu için değil de bir anne ya da bir eş konumunda olduğu zaman saygı görmeye başladığını ileri sürmüştür. Ancak kadınların aile üyeleri (eş, baba, oğul) tarafından sindirilmesi ve onurunun korunmaya çalışılması onların saygınlıklarını koruyamaz.

Bu yeni düşünce biçimi kadınların özgürlüğüne kısıtlama getirmiştir (Bruinessen, 2001: 146).

Bütün ulus yapıları muhafazakârdır. Çünkü ulus ataerkil bir düşünce biçimi tarafından inşa edilmiştir (Yuval-Davis, 1981). Ulus ya da milliyetçilik ataerkil bir manifesto olarak geleneksel yapıyı yeniden icat etmiş ve yeniden tanımlayarak uygulamış bir modern projedir. Bu bize Etnik-milliyetçiliğin niçin doğu toplumlarını isyana ve geleneksel cinsiyetçi ayrımcılığa yönlendirdiği konusunda açıklama yapabilir. Milliyetçilik mantığı erkekler kadınlar arasında ilişkilerin ve kimliklerin yeniden kodlanmasına neden olmuştur. Yeni kodlanmayla birlikte kadınlara belirli statüler dikte edilmiş, kadının konumunun erkeklerden aşağı bir konumda olmasına yol açmış ve kadının modern yaşama katılması engellenmiştir. Kadın etnik düşüncenin ve milliyetçilik düşüncesinin nesnesi olarak anılmaya başlanmıştır. Doğu kadını da geleneğin ve normların taşıyıcısı haline gelmiştir. En ideal kadın çocuk doğurabilen kadın olarak görülmeye başlanmıştır. Kadınlara sadece kültür aktarıcı ve taşıyıcı olarak biyolojik bir varlık rolü yüklenmiş diğer konumlarda kadının konumu göz ardı edilmiştir. Bu çerçevede Nira Yuval-Davis ve Floya Anthias (1989: 7-8) gibi feminist bilginler kadınların mücadele için çocuk doğuran, kültür aktarıcısı ve sembolik farklılıkları olan konumda görüldüğünü ifade eder.

Mojab (2002) “Namus Cinayetlerine Karşı Mücadeleler Üzerine Fikirler” adlı paylaştığı makalesinde bazı batılı gözlemcilerin (Araştırmacıların) Doğu toplumlarındaki kadınların Arap, Fars ve Türk kadınlarla karşılaştırıldığında daha çok kadın hareketleri içerisinde yer aldıklarını belirtirler. Makalesinde gördüğü kadınların hikâyelerinden yola çıkarak işlenen ya da işlenmek istenen namus cinayetlerini örnek vererek Doğu kadınlarının neden daha özgür olması gerektiğini açıklamaya çalışır. Ona göre Doğulu insanların; dil, din, toplum, sınıf ve cinsiyetlerin eşitliği sağlayarak daha medeni ve daha modern bir toplum inşa edebileceklerini söyler. Bu nedenle kadınların daha özgür ve “Namus Cinayetlerine” kurban gitmeyen, beraber hareket ederek birlikte güç oluşturan, ataerkil yapıdan ziyade cinsiyetlere saygılı bir ulusal hareketin oluşması gerektiğini söyler.

Ulusal hareketler içerisinde kadınların rollerini tanımlamak için iki kategoride sınıflandırma yapabiliriz. Birincisi Kırsal alanlarda yaşayan kültürün dönüştürücüleri, taşıyıcıları olan anne konumundaki Doğu kadınları, ikincisi büyük şehirde yaşayan eğitim almış ve toplumdaki statüleri ve sorumlulukları artmış olan Doğu kadınları. İkinci seçenekteki kadınların politik organizeye katılsalar da kültürel bağları biraz daha zayıflamaya başlamıştır. Bu noktada Yuval-Davis'in (1997: 116) ifadesi Doğu toplumlarının mücadelesinde kadınların rolünü anlamamız için önemlidir.

Kadın, sadece biyolojik üretici değil, aynı zamanda kültürün de üreticisidir. Ana kültürün yapılanmasında, diğer jenerasyonlara aktarılmasında ve kültürün korunması kadının sorumluluğundadır. Çeşitli ulusal hareketler ve etnik kimliklerin ana kaynağı olarak kullanılan kültür, ulusal ve ırksal farklılıkları, etnik sınırın korunmasının yanında katılımcı ve birlik duygusunun inşa etmesinde kadın temel sembol olarak görülür. Bu nedenle kadınlar mücadele etmeleri ve başarılı olmanın temel yapısını oluşturdukları için ulusal hareketlerinde önemli bir konumdadırlar.

Doğulu kadınların kadın hakları konusunda en büyük dönüşüm 1980'den sonra başlar. Tüm dünya da ve Türkiye' de feminist hareketlerin başlamasıyla bu hareketle doğulu kadınlar, kadın hakları konusunda bilinçlenmiş, doğulu kadınlarda feminist hareketlerle beraber kendini kamusal alanda var etme çabaları başlamıştır. Zaten daha önce bu konuyla bağlantılı olarak açıkladığımız doğu feminist hareketlerin tarihsel süreci tam da burada başlamaktadır. Feminizm hareketleri dünyada olduğu gibi Türkiye'de de farklı boyutlarda ilerlemiştir. Feminizmin farklı boyutunda olan kadınlar, içinde buldukları feminizm anlayış bakış açısıyla var olan eksik noktalara karşı mücadele içerisinde girmiştir. Bu durum kadınlara olumlu getirileri olduğu gibi farklı sorunlar da ortaya çıkarmıştır. Bu süreçle birlikte biz, öteki, Türk kimliği ve Doğulu kadın kimliği gibi yeni söylemler ortaya çıktı. Söylemlerle birlikte ortaya çıkan sorunlar kadınlara verilen rollere de yeni boyutlar ve farklı Doğu kadını imajı yaratmaya başladı. (Yüksel, 2006: 783-784).

Yaşanan süreçlerle birlikte Doğulu kadınları iki sınıflandırma içerisine ele almak daha doğru olacaktır. Birincisi geleneksel şekilde hayatını sürdüren kadınlar,

diğeri cinsiyet eşitliği ve namus sorunları için mücadele eden ve organize eden merkez kültürdeki kadınların oluşturduğu yeni kadın imajıdır. Geçmiş kadın imajıyla karşılaştırdığımız yeni kadın imajı ile daha anlamlı ve 1990'larla beraber daha özgür bir kadın profili çizmeye başlandı. (Taşdemir, 2007: 25).

Kadınların bu yeni imajı ve geçmiş imajı arasındaki farkın daha iyi anlaşılması için modernliğin çerçevesi belirlemek doğru olacaktır. Modern ya da (Geleneksel) Modern olmayan sadece Türk kadını ile Doğu kadını arasındaki farklılığı belirlemek için değil aynı zamanda Doğu kadınlarını kendi içerisinde tanımlamak için de kullanılabilir. Kırsal ve kentsel Doğu kadınına bu çerçevede baktığımızda, geçmişte kırsal alanlarda sadece bir nesne ya da baskıların kurbanı gibi görülüyor iken, bugün kırsal alanlarda kadın "Anne"(Ana etken) bir konumdadır. Bu yüzden kadınlar kendi özlerinde doğu yaşam şeklinin koruyucuları ve doğu kültürünün üreticisi gibi çok önemli toplumsal değer sembolü olarak görülmektedir. Birçok Doğu politik kadınının ifadesine göre "Gerçek" Doğulu kadının Türkiye'nin güneyinde yaşayan, özellikle Diyarbakır ve Hakkâri şehirlerinde yaşayan kadınlar olduğudur. Diğer taraftan İstanbul gibi büyük kentlerde yaşayan kadınların eğitim ve sosyalizasyon süreciyle birlikte asimile olduğu, kültürel değerlerini kaybettiklerini ve anadillerini unuttuklarını ifade etmişlerdir. Fakat bu söylemler Doğu nüfusu içinde cinsiyetlerin ilişkisi eleştirmek için politik organizasyonda bulunan kadınları gerçek değer ve kültürler için alıkoymamalı (Yalçın-Heckman ve Van Gelder, 2000: 310).

Ulusal söylemler içerisinde Doğulu kadın tanımlama tartışmaları hala devam etmektedir. Bazı zamanlarda Doğulu kadını sosyal gericiliğin kurbanı, bazen de gerçek kültür dönüştürücülerin öncüsü şeklinde sunulan modern yaşamın ikonu olarak düşünülürler. Ulusal söylemler kadınlar üzerine baskınların artmasına neden olmasına rağmen, diğer taraftan dirençlerinin değişmesini ve mücadeleye katılımıyla birlikte erkek egemenliğine meydan okuyacak gerekli koşulların oluşmasını sağladılar.

2.3. DOĞU VE GÜNEYDOĞU'DA KADININ KONUMU (CİNSİYET KÜLTÜRÜ)

Doğu ve Güneydoğu toplumunda ve kültüründe kadınlar üzerinde erkek egemen bir hâkimiyet bulunmaktadır. Bu erkek egemen anlayış sadece Türkiye'nin doğusuna özgü olan bir özellik olmamakla birlikte erkek egemenliği dünyanın birçok ülkesinde görülmektedir. Ancak Doğu ve Güneydoğu'da ataerkil ve aşiret yapısının getirdiği kurallar kadınlar üzerine daha fazla sınırlandırma ve kurallar getirmektedir. Doğu ve Güneydoğu'da kadın olmanın nasıl bir anlam ifade ettiğini tarihsel süreç şeklinde daha önce de ele aldığımız için burada doğu toplum yapısının anlaşılması için ana hatlarıyla doğu toplumlarını açıklayacağız. Ancak unutulmaması gereken hususlardan biride kadının bugünkü konumunda olması geleneklerin ve kültürün ortaya koyduğu kurallarda İslamiyet'in etkisinin de olduğu yadsınamaz bir gerçektir.

Mojab' ın (2002) “Namus Cinayetleri”ne Karşı Mücadele Üzerine Düşünceler” adlı makalesinde doğu toplumları üzerine çarpıcı analizler ileri sürer. Mojab doğu toplumlarının ataerkil yapısından dolayı cinsiyet ilişkileri erkek egemen sistemin hakim olduğu ve toplumun yapısından dolayı bu sisteminde garip karşılanmaması gerektiğini vurgular. Ataerkil yapının oluşturduğu yaşam sistemi erkek ve kadınların davranışlarını belirleyerek, değer ve normlar aracılığıyla bireyin sosyalizasyon sürecinde bütün davranış ve tutumunu esnek olmayan çizgilerle şekillendirir. Örneğin ortak yaşam içerisinde kadınlar genellikle ev içerisinde kalmakla sosyal yaşamı sınırlandırılmıştır. Dahası kadınlar genellikle yerel işleri yani ev işi yapmak ve çocukları yetiştirmek sorumluluğuyla sorumludur. Kadınlara evleneceği erkek için bekâretini koruma, erken yaşta evlilik ve berdel evlilikler gibi misyonlar ve konular yüklenilerek sosyal yaşamda normal bir insandan çok daha fazla baskı ve sınırlandırılmaya maruz kalmalarına neden olmuştur. Mantık dışı olan bu norm ve değerlerin getirdiği baskılı güçle ortaya konulan herhangi bir kuralın çiğnenmesi durumunda kadınlara ve onun ailesine atfedilen iyi ün yıkıma uğrar. Bu durum kadına fiziksel şiddetle birlikte ölüm bile getirebilir. Ayrıca “Namus” geniş bir anlayışıyla kadınlara karşı özellikle sürülen bir yargılama amacıdır (Taşdemir, 2007: 39).

Kadınların özgürlüğü sık sık kadının cinsiyetiyle sınırlandırılır. Kadınlar üzerinde inşa edilen namus veya namusu koruma durumu dünyanın birçok yerinde görülmektedir. Kadınlar gelenek ve kültürle ortaya konulan yazısız kurallara

uymadığı takdirde namussuz kadın, kahpe kadın etiketlenmesiyle karşı karşıya kaldığı gibi aile onurunu kirlettiği için şiddet ve ölüm tehditleriyle karşılaşmaktadır. Ancak birçok ölüm olayı rapor edilmemektedir. Çünkü aile bu durumu ya intihar gibi göstererek ya da gizleyerek olayların üstünü kapatmaya çalışarak hareket eder. En yaygın görülen uygulamalardan biri de kadının kendisini öldürmesine zorlanmasıdır.

Kadınların toplum içerisinde baskı gördüğü bir diğer konu da kadın üzerinde erkek egemen güç sahibi olan doğu toplumunda kadınların sosyal, ekonomik ve politik gibi konularda erkeklere oranla çok daha kötü şartlarda olmasıdır. Diğer birçok konuda erkekler baskı altında ve güçsüz bir durumda kalmasına rağmen ev erkeğın kendisini güçlü hissettiği alanı oluşturur. Kadın doğu toplumunda bu dönemlerde özne konumunda değil nesne konumunda görülmektedir. Onların kendilerini ifade etme ya da kendilerine ait özerkliklerin olması ne toplumda ne de ev ortamında mümkün değildir. Yüzyıllar boyunca kadınlar yaşadığı yerlerde geleneklerin getirdiği köle konumunda olmuşlardır (Taşdemir, 2007: 40).

Doğu ve Güneydoğu'daki kadın hareketleriyle birlikte kadının toplum içerisindeki konumu değişmeye başlamıştır. Kadınlar doğu toplumlarının içinde olduğu kimliğini var etmenin bir parçası olarak mücadelenin içerisinde yer almıştır. Darbe sonrası dönemde kırsal alanlarda yaşayan insanların yaşam mücadelesi, evinden toprağından ayrılması ve kent yaşamına adapte olma gibi oldukça sert sorunlarla karşı karşıya olmalarının yanı sıra özellikle kadınların dil ve kültür gibi farklılıklarında ekstra sert koşullar oluşturmuştur. Doğu'da yaşanan olaylar nedeniyle kardeş, koca, oğul gibi aile fertlerinin yitirilmesi kadınların seslerini daha fazla duyurması gerekliliği ortaya çıkarmıştır. Daha önce de belirttiğimiz gibi doğu kadınlarının feminizm hareketi içerisinde yer alması sadece orta sınıfın bilinçlenmesi değil aynı zamanda verilen bir mücadelenin gerekliliğinden ortaya çıkmıştır.

Sonuç olarak; kadınlar Doğu ve Güneydoğu'da hem içinde bulunduğu toplumun cinsiyet kültürü nedeniyle hem de dış etkenlere bağlı olarak sosyal, kültürel ve ekonomik olarak özgürlükleri oldukça kısıtlayıcı bir konumda yaşamaktaydı.

2.4. OSMANLI SON DÖNEMİ VE CUMHURİYET SONRASI DÖNEMİN

MİLLİYETÇİ İDEOLOJİLERİNDE KADININ YERİ VE KADIN

KİMLİĞİNİN İNŞASI

Çalışmamızın bu bölümünde Osmanlı son dönemi ile Cumhuriyet döneminin ilk yıllarındaki doğu sorunu, milliyetçilik söylemleri, politik projelerin ve doğudaki kimlik kazanım mücadelelerindeki kadınlara verilen sembolik roller ele alınacaktır. Konuyla ilgili mevcut yazınsal kaynakların azlığı nedeniyle bu dönemde doğu da yaşayan milliyetçi aydınların politik argümanları ve anılarının çalışmamız açısından oldukça zengin kaynak olanağı sağlayacaktır. Bu kaynaklardan yola çıkarak doğu sorunu, kültür yapısı, politik projeler, kimlik inşası ve kadın kimliğinin oluşum süreci etkileyen etmenlerin incelenmesi olanaklı olacaktır

Milliyetçi projelerde kadınlara verilen sembolik roller ve toplumsal cinsiyet kurguları açısından iki kategoride incelenebileceği düşünülmektedir. Birinci bölümde kadınlara verilen sembolik rollerin Osmanlı'nın son dönemi ve Cumhuriyetin ilk yıllarındaki modernlik anlayışla paralel bir şekilde gerçekleştiği görülmektedir. Bu dönemde yaşayan kadınların çeşitli oluşumların içerisinde yer alarak “ulusun modernliğini” oluştururken geleneklere bağlı kalınması ve doğulu kadın imajının korunması ise “otantik kültürü” devam ettirildiğinin göstergesidir. Bu dönemin söylemlerinde öne çıkan özgür, lider kadın imgesi kadınların hem kendi kimlik mücadelesinde hem de doğu sorununun çözüm mücadelesinin içerisinde yer almasına zemin hazırlamıştır. İkinci kategoridekiler ise bu dönemlerde meydana gelen ayaklanmalar ve bunların bastırılmasına ilişkin anı kaynaklarıdır. Bu kaynakların ortak vurgusu “vatan”, “millet”, “mağduriyet” ve “mücadele” gibi temaların kadın bedeni üzerinde ataerkil kontrolün yeniden üreten toplumsal cinsiyet kurgusu içinde işlenmiştir.

Özetle, Kaynakların tümü ele alındığında; Osmanlı'nın son dönemi ve Cumhuriyet'in ilk yıllarında doğu sorunu çözüm ve kimlik kazanım mücadelesinin kadın kimliğe etkisini toplumsal cinsiyet kurgusu bakımından nasıl şekillendiği ve ataerkil özelliklerin bu kurguda ön planda olduğu görülmektedir. Çalışmamızın kavramsal çerçeve bölümünde de değinildiği gibi yeni sosyal hareketler bağlamında

ortaya çıkan farklılıkların doğu insanın kimlik kazanımları mücadelesine yeni tanımlaması getirdiği gibi kadınlara da kendi kimliklerini oluşturması açısından önemli bir fırsat getirmiştir. Çeşitli faktörlerle bağlantılı ortaya çıkan bu sürecin oluşturduğu politik fırsat ve harekete geçirme zemini hazırlamıştır (McAdam vd, 1996: 2). Hareketin başlanmasında aşiret yapısı belirleyici etken oluştururken kadın kimliğinin oluşumun önünde de engel teşkil eden bir konumda olduğu görülmektedir. Dönemin doğu milliyetçi aydınlarının büyük rol oynadığı kimlik kazanım mücadelesi cumhuriyet sonrası dönemde farklı ve modern bir ulus kimliği inşa etme fikrinde yönünde olmuştur. Bu dönemde devletin ulus-devlet mantığında kuruluş mantığı çatışmaların olmasına, bu dönemde etnik kimlik kurgusuna ve siyasal talepleri de etkilemiştir. Doğulu kadının kimlik kazanım mücadelesi yukarıdaki olay örgüsüne bağlı şekillenmiştir.

2.5. DOĞU VE GÜNEYDOĞU'DA, ATAERKİL YAPI, AŞİRET, TARİKATLAR VE ŞEYHLER

Doğu ve Güneydoğu bölgesinin erken dönem milliyetçi söylemlerin, isyanların, ayaklanmalar ve bu isyanların bastırılmasına yönelik operasyonlar bugünkü doğu sorunun oluşmasının zemini oluşturmuştur. 19. Yy sonlarıyla 20. Yy başların başlayan doğu ayaklanmaları sosyal ve politik yapılarına ilişkin çalışmalar, bu ayaklanmalardaki aşiretsel ve dinsel öğelerin öne çıkan rolleri, günümüzdeki etnik kökene dayalı doğu sorunun bu ilk temel öğeden ayrılmamaktadır (Çağlayan, 2006: 96). Ayaklanmaların bu üç öğenin karmaşık sentezinden çıkan 'milli' taleplerden oluşmuştur. Doğu insanın içinde bulunduğu sosyo-ekonomik yapı Osmanlı'nın merkezileşme çabalarıyla Cumhuriyet Türkiye'sinde sürdürülmeye devam edilmiştir. İki dönemde de benzer yapılardaki yönetim biçimi olmasına karşın ikinci dönemde merkezileşme çabasının yanında modernleşme ve ulus-devlet anlayışıyla devlet oluşturma süreci doğu sorunun etnik boyutunu ortaya çıkmasını sağladığı birçok çalışmanın ortak yönüdür (Yeğen, 1999: 236). 1980 öncesi dönemde kadar doğuda yaşanan olaylara ve bu olaylar etkisinde başlayan mücadeleler milliyetçi ideolojileri söylemlerini etkilediği gibi doğu etnik kimliğinin şekillenmesine belirleyici etken olmuştur. Bu durum sadece Türkiye'de yaşayan doğu insanın değil aynı etnik

kökenden gelen Irak ve İran'da yaşayan insanlarına etkilemiştir. Dönemin devletlerin uyguladığı politik projelerle doğu insanı hem yaşam tarzı etkisinden dolayı hem de kötü şartların oluşturduğu ortam milliyetçilik duygusu daha fazla gelişmesine neden olduğu gibi beraberinde politik projelere karşı isyanları ve doğu insanın kendi yaşam tarzını savunmasını da getirmiştir (Jwsideh: 1999: 562-563).

Doğu yaşam tarzının iyi bilinmesi doğu sorunun daha net anlaşılması için oldukça önemli bir yere sahiptir. Çünkü Doğu'da yaşayan insanların kimliklerinin oluşumunda etkili olan merkezileşme, modernleşme, laikleşme gibi politik projelerin uygulanacağı düşüncesi, bölgedeki aşiret ve dini liderlerin tepkileriyle beraber milli taleplerle de harmanlanarak oluşan milliyetçi ideoloji doğu insanın yaşam tarzının birleşenleridir. Osmanlı devletiyle dini benzerliğinden dolayı Osmanlı himayesi altında yaşamayı kabul etmiş ve yıllarca bu bölgede yaşayan insanlar hilafete bağlılık göstermiştir. Zaman zaman isyanlar çıksa da bölgelerin aşiret liderleriyle anlaşmalar sağlanmıştır. Osmanlının son dönemiyle başlayıp Cumhuriyet dönemiyle devam eden merkezileşme ve modernleşme hareketi hilafetin kaldırılmasıyla bölgedeki aşiret ve dini liderleri harekete geçirmiştir. Dini anlamda boşlukların olması şeyhlik ve tarikatların bu boşluk içerisinde lider konumuna getirmelerini sağlamıştır. Yeğen (1999: 224) hilafet, şeyhlik, tarikat, geleneksel toplumsal yapılar ve taşra ekonomisinin doğu bölgelerinde yaşayan insanların yaşam tarzını oluşturan birleşenler olduğunu söyler. Bu bağlantıda Osmanlıdaki yönetim biçimini düşündüğümüzde bölgedeki aşiret liderleri devlete bağlı olmasına karşın bölge içerisinde kendi yönetimleri gerçekleştirebiliyor olmaları sonrasında durumun değişmesiyle bölge liderlerin tepkilerine neden olmuştur.

Jwaideh (1999) Doğu sorunun başlangıcını 19. Yy ilk yarısında yarı bağımsız doğudaki prensliklerin yıkılmaya başlamasıyla başladığının tespitini yapar. Benzer tespitler Olsan (1992) ve Bruinessen (1992a) tarafından da paylaşılmaktadır. Bölge idarecileri olan mirlerin tasfiyesiyle, aşiretleri bir arada tutan siyasi otoritenin ortadan kalkması, Bruinessen'in (1992a) ifadesiyle tam bir kaos halini almıştır (Çağlayan, 2006: 97). Ortaya çıkan siyasi boşluk bu dönemde etkin olan ideolojinin din olması şeyhleri doğal lider konumuna getirmiştir. Şeyhlerin liderlikleri bölgedeki aşiret liderleri arasında yoğun çatışmalar yaşanmasına neden olmuştur. Ancak şeyhlerin

güçlü lider konumuna getiren etken evlilikler yoluyla büyük bey aileleriyle kurdukları ittifaklar sayesinde olmuştur. Böylelikle şeyhler siyaset sahnesindeki yerini alarak ekonomik ve siyasi bakımında güçleri bakımında doğu da yaşanan ayaklanmaların liderleri konumuna getirmiştir (Yeğen, 1999: 237).

Başlangıçta da vurguladığımız gibi doğu sorununda yaşayan ayaklanmaların ana etkenleri aşiretsel, dinsel ve etnik nedenler olmuştur. Osmanlı'nın son döneminde aşiretler lider konumuna gelirken halifeliğin kaldırılmasıyla da şeyhler lider konumuna gelmiştir. Bu bağlantı da tarikatlarda doğu sorunun yaşanmasına kritik rol oynamıştır. Özellikle Nakşibendilik, şeyhlerin otoritelerin yaygın kabul görmesi burada milliyetçilik ayaklanmalarının temellini oluşturmaktadır. Doğu kökenli aydınlar için şeyhlerin liderlikleri bir şey ifade etmese bile, bölgede özellikle kırsal alanda yaşayan halk için politik figürler olarak görülmesi sağlamış ve etkisi altında olan tarikatların halifeliğin kaldırılmasına büyük etkisi olmuştur. Osmanlı döneminde, etnisiteye vurgu yapılmadan “millet” anlayışının olması bütün halkların bir arada tutmasını sağlarken, Osmanlıcığın yerine Türkçülük akımının gelmesi Jön Türler ve İttihat ve Terakki içindeki doğu aydınlarında huzursuzluk yaratmıştır (Olsan, 1992; Bruinessen, 1992b). Kısaca toparlayacak olursak;

- Osmanlı döneminde merkezi otoritenin doğudaki siyasi birliği sağlayan mirleri kaldırması bölgedeki aşiret liderleri arasında çatışmaların başlamasına ve merkezileşmeye karşı ayaklanmalara neden olmasına sebep olmuştur.
- Cumhuriyet'in kurulduktan sonra halifeliğin kaldırılması şeyhleri doğal lider konumuna getirmiş, özellikle etkin tarikat şeyhlerinin bölgedeki büyük beylerin kızlarıyla da evlenmesi siyasi ve ekonomik gücü kazanmaları öne çıkan politik figür olmalarını sağlamıştır. Doğu milliyetçiliğinin temelini oluşturan bu gelişmelerle beraber,
- Türkiye Cumhuriyeti'nin tek bir etnik kökene ulus-devlet mantığı ve bu çerçevede oluşturan politikalar, projeler milliyetçi hareketin etnik nedenini de oluşturmuştur.

Bütün bu gelişmeler ideolojik ve örgütsel yapısı aydınlar tarafından geliştirilen, şeyhlerin liderliğinde yürütülen ve harekete geçirmek istenen kesimleri etkilemede

dinsel sembollerin kullanıldığı ayaklanmalar çıkarmıştır (Çağlayan, 2006: 97-98). Doğu ve Güneydoğu bölgesinin toplum yapısını oluşturan ataerkil yapının tartışılmaz niteliği olan aşiretsel ve dinsel faktörler içerisinde kadınların etkin olduğu bir kimlik söyleminin kapsanması beklemezdi elbette. Ancak her iki dönemin milliyetçi ideolojilerinde kadınlar konusunda tamamıyla kapalı değillerdir. Çalışmamızın ikinci bölümünde yer verdiğimiz dönemin aydın kesimleri ve onların eşleri olan kadınların çıkardığı dergiler ve kurduğu derneklerle kadınların bu söylemler içerisinde yer almalarını için uğraş vermişlerdir. Kadınların bu dönemde gerçekleştirdiği söylemler “Özgür ve lider kadın” temasını oluşturmuştur. Oluşturulan tema dönemin aydınların sosyolojik ve entelektüel özellikleri değerlendirildikten sonra toplumsal gerçeklikle örtüşüp örtüşmediği tartışılacaktır.

2.6. İDEOLOJİK ÇERÇEVEDE DOĞU İNSANI KİMLİĞİNİN

TANIMLAMASINDA BELİRLEYİCİ OLAN AYDINLARIN

ÖZELLİKLERİ

Osmanlı son döneminde başlayan milliyetçilik ideolojilerinin kimlik tanımlamasında etkileri ve bu kimliğe dayalı oluşan politik talepleri geliştiren Kürdistan Teali Cemiyeti, Azadi, Xoybun gibi örgütlerinin kurulması, Jin dergisi ve faaliyetleri ve bunların ayaklanmaların gerçekleştirilmesinde oynadıkları kritik rollerden dolayı aydınların toplumsal ve entelektüel özelliklerinin önemli olduğu düşünülmektedir. Toplumsal cinsiyet kurgusunun ve milliyetçi ideolojilerin birbiriyle bağlantılarını çalışmamızın ilk kısmında açıklamıştık. Milliyetçi ideolojilerin gerçekleştirdiği toplumsal cinsiyet kurgusuna dayalı kadınlara verilen roller biçimlenmesinde etkili olduğu düşüncesiyle aydınların yetiştiği sosyo-kültür yapısı incelenmesi bu bakımdan önem arz etmektedir.

Doğu kökenli aydınların aldıkları eğitim ve içinde bulunduğu sosyal ortam yapısıyla iki ana kaynağa göre sınıflandırılabilir. Osmanlı da yaygın eğitim şekli olan medrese eğitimi doğu aydınlarının yetiştirilmesinde etkili olan kaynaklardan biridir. Medreselerdeki eğitim daha çok yerel düzeyde olup orta ve alt tabakalara insanların da kısmen içerisinde bulunduğu kurumdur. Eğitim dilinin bölgenin dil yapılmasına

göre yapılması ve bölgenin özerk ve yarı özerk yapıya sahip olması, doğu toplum yapısının korunması ve kültürünün sürdürülmesinde önemli işlev görmüşlerdir (Kutlay, 1992). Aydınların yetiştirilmesinde bir diğer yaygın kaynak olan modern eğitim kurumu, geleneksel doğu insanı sınıfından gelip imparatorluğunun çeşitli yönetsel mekanizmalarında yer alan ve İstanbul'daki Osmanlı aydınları ile aynı düşünce yapısına sahip olan doğu aydınların yetiştirilmesinde önem taşımaktadır (Ekinci, 1999: 157-158).

Modern eğitim kurumları, sadece yüksek kesim aile çocuklarına açık olan ve ancak onların ulaşabileceği bağımsız kurumlar olması ve burada bulunan başarılı gençlerin imparatorluk merkezinde toplanması, doğu aydınlarının yönetimde de bir anlamda kontrol mekanizması sahip olması işlevini sağlamıştır. Doğu aydın tabakasının oluşmasında ve milliyetçilik ideolojileriyle tanışmalarında 1891' de kurulan Hamidiye Alaylarının ve Aşiret mekteplerinin özel bir yeri bulunmaktadır. 19. yy sonlarında başlanan merkezileştirme, birlik ve ıslahat siyasetinin (Olson, 1992: 30) bir ürünü olarak ortaya çıkan Hamidiye Alayları ve Aşiret Mektepleri, merkeze bağlı bir durumda olsa da doğu aydın tabakasının doğmasında katkı sağlamıştır. Fransız İhtilali sonrası başlayan milliyetçilik akımları Osmanlı İmparatorluğuna etki etmiş ve bu topraklarda yaşayan Ermeni ve Türk milliyetçiliği, doğu milliyetçiliğine hem model olmuş hem de yol açtıkları tepki itibariyle doğu milliyetçiliğin gelişmesinde etkili olmuştur (Bozarlan, 2002: 845).

Milliyetçi akımın getirdiği düşünsel akımla birlikte ikinci meşrutiyetin ilanı sunduğu kısa ömürlü özgürlük alanı doğu aydınlarının daha çok kültürel talepleri içeren örgütler kurmuşlardır.

Dönemin önemli aydınlarından biri olan Malatyalı Bedri'nin gazetede yazılarına ve yayınladığı kitaplarına bakıldığında; çoğunluğu kültürel ve doğu insanın eğitimi çerçevesinde, eğitim edebiyat ve din ağırlıklı konular işlendiği görülmektedir. Kendisi Osmanlı çizgisinden ayrılmamış ve bu dönemde diğer doğu aydınlarıyla aynı çizgide devam etmiştir. Jin ve Roji Kurd gibi dergi ve gazetelerdeki yayınlarda yine doğu insanın eğitimine ağırlık vermiştir (Issı, 2014).

Osmanlı dönemi doğu insanlarına yönelen doğu aydınlarının yayım hayatındaki gazete ve dergiler; ağırlıklı olarak eğitim, edebiyat ve din gibi konuların işlendiği görülmektedir. Aydınların yazıları Osmanlı çizgisinde olup, doğu insanın kendini eğitmesi ve geliştirmelerine üzerine yazıların yazıldığını görmekteyiz. UKAM' ın hazırladığı raporda detaylı olarak bu konu ele alınmış ve raporun özellikle vurguladığı nokta; bütün yayınların ortak noktasının gençlerin eğitimi üzerinde durduğunun altını çizmiştir (UKAM, 2015). Ancak dönemin şartlarında meydana gelen değişiklikler aydınların kültürel taleplerinde değişiklikler meydana getirmiştir.

Aydınların kültürel talepleri İttihat ve Terakki'nin baskıcı tutumlarıyla ile Türk milliyetçilik akımının güçlenmesine paralel olarak doğu aydınlarının taleplerinde de siyasi içeriklerin girmesinde zemin hazırlamıştır (Bozarlan, 2002: 846). I. Dünya Savaşının ardından yayımlanan Wilson İlkeleriyle verdiği esinle beraber aydınların siyasi talepleri kurulan örgütlerce dile getirilmeye başlanmıştır. Kurulan örgütlerin ağırlıklı konuları, merkezileşme politikasıyla siyasi otoritesini kaybetmiş olan geleneksel doğu liderlerinin özlemlerinin yansıttığı görülmektedir. Bu bakımdan kurulan Kürdistan Teali Cemiyeti (KTC)'nin kurucularının sınıfsal kökenleri bir gösterge olarak kabul edilir. KTC'nin kurucuları çoğunlukla geleneksel doğu egemen tabakalarından ve aynı zamanda Osmanlı devlet mekanizmasının en üst kademelerinde yer alanlarda oluşmuştur (Çağlayan, 2006: 100).

Osmanlı devletinde geldikleri sosyal taban yukarıdaki gibi özetlenen doğu aydınları, diğer Osmanlı aydınları çizgisinde hareket ettikleri görülmüştür. Siyasi ve düşünsel atmosfer içerisinde benzer olan aydınların temel bakış açıları, batıcılık, medeniyetçilik, ilerlemecilik ve elbette tüm bunlar için eğitim gerekliliğini etrafında şekillenmiştir. Bu çerçevede gelişen olaylar cumhuriyet döneminde de devam etmiştir. Özellikle her iki dönemde faaliyetlerine devam eden Jin (Yaşam) dergisi ve öncesinde gazete olarak yayım yapması ve ağırlıklı konuları, medeniyete varma ve ilerleme gibi olduğu görülmektedir. KTC'nin yayın organı niteliğinde olan Jin (Yaşam) dergisi I. Dünya savaşından sonra Wilson ilkeleri ekseninde politik bakış açısının biçimlendiği görülmektedir. Milliyetçilik konulara daha fazla yöneldiği

görülen yazarların, millet ve milli bir tarih yaratma görevini üstlendikleri görülmektedir (Bozarslan, 2002: 847).

Jin dergisinde ‘medeniyet’ temasının sıkça işlendiği ve bu amaçla da ulusun eğitilmesi, milli tarih yaratma, ilerleme gibi yazılar ana konuları oluşturmuştur. Gençlerin eğitilmesi ve bilinçlendirilmesi konusunda bütün sayılarında özellikle üzerinde noktalardandır. Derginin çıkan baskılarında amaçlarını açıkça ifade etmişlerdir. Derginin 20. Sayısında;

Jin’in amacı, Kürt kültür ve uygarlığını, bugün galip gelen kültür ve uygarlığın düzeyine yükseltmektir. Bunun için elinden geldiği kadar çalışacaktır. Kürt için en uygun kültür ve uygarlık, O’nun ulusal nitelikleriyle doğal ve sosyal kurallara uygun biçimde bağdaştırılmış Doğu ve Batı kültür ve uygarlığının karışımıdır. Sanırsanız ki ikinci bir kurtuluş ve gelişme yolu yoktur (Jin, 266, Akt; Dursun, 2013: 28).

Derginin diğer sayılarına baktığımızda genel olarak, ulusun fikrinin oluşturabilmek için milleti bilinçlendirme yoluna gitmiştir. Bu bilinçlendirme yolu, milliyetçilik, din, yurtseverlik, dil ve edebiyatı, birlik ve beraberlik, eğitim, tarih, efsaneler, Wilson prensibi, İngiltere’den beklentiler, nüfus ve göç gibi konular etrafında yapılmıştır. (Dursun, 2013: 29). İşlenen konular ‘medeniyete varma’ teması altında tek başlıkta toparlayabiliriz. Çünkü konular kendi başına bir amaç olmaktan ziyade ‘millet’ olma gayesi gütmektedir. Bozarslan bunu Sosyal Darvencilik olarak açıklar. Sosyal Darvencilğe göre ancak medeni milletlerin politik hakları olabilirdi (Bozarslan, 2002: 847). Çoğu fen ve tıp eğitimi almış olan doğu aydınları organik toplum anlayışını (Sosyal Darvencilik) kolayca benimsemişlerdir. Bu kavrama göre, ancak geçmişte medeniyete katkıda bulunmuş ve günümüzde ‘asrilemiş’ milletler yaşama hakkına sahip olabilirdi. (Çağlayan, 2006: 101). Bu bakış açısıyla hareketler Jin dergisindeki sayılarda; doğu insanın kökeni, kimliği ile ilgili ulusu bilinçlendirerek, onu uyandırmak, bilim ve kültürle donatmak olduğu 22. Sayısında dile getirilmiştir. Genel olarak Sosyal Darvencilğin izlerini taşıdığı açıkça görülen bu dönemin yayımlarında kadın konusu üzerinde de durulduğu görülmektedir.

Jin dergisinde kadınlara yönelik yayımlarda, doğu kadının özgürlüğü ve eğitimi ne kadar geliştirilir ise milletin de özgürlüğünün ve eğitimin de o kadar

gelişeceği düşünülmektedir. Uygarlık çerçevesinde kadınlara hakların verilmesi ve toplumda belli bir mertebe ulaşmasının önemi sıkça vurgu yapıldığı görülmektedir. Ancak erken dönem milliyetçi aydınlarının kadın sorununa bakış açısını doğu kadınlarının feminizm hareketleri başlangıcı olarak ya da kadınların politik yaşamına dahil olmaları açısından ele alınmamış, yukarıda ve daha önceki bölümlerde belirttiğimiz milliyetçilikteki toplumsal cinsiyet kurgusu çerçevesinde şekillendiği (Klein, 2001: 26) getirilen en büyük eleştirilerdendir. Bu bakımdan “Özgür ve Lider Kadın” imgesi milliyetçi aydınları, doğu etnik kökeni için ayrı bir medeni ulus olduklarını tezini savunmalarında işlevsel bir argüman olarak kullandıkları 17. Yy ve sonraki oryantalist kaynaklarında ele alındığı görülmektedir.

2.7. ÖZGÜR, LİDER KADIN İMGESİ VE BU İMGENİN KADIN KİMLİĞİNİN OLUŞUMDAKİ İŞLEVİ

Doğulu kadınlara ilişkin kaynakların önemli bir kısmı batılı, gözlemciler tarafından aktarıldığı görülmektedir. Yerli kaynaklar genellikle anılar şeklinde aktarılanlar olup kişisel gözlemleri yaşadıkları çevreyle sınırlı kaldığı belirtmek gerekir. Her iki kaynak türünde de aktarılan gözlemleri ve bilgileri ele alırken, olayların var olan olgu üzerinden çok kişinin aklındaki Doğu imgesini temsiz ettiğini unutmamakta fayda vardır.

Çağlayan, Galleti'nin (2001) ve Alakom'un (1995) eserleri ele alış biçimlerine doğulu kadınların diğer Müslüman olan komşu toplumlardaki kadınlara göre daha özgür ve güçlü olduklarının vurgusunu yaptığını söyler. Özgür ve lider kadın figürlerine sık sık yer verildiği buna benzer daha sonra çıkan eserlerinde bu çizgide devam ettiğini aktarır. Eserlerde anlatılan doğu kadınların konumu komşu toplumlardaki kadınlara göre farklılıkları, peçe takmamaları, yaşadıkları çevrede veya daha uzak yerlerde serbestçe dolabilmeleri, yerli ve yabancı erkeklerle çekinmeden konuşabilmeleri, eşlerinin yokluğunda eve gelen konukları aile reisi olarak karşılamaları ve onlarla sohbet etmeleri, doğu toplumunda harem bulunmaması, aşiret reisleri ve benzer konumdakiler haricinde çok eşliliğin görülmemesi vb gibi etmenler sıralanmıştır (Çağlayan, 2006: 102).

Yukarıda da belirttiğimiz gibi bu saptamaların çoğunlu oryantalist bakış açısıyla saptanmış olup yapılan gözlemler genellikle yüksek mevkilerdeki kadınlarla görüşüldüğü için bu şekilde saptanmamıştır. Diyarbakır'da kadınlarla yapılan görüşmede kadınların bu kadar özgür olmadıkları görülmüştür. Kadınlar diğer Müslüman toplumlara yakın bir şekilde giyinmekte ancak bir nebze daha rahat oldukları saptanmıştır. Nikitin bu konudaki görüşlerini aktardığı dönem ve gözlemeye bildiği toplum yapısına bakıldığında; genellikle aşiret reislerinin eşleriyle tanıştığı ve bu yüzden de doğulu kadınları komşu kadınlara yakın görmek yerine batıdaki kadınlara benzetmiştir (Nikitin, 1986: 190).

Doğulu aydınlarda kadınları anlatırken bu eserlerden çokça esinlenmiştir. Aşiret topluluk yapısı göçebe ya da yarı göçebe gibi özelliklere sahip olduğu dikkat çekmektedir. Anaerkil dönemin kalıntıları olarak görülen aşiret reisliğinin bazı kadınlar tarafından yapılması Nikitin'in gözlemlerinde sıkça yer verilmiştir. Anaerkil dönemde çocukların annelerinin adıyla anılması, öne çıkan aşiret reisi kadınlar ve çocuklarının ismini kadınlar tarafından verilmesi, genç gelinin evlendikten birkaç gün sonra, bir süre için yeniden kendi evine dönmesi vb. gibi olgular kadınların daha özgür olduklarının göstergesi olarak değerlendirmiştir (Nikitin, 1986: 195-202). Nikitin'nin gözlemlerine benzer bulgular günümüzde çokça olmasa da hala görülmektedir. Örneğin çocuğunun annelerinin adıyla anılması ve yeni gelinin evlendikten birkaç gün sonra ailesinin evine geri dönmesi gibi geleneklerinin devam ettiği görülmektedir. Özellikle bu gelenekler kırsal alanlarda hala görülmekle beraber, kentlerde yaşayanlarda giderek azaldığı araştırma esnasında yapılan yorumlardan tespit edilmiştir.

Eserlerde liderlik konusunda başarılı olan kadınlardan sıkça söz edilmiştir. Lider konumuna gelen kadınlar özellikle aşiret reisliği yapılan kadınlara yer verilmiştir. Doğulu kadınların liderlik konularında bulunduğu birçok örnek görülmektedir. Doğulu kadınlar komşu ülkelerdeki ve topluluklardaki kadınlara göre daha özgür olduğu ve liderlik edebilmesine karşın bu durum yüksek statülerde bulunan kadınlar için geçerlidir.

2.8. YENİ BİR KİMLİK İNŞASI BAKIMINDA 1980 SONRASI DOĞU SORUNU VE KADINLAR

1980 sonrası doğu kadınlarının aktör olarak doğu sorunun çözümüne etkilerini nasıl olduğu; bu bağlamda daha önce anlattığımız Doğu ve Güneydoğu Anadolu bölgelerindeki toplumsal cinsiyet kurgusu ve kadınların katılımlarıyla bu kurguyu nasıl şekillendirdikleri üzerine odaklanmaktadır. Kadınların doğu sorunun yönelik katılımları, oluşturulan politik fırsatlardaki değişim, stratejik ve ideolojik ihtiyaçların bir gereksinimi olarak ele alınmaktadır. Kadınların bu katılımların çok boyutlu bir ilişkisi söz konusu olduğu fikri oluşmaktadır. Aktörler ve kolektif kimlik arasındaki etkileşim halinde olduklarında dair yeni toplumsal hareketler yaklaşımı, kadınların katılımların tek boyutlu bir ilişkiyle değerlendirilmeyeceği düşünülmektedir. Çünkü ortaya çıkan hareketlerin eylem ve amaç çerçevesini oluşturan ortak tanımların birçok kez değişilebilir bir olgu olarak düşünülmektedir.

Doğu ve Güneydoğu'da 1980 sonrası dönemin koşullarına ve şartlarına bağlı olarak değişen koşullara bağlı olarak farklı dinamikler ve farklı politikalar bir şekilde ortaya çıkmıştır. Bu bağlamda ortaya çıkan politik fırsatlar yarattığı etkiyle doğu insanın oluşturduğu yeni hareketler, çalışmamız açısından büyük önem taşıması kadınların hareketler içerisinde aktör olarak bulunmuş olmalarıdır.

2.8.1. 1980 Sonrası Doğu Sorununun Sosyo-Ekonomik ve Politik Temelleri

Doğu sorunu 1980 sonrası yapısal ve ideolojik değişikliklerinin yanı sıra sorununa yönelik oluşturulmuş olan hareketlerin stratejilerinde değişimler meydana gelmiştir. Bu değişimlerin oluşmasında; modernleşme, kapitalist gelişim, küresel süreçler ve Türkiye'nin meşru kurumsal yapısının özellikleri gibi farklı etkenlerin olduğu söylenebilir. Modernleşme süreciyle birlikte 1950'lerde Türkiye'de kapitalist pazar gelişmeye başlamış ve bu toplum yapısında da değişimler meydana getirerek kentleşme sürecini hızlandırmıştır. Kentlerin gelişmesiyle özellikle eğitim ve iş olanları bakımından artması sonucu kırsal alanlarda kentlere doğru göç hareketlerini meydana getirmiştir. Göçlerle beraber bölgedeki insanlar kentlerde yeni siyasal elitlerin oluşması için çalışmalar yapmış, bu durum aşiret yapılarında önemli oranda

çözümlerin olmasına ve önceki dönem doğu sorununda öncülük eden aşiretlerin siyasal sisteme dahil olmasını beraberinde getirmiştir (Çağlayan, 2006: 114-115). 1980'li yıllar öncesinde 1960-1970'li yıllarında Türkiye'de ve dünyada sol gençlik hareketleri, kentlerde oluşan bu yeni elitler, etnik kökene dayalı kimlik bilincinin sol bir çizgi içerisinde geliştirilmesine neden olmuştur. 1982 Anayasasına göre daha özgürlükçü bir anayasa 1961 anayasası etnik kökene dayalı kimlik taleplerine karşı sert bir çizgi izlemiştir. Bu durum 1980 anayasası ile daha sert bir ortam oluşturulmuş, etnik kimlik tanımlamaları, etnik kimliğe dayalı siyasi parti yasaklanmış ve Türkçe dışında başka bir dilin 1983 yasası ile suç kapsamına alınmıştır (Kirişçi ve Winrov, 2002). Her ne kadar ilerleyen yıllarda bu yasak kalkmış olsa da, etnik kimliğe dayalı parti kurma ve siyasi faaliyetlerde Türkçe dil dışında başka dil kullanma yasağı sürdürülmüştür. Bu durum sadece siyasi faaliyetlerle sınırlı kalmayıp, etnik köken merkezli yayın yapan gazete ve dergiler yasak kapsamında kapatılmış ve aynı gerekçeyle 1991'de kurulan HEP (Halkın Emek Partisi) benzer nedenlerle faaliyetlerine son verilmiştir. Bu bağlamda değerlendirdiğimizde Türkiye 1982 sonrasında politik kurumlar ve hukuksal yapının etnik kimliğe dayalı temsil ve tanınma taleplerine karşı kapalı bir hususiyet gösterdikleri söylenebilir (Çağlayan, 2006: 115).

Buna karşın Türkiye'nin 80'li yıllardan sonra küresel süreçlere dahil olmasının hızlanması, hak ve kamusal alanlarda tanınma talebinde bulunan öteki dezavantaj gruplarla birlikte doğulu insanlarda örgütlenmelerinde kolaylaştırıcı bir zemin hazırlamıştır. Türkiye'nin küresel süreçlere entegrasyonunu hızlandıran bir diğer etken ise, Turgut ÖZAL döneminde uygulanmaya başlanan neo-liberal ekonomi politikaları ve iletişim teknolojilerindeki gelişmelerdir. Uygulanan ekonomi politikaları, sosyal devlet anlayışı ortadan kaldırmaya başlamış, tarım alanların geniş kitleler kopmaya başlamış, kentlerde beklenen istihdamın olmaması ve kent yaşamına adaptasyonda zorlukların yaşanması, bireyleri devlet denetiminden uzak işlere yönelmesi, kendilerinin tanımlayacakları bir kolektif kimlik arayışına girmelerine güçlü bir etkide bulunmuştur. Kolektif kimliğin bilincinin oluşmasında yaşanan insan hakları ihlallerinde duygusal bir etkisi olmuştur.

Nitekim 1980 sonrası doğulu insanlarda da durumun bu şekilde yaşandığı görülmektedir. Kültürel haklara vurgu yapan uluslararası kurumlar, küreselleşme süreçleri, Avrupa birliği ile uyum çalışmaları, etnik kimlik ve etnik kimlik nedeniyle oluşan doğu sorunu çoğulcu bir söylem için verimli bir zemin hazırlamıştır. Ayrıca teknolojik gelişmelerinde Doğu ve Güneydoğu Anadolu bölgesinde yaşayan bireylerin kolektif kimlik bilincinin oluşmasında etkili rol oynadığı belirtmek mümkündür. Örneğin özel tv sektörünün gelişmesiyle birlikte geniş bir halk kitlesine yayın yapma imkanının oluşması bu açıdan ele alınabilir. Doğu sorunu ve doğu sorununa neden olan etmenlerin bu çerçevede oluşması ve şekillenmesi üzerinde durulabilir (Çağlayan, 2006: 116).

Küçük, sol hareketin etkisi nedeniyle yeni bir canlanmanın başladığı 1960'lı yıllara kadar olan dönemin, dersim ayaklanmasıyla başladığını, bu dönemin doğulu insanın suskunluk içerisinde geçirdikleri bir geçiş aşaması olduğu ve daha sonraki süreçlerde meydana gelecek hareketlerin de çizgisini belirleyen değişim süreci niteliğindedir (1990: 40). Aşiret yapısına dayalı doğulu geleneksel toplumsal yapı, küresel süreçler ve modernleşmeyle birlikte tasfiye sürecinin zeminini hazırlamış, aynı zamanda doğu insanın modern anlamda yeni oluşum ve hareketlerin içerisinde yer almalarında tetikleyici bir unsur olmuştur. Sanayileşme ve tarımda makineleşmenin getirmiş olduğu etkiyle beraber doğudan batıya doğru iş göçü yaşanmasına, geleneksel üretimin kırsal alanlarda çözülmesine ve buna bağlı olarak da aşiret yapısının zayıflaması, istihdam, eğitim, iletişim ve ulaşım olanaklarının gelişmesi, tek partili hayatın sona ererek çok partili sürecin başlaması gibi birçok dinamik bunda rol oynamıştır (Mcdowall, 1997:401-403).

Tarrow sıralanan dinamikleri ve dinamiklere bağlı oluşan bu koşulları “grup özelinde fırsatlar” olarak tanımlamıştır. Geleneksel yapıdan bağımsızlaşan gençlerin çalışma ve eğitim nedeniyle büyük kentlerde toplanmaları, Amerika'daki Afrika kökenli Amerikalıların savaş sonrası kırsal alanlardan büyük kentlere göç etmeleri ve burada sivil hakları gelişiminde etkili olmaları (Tarrow, 1996: 42) Türkiye'de de benzer etki yaratmıştır.

Doğulu kadın deneyimi bölümünde yine benzer durumda kadın deneyimi aktarıırken, siyahi kadın hareketlerinin gelişmelerini doğulu kadın deneyimleriyle örtüşen ve farklılaşan noktaları ortaya koyduk. Burada yine benzer bir çizginin gelişiminin yaşanması, doğulu kadınların doğu sorunu ve doğuda yaşanan hareketler içerisinde aktör olmalarının etkisi olduğu görülmektedir. Ulusal düzeyde kapitalist pazarın gelişimi, istekli bir asimilasyon neden olmamış, tam tersi geleneksel doğulu egemen tabakanın doğulu insanın girmiş olduğu bu yeni sürecin liderliği yapmamıştır. Bunun yeni dönem politik elitler önceki dönem geleneksel liderden farklı bir sınıf yapısı içerisinde çıkmıştır. Mcdowall (2004: 527-533) bu durumu şöyle özetlemiştir;

Tarımda makineleşmenin yeni sınıf çıkmasında etkili olmasının yanı sıra aşiret sistemine dayalı geleneksel doğu seçkin elitlerinin siyasal sistemle kurmuş oldukları ittifak ve çıkar ilişkileri de yeni sınıfın çıkmasında etkili olmuştur. Çok partili hayata geçiş aşamasının öncesinde tarikatlar ve aşiretler, geleneksel egemen sınıfın politik ve ekonomik gücünü artıracak şekilde sisteme dahil edilmiş bulunmaktaydı. Toprak ağaları ve aşiret liderleri, Demokratik Parti iktidarı ile birlikte geleneksel doğu seçkin elitlerinin politik ve ekonomik gücünü destekleyen ilişki kurulmuştur.

Şeyhler ve ağaların siyasi iktidar ile kurulan ilişkisi, kırsal alanlardaki geleneksel egemen elitleri güçlendiren, diğer sınıfların sosyo-ekonomik gelişimini etkileyen, yoksulluğu ağırlaştırıcı ve kalıcılığa iten bir patronaj ilişkisi, aynı zamanda toplumun geleneksel yapı kalıpları içerisinde hapsolmesinde neden olmuştur. Siyasi iktidarla ilişki kurulmadan önce ayaklanmalara öncülük etmiş olan bu egemen sınıfın, mevcut sistemle anlaşarak sisteme dahil edilerek, sadece bir kısmının doğrudan meclise taşınırken, kırsal alanlarda kalanlar arasında sınıflaşma ve kır yoksullarının ezilmesi derinleşmiştir (Bozarslan, 2002: 285).

Kurulmuş olan bu güç ilişkisi, sınıfsal farklılaşması yoksul kesimin aleyhine derinleştirirken, geleneksel doğulu elitleri muhalif politika çizgisinden uzaklaştırmıştır. Muhalif alanda oluşan bu boşluğu dolduracak yeni politik elitler, yeni bir sosyal yapının oluşmasını tetikleyen temel nedeni oluşturur. Bu bölgelerdeki arazi mülkiyetlerin aşiret ve ağaların tekeline verilerek adaletsiz bir şekilde

dağıtılması, yoksul köylülerin, makineli tarıma geçişle birlikte, işçi sınıfına dahil olma sürecine girmişlerdir. Yaşanmaya başlayan bu süreç, doğu toplumlarında yeni bir olgunun, yani bireyin modern anlamda ortaya çıkış süreci olmuştur. Geleneksel yapıdan kopan yoksul gençlerin, eğitim ve iş olanakları sağlayan büyük kentlere giderek, çalışmak yada okumak için geldikleri yerlerde kısa sürede milliyetçilik ve sol akımlardan etkilenecek bir potansiyel oluşturmuşlardır. Oluşan bu yeni milliyetçi ve etnik ideolojinin kurucuları olan doğulu aydınlar ağırlıklı olarak bu sosyo-ekonomik yapıya sahip sınıf içerisinde çıkmıştır (Bruinessen, 1992b: 197-198).

1960'lı yıllarda doğulu aydınların oluşturduğu tabaka çeşitlenmeye başlamış, genç kesim içerisinde özellikle öğrencilerin geldiği alt tabakalardan yeni bir kategori oluşmuştur. Geçiş döneminin izlerini taşıyan 1940-1950'li yılların küçük öğrenci gruplarının değişerek çeşitlenmesi, politik tartışmaların eksenini de değiştirmeye başlamıştır. Tartışmaların odağı daha çok bölgenin sosyo-ekonomik durumu ve siyasal iktidar ile geleneksel egemen sınıf arasındaki ilişkiyi kapsayan doğu sorunu ekseninde başlamıştır. Doğulu gençlerin içerisine girdiği bu politik süreç yalnızca Türkiye'deki nedenlerden dolayı değil, aynı zamanda ce-Cezayir'deki direniş ve Irak'taki gelişmelerde doğulu gençlerin politik duruşunda rol oynayan etkenlerden olmuştur (Kutlay,1998).

Etnik kimliğe dayalı politik düşünceleri besleyen, 1960'lı yılların başlarında ulusal ve uluslararası siyasi arena açısında iki politik kaynağın olduğu görülmektedir. Dünya genelinde etkili olmaya başlayan sol düşüncenin Türkiye'de de benzer bir şekilde gelişmesi ve KDP (Kürdistan Demokrasi Partisi) lideri Barzani önderliğinde başlamış olan Irak'taki ayaklanmadır. KDP doğu gençleri etkileyen ilk etmen olmasına karşın, sınırlı dar bir alanda kalmış sol akımlar; milliyetçiliği yeniden şekillendirerek yeni politik platformlar oluşturmuştur. İlk başta TİP (Türkiye İşçi Partisi), daha sonra da Dev-Genç, doğulu gençlerin hızlı bir şekilde politize oldukları ve yeniden şekilleneceği önde gelen platformlardır(Kutlay, 1998: 110).

McDowall, TİP'in doğu insanının etnik ve sosyo-ekonomik sorunlarını açık bir şekilde işlemesi yerel bölgelerde, sol ile etnik milliyetçiliğe dayalı kimliğin harmanlaması şeklinde olmuştur. Doğulu insanın bu deneyimi, geleneksel elit seçkin

sınıfı olan ağa, şeyh, beylik gibi bir güce sahip olmayan yoksul ve güçsüz sınıfı oluşturan sıradan insanların da bu eksiklikleri dile getiren parti ve yerel örgütlerinde bir araya gelerek güçlü olma olanağı bulmuştur (1997: 406). Belli bir kesimde kalan milliyetçilik düşünceleri böylelikle dar alandan kurtulmuş, halk tabanında yaygınlaşmıştır (Bozarlan, 2002: 855). 1980 sonrası Doğu'da yaşayan etnik milliyetçilik hareketlenmeleri de, dar bir alanda milliyetçilik hareketi yerine bu ideolojik çerçeve çizgisinde gelişmiş ve bu niteliğiyle de Latin Amerika'daki popüler direniş hareketine benzer özellik göstermiştir (Beşikçi, 1992).

Marsizm ve milliyetçilik harmanlanarak oluşan bu yeni ideolojik çerçeve, 12 Eylül darbesi sonrası etnik milliyetçilik hareketlerinin örgütlenmesini ve stratejisini de değiştirmiştir. Büyük kentlerde toplanmış yüksek eğitilmiş gençlerin daha çok katılım gösterdiği yeni bir etnik hareket şekli almıştır (Kürkçü ve Duran, 1995: 200). Bu yeni etnik hareketin çıkış noktası bir önceki hareketlerden farklı olarak aydın sınıfı ideolojik ve toplumsal bağlam olarak farklı bir profil yaratmıştır. Aydın sınıfının farklı bir profil çizmesinde yukarıda da bahsettiğimiz dönemin politik atmosferi ve sosyo-ekonomik değişimin 60'lı yıllardan itibaren etkin bir hal alması hareketlerin ideolojisinde ve stratejisinde değiştirmiştir. 12 Eylül darbesi öncesi politik alanda birçok radikal grup özellikle 1970'li yıllarda mevcutken, darbeye birlikte bu radikal gruplar büyük çoğunlukla ortadan kalmış, ancak darbe sonrası yeni bir etnik hareketin çıkışını kolaylaştırıcı rol oynadığı kabul edilmektedir (Oran, 2002).

Dönemin şartlarında çıkmış olan 1981 Anayasanın farklı kimliklere karşı yasağcı tutumu, taleplerin yasadışı yollardan çıkmasına neden olmuş ve şiddet olaylarını tetiklemesinde etkili olduğu belirtilmektedir (Kirişçi ve Winrow, 2002: 117-121). McAdam ve Tilly gibi düşünürlerinde dikkat çektiği nokta; kurumsal politikler ve toplumsal hareketler arasında bağlantı olduğu ve bu devletin kuruluş sisteminin kapalılığı ya da açıklığı, sistemin baskı uygulama ve baskı eğilimi toplumsal hareketlerin oluşmasına ve şekillenmesinde önemli etkenler olduğu vurgusu yapılmaktadır (McAdam vd, 1996: 3).

12 Eylül darbesi sonrası kurulmuş olan en etkili radikal yasadışı örgüt PKK (Partiya Karkeren Kurdistan)'dır. Çeşitli şiddet eylemleriyle faaliyet gösteren, süreç içerisinde değişimler göstererek varlığını devam ettiren bu örgüt; etnik kimlik taleplerini söylemlerine ekleyerek çeşitli toplum kesimlerini, özellikle kır yoksulları ve kent tabakaları ile kadınları mobilize etmeyi başarmış ve parti programını stratejisi bu çerçevede 1978 yılında çizilmiştir (Çağlayan, 2006: 121-122). Örgütün iki ana çerçevede parti programını çizmiştir. Birinci, sol hareketler çizgisinde olup, köylü-işçi ittifakını gerçekleştirecek olan “milli demokratik devrim” çizgisini benimseyerek bunun önündeki engelleri yarı feodal yapı ve bu yapının getirmiş olduğu sömürgecilik faaliyetleri kalkmasına yönelik hedefler belirlemiştir. İkincisi ise mezhepçilik, aşiretçilik ve kadının köleciliğini temizlemeyi hedef haline getirerek demokratik devrim çizgisini belirlemiştir (İmset, 1991: 55-59).

Örgüt sol bir etnik sınıf hareketi oluşturmayı hedefleyen çizgisi, “doğu mağduriyeti”ne dayandırılarak, etnik kimlik taleplerini ideolojik söylemlerinde kullanmıştır. Önceki geleneksel egemen sınıfları kendi içerisine almayıp özellikle onları sömürücü, orta çağdan kalma ve işbirlikçi olarak niteleyerek öncelikli hedef haline getirmiştir. Bu çerçeveye önceki geleneksel seçkin sınıfların başlamış olduğu milliyetçilik hareketlerinden farklı olarak “halk” kategorisini bünyesine katmıştır (İmset, 1993: 75-77). Halkın yarısına yakınının kadınlardan oluşmasıyla kadınlar bir kez daha politik elitlerin ilgi odağı haline gelmiştir. Kadınlar yeni hareketin içerisinde bir önceki hareketler gibi yalnızca semboller olarak var olmamış, hareketin aktörleri olarak da faaliyet göstermeleri için çeşitli stratejiler benimsenmiştir. Toplumsal cinsiyet kurgusuyla inşa edilmiş olan ataerkil yapıyla hapsedilmiş olan kadınların bu harekete katılımlarını sağlamak için özgürleştirici ve yapıya yönelik şiddetli eleştirel söylemler benimsenmiştir. Kadınların bu hareketler içerisinde yer alması asıl etkileyende bu özgürleştirici söylemler olmuştur.

2.8.2. Kadın Sorusunun Yeniden Keşfi

Doğu ve Güneydoğu'da 1980 sonrası faaliyet gösteren etnik hareketlerin politik ve ideolojik metin ve söylemlerinde kadın sorununun ele alındığı ve ne gibi çözümler getirileceği ile ilgili çalışmalara verilen önem arttığı görülmektedir.

Özellikle bu konuda öne çıkan hareketlerin yaptığı çalışmalara bakıldığında; başlangıçta “kadın ve aile sorunu” adı altında daha çok aile ilgili çalışmalara yürütüldüğü görülmektedir. Doğu ve Güneydoğu’daki geleneksel aile yapısının yarı feodal ve Ortaçağdan kalma şeklinde ele alındığı ve kurulan örgütün programında hem demokratik hem de milli değerler açısından kişiyi birey olması açısından engelleyici bir yapı olarak görüldüğü görülmektedir. Bireye sosyalleşme olanağı sağlamayan ve bu sosyalleşmenin önünde engel olan ailenin bu durumu geleneksel kalıpların içerisinde sıkışmasından kaynaklandığı ifade edilmektedir (Erdem, 1992). Geleneksel aile kalıplarının bireyleri; ekonomik, sosyal, politik gibi alanlarda kendini gerçekleştirme fırsatı elde edemeyen, sınırlı bir alanda hapsolmuş ve birbirlerini tüketen bir kısır döngü mekanizması içerisinde yaşamaya mecbur bırakıldığı parti programı getirdiği en büyük eleştirilerdendir.

Örgüt, geleneksel yapının kadın ve erkeği farklı mekanizmalar katı bir şekilde baskıladığı; kadınların küçük yaşta evliliğinin ruhsal ve fiziksel olarak tüketirken, erkeğinde ömür boyu aileyi geçindirme zorunluluğunun yüklenmesi nedeniyle başka hiçbir şey yapmamasına neden olmaktadır. Ancak erkek aile reisi konumunda olduğundan dolayı toplum tarafından kendisine dayatılan rolü kadına ve çocuğa uygulayarak sistemin temsilcisi yapmaktadır. Böylelikle geleneksel yapılar tarafından önemsenen namus, bu sistemle kadına yönelik şiddet ve suçun işlenmesinde temel neden olarak kullanılmıştır. Dolayısıyla iki cinsiyet arası gerçek düzeyde aşkı yaşama olmadığını bunun sağlanması içinde özgürlüğün gerektiği sık sık vurgulanmıştır (Çağlayan, 2006: 123-124).

Geleneksel aile yapısına yönelik örgütün bu söylemleri, kadınların hareket içerisine dahil etme stratejisiyle yakından ilişkilidir. Aile yapısının bu denli geleneksel bağlarla bağlı olması, örgütün belirlemiş olduğu “sosyalizm”, “ulusal kurtuluş” gibi ideolojilerindeki stratejiyi nedeniyle kişilerin katılımı önüne engel teşkil edici bir durumu doğurmuştur. Bu bağlamda örgüt, bütün geleneksel iktidar mekanizmalarının geniş şekilde kullandığı ataerkil yapı üzerine eleştiriler ve sorgulamalar yaparak teorikte olduğu kadar uygulamada da kadınları ilgi odağı haline getirerek katılımı artırma amacıyla hareket etmiştir. Örgüt kadınları harekete katılım stratejisi araç ve zemin bağlamında değerlendirildiği gözükmektedir. Ancak

gizli bir biçimde kadınlar, konuşan değil, üzerine konuşulanlar konumunda olduğu örgütün milliyetçi söylemlerinde anlaşılmaktadır (Chatterjee, 2000).

Kadınların kamusal alanda görünürlüklerinin artırmasına ve harekete geçirilmesine yönelik çalışmalar olduğu saptanan bu stratejiler, kadınları gerçek anlamda ne kadar özgürleştirdiği ileriki başlıklarda tartışılacaktır. Ancak burada harekete geçirme açısından ve kadın sorununa yönelik beklentileri ne derece gerçekleştirdiği irdelenmektedir. 1990 yıllarda tutuklanmalar, göz altıları, insan hakları ihlalleri vb gibi yaşanan olaylar şiddet yöntemini ve hareketin ideolojisi sempati duyan bireylerin harekete katılımına yönelik kolaylaştırıcı şekilde etki etmiştir. Örgütün yaratmak istediği toplumsal destek ve kamuoyu algısı kadınlarında sürecin içerisine dahil edilerek hedefini gerçekleştirme konusunda önemli ölçüde başarı sağlayabilmiştir. Nitekim dönemin atmosfer şartlarında üniversitelerden ve kentlerden büyük bölümü olmak üzere örgüte yoğun katılım gerçekleştiği görülmüştür. Yaşanan süreçte örgüt, kadınlara yönelik söylemlerinde değişikliğe gitmiş “özgürleştirilecek köleler” yerine “özgürleştirilecek kadınlar” imgesini kullanmaya başlamıştır (Özcan, 1999: 160).

2.8.3. Toplumsal Cinsiyet Açısından Yeni Kimliğin İnşası

Toplumsal cinsiyet kurgusu, Doğu ve Güneydoğu bölgelerinde yaşayan ailelerin yapısıyla yakından ilgilidir. Yeni kimliğin inşasında, eski aile yapısının hangi sembollerle, hangi toplumsal mekanda, hangi aktörlerin ve nasıl bir süreç geçirdiği saptanıp, ailenin yeni kimlik inşası bakımından yeniden kurgulanması oluşturulmak istenen hareketin temeli açısından oldukça önem arz etmektedir. Ailenin alan olarak seçilmesinin nedeni etnik kimliğin/kişiliğin kadın ve erkeğin dönüşümü gerçekleştiren kolektif eylemler yoluyla gerçekleşecek süreç sayesinde olduğu düşünülmüştür. Böylelikle eski etnik milliyetçiliklerdeki eleştirilen; ailenin içinde hapsediği geleneksel kalıplar ve kadın konumunun ikinci plana atıldığı yapının yıkılması gerektiği varsayımından yola çıkarak yeni kimlik kurgusunda bu temsiller değiştirilmeye çalışılmıştır. Doğu ve Güneydoğu’da toplumsal hareketlere yönelik katılımı artırmak için yeni kimlik kurgusu çerçevesinde; eski kadın, aile ve erkek sembolleri yerine “yeni kadın”, ”yeni aile” ve “yeni erkek” temsilleri konulması ile sağlanmıştır. Yeni kimlik kurgusu, kolektif eylemler yoluyla kolektif kimliğin inşası yoluyla gerçekleştirilmeye çalışılmıştır. Kolektif kimlik çerçevesinde oluşturulan yeni kimlik, kadın ve erkek aktörlerin bakış açısının değiştirilmesiyle, yeni sorumluluklar ve yeni görevlere yönlendirmelere işaret ettiği anlaşılmaktadır (Scott, vd, 1994: 169). Yeni kimlik çerçevesinde tanımlanan görevler ve sorumlulukları yerine getiren kadın ve erkeğin modern kimliğin nitelikli belirleyiciler ve yaratıcıları olacağı düşünülmüştür. Kadın ve erkeğin yeni kimliklerindeki sorumluluklar etnik çizgide hareket eden grupların hareketin stratejisine çerçevesinde tanımlanmıştır.

1990’lı yıllarda dolaşıma giren yeni kimlik söylemi, bu yıllardaki olağanüstü süreçlerde gerçekleşen yaygın çatışmalar ve şiddet nedeniyle tüm toplumu etkisi altına almıştır. Toplumun geniş bir kitlesini mobilize etmeyi öngören hareket; Yeni erkek ve kadın kimlik görev ve sorumluluk alanını belirlerken dönemin zor şartlarında bunları yerine getirilmesi için teşvik edici unsurlara yer verilmiştir. Böylelikle eskiye yönelik eleştirilen kadın konumu ve aile yapısı, yeni kimlik inşasıyla, toplumu modernleştirme hedefi hareketin amaçları çizgisinde mobilize

etme gayesi içerisine girmiştir. (Çağlayan, 2006: 126-127). Diğer bir ifadeyle oluşturulan hareketin çizgisi toplumun kültürel ve ideolojik çerçevesini yeniden şekillendirerek gelenekselliğin eleştiricisi konumuna geçmiş ve belirlediği amaçlar doğrultusunda örgüte katılımı artırmıştır.

Toplumsal hareketler oluşumu tek bir düzeydeki nedene bağlı olarak gelişmez. Hareketlerin gelişimi çoklu düzey ve çoklu anlamların dışarıya yansımaları şeklinde olduğu ifade eden Melucci (1995a: 52-57) toplumsal hareketlerdeki kolektif kimlik kavramının eylemin kolektif doğasının içerisinde gizil ilişkileri de açığa çıkarabileceğini ifade etmektedir. Kolektif Kimliği sürekli eklemleme sürecinden asla tamamlanmayacak ve koşullara bağlı bir şekilde gelişerek oluşmaya devam eden bir olgu olarak tanımlayan Hall'un, üsteki koşullara gereği tanımlanan kolektif kimliğin kavramsal çelişkileri ve içeriğinin çok düzeyliğini görünür kılmaktadır (Akt, Stephen, 2005: 66). Homojen ve modern bir bütünlük iddiası taşıyan yeni kimlik söylemi, söylemlerin aksine eklemleme ve parçalı bir özellikte olduğu görülmektedir. Bir önceki dönem geleneksel otoriterleri eleştiren hareket, erken dönem ideolojilerinde kadınlara yönelik yaklaşımlarında tezatlıkları da eklemleme ve parçalı özelliğinden gelmektedir. İslami ideolojilerinde Şeytan, "fettan kadın" imgesinin modernleşmeci söylemleri benimseyen "kadınlara özgürleştirici" misyon yükleyen hareketin, toplumsal düzlemde kendi ideolojisi benimsemeyen kadınlara karşı "düşüren kadın", "entrikacı kadın" imgelerin kullanıyor olması hareketin kendi içerisindeki çelişkiler yaşandığı önemli örneklerdendir. Hareket kadınların kadınları bir yandan kamusal alanda görünür yapmaya ve kadınların aktörler olarak katılmasının artırmaya çabalarken, öte taraftan kadını eve kapatan, "entrikacı/şeytan/düşüren" kadın imajı, yeni dönemin olumsuz söylemlerin arasındadır (Erdem, 1992).

Hareket belirlediği ideoloji çerçevesinde kadınların kamusal alana katılımını artırmak ve görünür kılmak için kimliğin inşa edildiği alan, özel alanda olduğu gibi benzerlik imgesi üzerinden hareket edilmiştir. Etnik kimliğe bağlı bu farklı ve yeni kimlik benzer hareketlerde olduğu gibi aile tasviri üzerine inşa edilmiştir. Bu yeni kimlik kurgusunda eski-yeni karşılaştırılması yaparak inşa edilmiş, kadın ve erkeğin aile ve toplum içerisindeki konumu değiştirilmeye çalışmıştır. Kadınlar; kadınsılığı

anlatan anne, kız kardeş veya yuva kurucu sembolleri yerine kahraman ya da tanrıçalaştırarak aktör haline getirilmeye çalışılmıştır. Erkeklerin ise; aile reisi, eve ekmek getiren ve kadının namusu koruyan imgesinin sisteme karşı gelmekten alıkoyacağı için bu erkeklik duygusunun yıkılması gerektiği geniş bir söylem alanı içerisinde belirtilmiştir. Böylelikle erkek ve kadın imgelerinin yeni kimliğe göre şekillendirerek geleneksel aile yerine ulus ailesi kurulması fikriyle toplum mobilize edilmeye ve yeniden çerçevelendirilmeye çalışılmıştır. Her ne kadar erkeğin geleneksel kalıplar içerisindeki durumu “sahte erkeklik” olarak ifade edilip yorumlansa da toplumsal düzlemde aile ilişkilerinin eşitlikçi ve erkek egemenliğinin azaltıcı durumunu göz önünde bulundurarak toplumsal cinsiyet hiyerarşisinde erkeğin yeri sağlamlaştırılmaya çalışılmıştır (Çağlayan, 2006: 129-130).

2.8.4. Namus Kavramının Yeniden Tanımlanması

Doğu ve Güneydoğu’da kadının konumunu belirlediğimiz bölümde namus, ataerkil yapının hakim olduğu Ortadoğu ülkelerinde kadın bedeninin üzerine inşa edilmiş bir kontrol mekanizması olduğunun vurgusu yapılmıştır. Toplumsal hareket bağlamında ele alınan etnik ve milliyetçi hareketlerde kadınların geleneksel kalıplar içerisinde namus kavramıyla bağdaştırılması durumunu şiddetle eleştiren hareket, namus kavramının daha geniş bir anlam alanına dahil etmeye çalışmıştır (Erdem, 1992: 136-137).

Hareketin eleştiri olarak ele aldığı eski aile yerine ulus aile çerçevesinde hareketle, ataerkil yapı içerisinde kadın bedenine atfedilen namus kavramını, toprakla özdeşleştirmiştir. Namusun korunmasının kadın bedenine bir yabancıнын dokunmaması olarak değil toprağın korunması olarak anlamlandırmışlardır. Ancak hareketin namusu yeniden anlamlandırması toplumsal cinsiyet kurgusunun günlük hayat içerisindeki işleyişi ile çelişkili olduğu görülmektedir.

Doğu ve Güneydoğu bölgelerinde kadının konumunu ele aldığımız bölümdeki görüşmelerimizde, namus kavramının hala kadın bedeni üzerine anlamlandırdığı görmekteyiz. Zaten bir önceki başlıkta da belirtildiği gibi hareket kadın konumu ile ilgili eleştirel bir yaklaşım sergilemesine rağmen erkek bulunduğu

despot alana dokunmamıştır. Öte taraftan, günlük hayat akışında, namus korunmasına yönelik kadınların eve kapatılması durumuna sonlandırıcı bir etkide bulunmasıyla birlikte bu kültürel kodları çözümler kadını kamusal alanda toplumsal hareketler içerisinde katılımına olanak sağladığı görülmektedir.

2.8.5. Kadın kimliğinin yeniden tanımlanmasında; kadınların aktörler olarak katılmalarının etkisi

Kadınların etnik ve milliyetçi hareket ideolojileri içerisinde yer almasıyla kadınlara yüklenen anlam ve kadının sembol konumunda değişiklikler meydana getirmiştir. 1980'li yıllarda “düşüren kadın” imgesi hakim iken 1990'lı yıllarla bu imgenin terkedildiği yerine “yeni kadın” imgesi oluşturularak, kadınların görev ve sorumluluk alanları yeniden dizayn edilmekle beraber, kadın bedenine yüklenen misyonlarında da değişikliğe gidilerek pozitif bir anlayış inşa edilmiştir. Özellikle geleneksel yapıda kadınların ikinci konumda bırakan ve sosyal hayatını kısıtlayan namus kavramı üzerine farklı bir perspektif sunmaya çalışıldığı görülmektedir. Örgütün yazınsal metinlerde bu değişimin kronolojik bir şekilde gerçekleştiği net bir şekilde anlaşılmaktadır. İlk dönemlerinde erkeklerin katılımına odaklanan yazınsal metinlerdeki “düşüren kadın” imgesi 1992'den itibaren “kadınlığın iyi bir şey olduğu” imgesine dönüşen pozitif bir tema işlendiği görülmektedir. Kadınların ilk etapta erkeklerin katılımının önünde engel olarak görülmesinin nedeni, erkeklerin geleneksel yapıda aile ve evlilik hayatından vazgeçmeleri ve örgüte katılımı artırmak için oluşturulan gizli bir söylem işlevi görmüştür.

Metinlerdeki ve söylemlerdeki değişimin yaşanmasında en büyük nedeni kadınların örgütün kadrolarının 1/3'ünü oluşturmaya başlamasının büyük etkisi vardır. Örgütün yazınsal metinleri içerisinde kadın bedeninin namus olarak anlaşılmaması gerektiği asıl namusun toprağın olduğu temaların işlenmesi ve hareketin içerisinde bulunanların odaklanması gereken noktanın toprağı korumak olduğu sık sık vurgulanan temalar içerisinde olduğu görülmektedir (Erdem, 1992: 106).

Diğer yandan kadınların aktörler olarak katılmaya başlanmasıyla birlikte örgütün olan “vatan” ve onu kurtarmaya yönelik klasik temaları yeniden işlediği görülmüştür. Kadınların bu şekilde aktif olarak katılımının sağlanması, sadece örgüte katılımın artmasına değil, kamusal alanda da görünürlüklerini artırıcı bir etkinin olduğu görülmektedir. Özellikle “acılı anne” imajının çizildiği birçok örnek bulunduğu görülmektedir. Ancak kadınların çizilen bu imajın kadınları öznelştirmekten çok nesnelştirdiği belirtmekte fayda var (Siagol, 2000; Najmabadi, 2000).

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

ARAŞTIRMANIN METODOLOJİSİ

3.1. ARAŞTIRMANIN AMACI VE KONUSU

Çalışmamızın amacı; kadın hakları ve kimlik kazanımları konusunda dünyada ve Türkiye’de nasıl bir mücadele verildiğini, gelişimi ve tarihsel sürecini ortaya koyarak, özellikle ülkemizdeki doğulu kadının içerisine girdiği toplumsal hareketlerin zeminin hangi etmenlere dayandırılarak oluştuğunu teorik çerçevesini çizerek, günümüzde doğulu kadınları bu toplumsal hareketlerden ne derece etkilendiği ışık tutmamaktır. Araştırma sırasında, etnik ve milliyetçi hareketlerde kadının rolü, kadın kimliğinin inşası, siyasal yaşamdaki kadına bakış açısı gibi konular kuramsal çerçevesinin konusunu oluştururken; mülakatlarla bazı kesimlerce eleştirilen geleneksel ataerkil yapı tarafından kısıtlanan doğulu kadınların, sosyal ve kamusal yaşamını nasıl değişimler gösterdiği irdelenmiştir. Böylelikle Doğu ve Güneydoğu’da kadınlar açısından geleneksel değerlerin günümüzde ne derece etkin olduğu ve korunduğu incelenmiştir.

3.2. ARAŞTIRMANIN ÖNEMİ

Pek çok toplumda kadınlar haklarını elde edebilmek için bazen kanunlar çerçevesinde bazen de kanunlara karşı gelerek varlığı kamusal alanda göstermeye çalışmıştır. Doğu ve Güneydoğu’da yaşayan kadınlarda benzer yollar izlemişlerdir. Ancak Doğu’da yaşanan kadın hareketlerinin farklı noktasında mevcuttur. Çünkü doğulu kadın kimliğini ortaya koymak için geleneksel yapıya karşı mücadele ederken, öte taraftan dil, kültür ve etnik vb. gibi farklılıklar nedeniyle dezavantajlı konumunu değiştirmek için mücadele vermişlerdir.

Bu çalışma ile Doğu ve Güneydoğu’daki Kadınların kimlik mücadelesi tarihsel açıdan irdelenmesi ve günümüzdeki durumun saptanması hedeflenmiştir. Ayrıca aynı alanda yeterli sayıda bilimsel çalışma bulunmamasından dolayı sonraki çalışmalar için de yol gösterici bir nitelik taşıyacağı düşünülmektedir.

3.3. ARAŞTIRMANIN YÖNTEMİ

Araştırmada veri toplama tekniklerinden nitel araştırma yöntemi olan mülakat tekniği kullanılarak gerçekleştirilmiştir. Araştırma; teorik çerçeveye uygun olarak 12 mülakat sorusu hazırlanmış ve görüşme esnasında gerekli olduğu düşünülen ek sorular sorulmuştur. Kırsal kesimde yaşayan 10 kadın kentte yaşayan 10 kadın olmak üzere toplamda 20 kadınla görüşülerek gerçekleştirilmiştir.

3.3.1. Hipotezler

1. Doğulu kadın, kendi özgür kimliğini oluşturmuştur.
2. Doğu ve Güneydoğu'da kadın sadece kadınlık rolüyle yetinmeyip, kadınları siyasal yaşamda da kendi sesinin daha fazla duyurulmasını sağlamıştır.
3. Doğu ve Güneydoğu'daki toplumlarda kadın ikinci sınıf birey görülme yerine, erkeklerle eş değer bir pozisyona yer edinmiştir.
4. Doğu ve Güneydoğu, ataerkil bir toplumsal yapıya sahip olmasına karşın kadın gerektiğinde aile içerisinde söz sahibidir.

3.3.2. Evren ve Örneklem

Araştırmanın evreni Diyarbakır ili sınırları içerisinde yaşayan kadınlardan oluşmaktadır. Araştırma da rasgele seçilen 20 kişiyle mülakat görüşmesi yapılmıştır. Katılımcıların 10'u kırsal alanda yaşayan kişilerden, 10'u ise kent merkezinde yaşayan kişilerden rastgele örneklem seçimi tekniği ile gerçekleştirilmiştir.

3.3.3. Veri Toplama Tekniği

Mülakat görüşmesi formu, katılımcıların, isim, yaş, evlilik şekli ve meslek gibi temel bilgileri elde edilecek şekilde tasarlanmıştır. Anket soruları literatür taraması ışığında hazırlanmıştır. Araştırma soruları önceden hazırlanan sorular haricinde olayla bağlantılı olarak ek sorular da sorulmuş bunlar yorum olarak çalışmaya eklenmiştir. Ayrıca soru formuna son hali verilmeden önce pilot uygulama

olarak 5 kişiyle görüşülmüştür. Görüşmeler Nisan- Mayıs 2017 tarihleri arasında yüz yüze yapılmıştır.

Araştırma sonrası elde edilen bulgular uygun teorik alt yapıyla beraber sosyolojik analizler yapılarak ve konuşmalardan bazı alıntılar tezin içerisinde yorumlanmıştır.

3.4. ARAŞTIRMANIN DEMOGRAFİK YAPISI

Tablo 1: Yaş

Yaş	Sayı
18-25	5
26-35	7
36-45	3
46-55	4
56-65	1

Araştırmaya katılan katılımcılarımızı demografik yapısına baktığımızda; kadınları 7'si 26-35 yaş aralığındadır. Kadınların yoğunluklu olarak genç kesimden olması araştırmaya katılan kadınların biraz daha bilinçli olmalarından dolayı artı bir yön vermiştir. Hemen hemen her yaş kesiminden araştırmaya katılımın olması için çaba sarf edilse de saha da çalışma olanakları ve zamanın kısıtlı olması nedeniyle bunu tam olarak gerçekleştirmek mümkün olmamıştır.

Tablo 2: Eğitim

Eğitim	Sayı
Okuryazar Değil	6
Okuryazar	3
İlkokul	2
Ortaokul	2
Lise	1
Lisans	6

Araştırmamıza katılan kadınların kırsal kesimlerde eğitim seviyesi düşükken, kentlerde yaşayan kadınların eğitim seviyesinin daha yüksek olduğu görülmüştür. Kırsal alanda 6 kadının okuryazar olması sadece 3'nün ise okuryazar olduğu katılımcıların verdiği bilgilerden tespit edilmiştir. Okuryazar olmayanların özellikle ilerleyen yaşlarda olması dönemin şartlarında okulların yeterince olmaması ve kızların okula gönderilmemesi düşüncesinin hakim olması bu oranın çıkmasında oldukça etkili olmuştur. Kent merkezinde yaşayan kadınların 6'sı lisan mezunu olduğu ifade etmiştir.

3.5.CİNSİYET HİYERARŞİSİNE GÖRE MEKÂNLARIN AYRIŞMASI

Ataerkil toplumlarda kadın ve erkeklere yüklenen rollerin getirdiği ayrışma paralel bir şekilde mekânlarda kendisini göstermektedir. Cinsiyet rollerinin getirdiği sorumluluklar tarih ve toplumsal gelişmeyle bağlantılı bir şekilde gelişmiştir. Dolayısıyla kadın ve erkeğin toplumdaki görevleri ve sorumlukları, hakları, maddi ve manevi şeylerin üretim sürecindeki konumları gibi kişilik özellikleri sayılabilen her unsur toplumsal cinsiyete göre şekillendirilir.

Ataerkil ve aşiret toplum özelliklerini barındıran doğu toplumları aynı ayrışma modeline göre kadın ve erkeklerin hakim olduğu alanlar farklılık göstermektedir. Kapalı mekanlar ve evin içi kadınların alanı oluştururken, diğer tüm açık mekanlar erkeklere tahsis edildiği görülmektedir. Diğer bir deyişle yaşamsal mekanlar cinsiyete göre birbirinden ayrıştırılmıştır. Bu ayrışma, siyasal ve sosyal işlevler yönünden de bir ayırım oluşturmakta ve kadın ve erkek dünyası birbirinden farklı bir şekilde dizayn edilmiş olarak birbirinden ayrılmaktadır (Bruinessen, 1992a; Yalçın-Heckman, 2002; Erdost, 1987). Bu çerçevede Doğu ve Güneydoğu'da mekanların ayrışmasına ve mekanlara göre üstlenen rollere baktığımızda ev içi alanlarda; kadınlardan beklenen ev işleri, eş ve çocuk bakımı gibi sorumluluklarını yerine getirmesi ve neredeyse kadının varoluş nedeni verilen bu sorumluluklar olarak görülür (Helvacıoğlu 1996: 41, Akt; Ökten, 2009: 7). Dış alanlarda erkeklerden beklenen davranış ve rolleri konusunda Bruinessen'in (1992a: 106-107) aktardığı gözlemine göre; erkeklerin akşamları köyün meydanına uğramak mecburiyetinde

bırakılmakta ve yakın zamana kadar bu durum köyün erkekleri arasında bir kontrol mekanizması niteliğinde olması sebebiyle toplanma mekanlarına dikkat çekmektedir.

Bruinessen köylülerin her akşam oraya ziyaret etmek durumunda olduğu, ziyaret etmeyen köylünün sonraki gün neden gelmediği sorulduğunu ve birkaç gün gözükmeyen kişinin ağa ya da oranın yaşlıları tarafından azarlandığını ifade etmektedir. Azarlamalarda genellikle ‘Küçük karının boş gevezeliğini mi tercih ediyorsun, Ne biçim adamsın sen?’ gibi sorularla erkeğe karşı toplumsal baskıyla kontrol mekanizması oluşturulmuştur (Bruninessen, 1992a: 106-107). Kadın erkek rollerin bu denli ayrıştırılması toplumsal cinsiyet kurgusuyla yakından alakalıdır. Toplumsal cinsiyet mekanizması sadece cinsiyetlerin davranışları üzerinde değil yukarıda da değindiğimiz gibi mekanların net bir şekilde ayrışmasında da etkilidir.

Bölgede gerçekleştirilen başka bir araştırmaya baktığımızda kadının konumuna ilişkin sorulara verilen cevapların da büyük oranda bu yönde bir eğilimi yansıttığı görülmektedir. Hane halkı reislerinin çoğunluğu (%64,3) kadının işlevini “analık” (çocuk doğurmak ve yetiştirmek) olarak açıklarken, %22’si kadına “ev işlerini görmek ve kocasına bakmak” görevini yüklemiştir. Daha eşitlikçi bir statüyü belirtmek üzere kadını, “eşinin hayat arkadaşı” olarak niteleyenlerin oranı ise %13,8’dir (Ökten, 2004:160).

Kadınlara biçilen roller çerçevesinde mekan hakimiyetini içerisinde kadınlarının bulunduğu konum değişmektedir. Kırsal kesimde ve kentte de yaşayan kadınların genellikle evde eşlerinin sözü geçtiğini ifade etmiştir. Eğitim seviyesine ve kazandıkları paraya bakılmaksızın çoğu kadın, ataerkil yapının oluşturduğu kuralları benimsediği görülmektedir. Hane içerisinde kadın erkek ilişkilerini etkileyen bir diğer durum ise ev üstüne giden evlenip eşinin ailesinin evine yerleşen kadınların daha da dar bir alana sıkıştığı anlaşılmıştır.

Bu konuda 25 Yaşında, ev hanımı, okuryazar ve görücü usulü ile evlenen bir katılımcımız durumu şöyle ifade etmiştir.

Evde ikimizin de sözü geçerli değil. Ev içerisinde kayın validem hakimken ev dışından kayınbabamın sözü geçiyor. Bu durumun nedeni eşimin işsiz olması nedeniyle onlarla aynı çatı altında yaşamak zorunda kalmamızdan dolayı onların hakimiyeti altında kalmamıza neden olmaktadır (25).

Aynı konuda 44 yaşında, ev hanımı, ilkokul mezunu ve görücü usulü ile evlenen başka bir katılımcımız durumu biraz daha farklı ifade etmiştir.

Evde benim sözüm geçiyor. Çünkü genellikle evin içerisinde çocuklarla birlikte ben yaşadığım için oda sürekli dışarda çalıştığı için birçok konuda benim karar almam gerekiyor. Ancak eşimin ailesi bazen bu kararlarımı müdahale edebiliyor. Böyle durumlarda tartışsam da sonunda onların dediğine uymak zorunda kalıyorum çoğunlukla.

20 kadından 7'si ev içerisinde bizim hakimiyetimiz daha fazla olduğunu söylemekte. Diğer kadınlar ise kocalarının hâkimiyeti olduğunu ifade ettiler. Çalışan kadınlarda durum biraz daha farklı tezahür etse de kadının hâkimiyeti tamamıyla elde ettiği örneğe rastlanmamıştır. Ancak eğitim seviyesi yükseldikçe daha demokratik bir aile ortamının olduğu örneklerinde mevcut olduğu görülmüştür.

34 yaşında, çalışan, lisans mezunu ve severek evlenmiş olan katılımcımız aile içerisindeki hakimiyeti şöyle ifade etmiştir.

Bütün kararları almada ortak şekilde hareket ederiz. Hangi konuda kim daha bilgiliyse onun kararlarını uyguluyoruz.

Çalışan kadınlar çalışmayan kadınlara göre bir nebze daha etkili olsa da büyük konularda evin aile reisinden izinsiz bir karar almadığı, aynı durumda erkeğin aldığı karar bir süre sorgulansa da sonrasında bir şekilde kabullendiği görülmektedir. Çalışan 6 kadın da diğer kadınlara göre daha bilinçli, eğitilmiş ve diğer kadınlara nazaran daha özgür olmasına karşın, genel olarak ev ile ilgili konularda kadınlar daha baskınken dışarıya yönelik bir karar eylemi olduğunda evin reisi olarak erkeklerin kararların uygulanır. Günümüze yakın yapılan benzer bir diğer araştırmaya gerçekleştiren Çağlayan (2006: 80)'a göre;

Kadınların anlatımları da, kadın-erkek mekânları ayrışmasına işaret etmiş olmakla birlikte, bu ayrışmanın köylerden kentlere ve geçmişten günümüze doğru değişmekte olduğunu da göstermiştir. Hane düzeyinde, en azından hane

üyeleri arasında ayrı mekan kullanımı ortadan kalkmış gibidir. Toplumsal düzlemde ise, kamusal-özel alan ayırımına denk düşen mekanların cinsiyete göre ayrışması olgusunun, modernleşme ve politik mobilizasyon etkenleriyle belirsizleşmeye başladığı göze çarpmaktadır. Örneğin eğitim ve istihdam, genç kuşak açısından kamusal-özel ayırımı geçersiz kılmaktadır. Eğitimli ve meslek sahibi olmayan kadınların önemli bir kısmı ise 1990'lı yıllarda, politik gelişmelerin yaşamlarına girmesi sonucu kamusal alana çıkmışlardır. Benzer süreçlerin kadınları kamusal alanda görünür kıldığı saptamasıyla (Moghadam, 1994) uyumlu görülen bu olgu daha sonraki bölümlerde irdelenmektedir. Kadınların kamusal alana çıkmaya başladıkları başka bir bağlamın da geçmişte erkek tarafından yapılmakta olan çarşı pazar işlerinin kadınlarca yapılmaya başlamasıyla ortaya çıktığı belirtilmelidir. Köylerde kadınlarla erkeklerin birlikte tarımsal üretim faaliyetinde bulunduğu durumlarda bile, yaşamın çalışma dışında kalan alanlarında kadın-erkek mekanlarının ayrı olduğu dikkat çekmektedir.

Doğu ve Güneydoğu'da kadının toplum içerisindeki konumu diğer toplumlardaki kadın konumuna benzer şekillerde zamanla değişim yaşadığı görülmektedir. Değişimin en büyük etkenlerinden biri de kadının kendini kamusal alanda göstermeye başlamasıyla gelmektedir. Zaten daha önceki bölümlerde ele aldığımız gibi kadınların hem ataerkil yapıya karşı hem de doğu sorununu görmezden gelenlere karşı verdiği mücadeleyle birlikte kadının sadece kapalı alanlara hapsedilmesi mantığını değiştirmeye başlamıştır.

3.6. DOĞU VE GÜNEYDOĞU'DA KADIN EMEĞİ

Doğu kadının emeğine yönelik araştırma bulguları daha çok aşiret topluluklarıyla sınırlıdır. Ancak bu konuda Türkiye'den ve dünyadan araştırma yapan araştırmacıların elde ettiği bulguları karşılaştırmalı bir şekilde ele alarak Doğu ve Güneydoğu'da kadın emeği hakkında daha net bilgi elde edebiliriz. Doğu kadının emeği; yaşanan yer, zaman, eğitim ve ekonomik durum gibi değişkenlere bağlı olarak değişkenlik göstermektedir.

Kırsal alanlarda aşiret yapısının hakim olduğu alanlarda köy hanelerinin esas iş gücünü kadınlar oluşturmaktadır. (Beşikçi, 1969: Yalçın-Heckman, 2002). Doğu kadınların hane içindeki ve civarındaki üretim faaliyetlerin neredeyse tümünü

yürütmekte olduğu, Nikitin (1986) gibi daha önceki gözlemcilerin bulguları arasında da yer almaktadır.

Kadınların emeğinin yoğunluğuna göre kazandığını ve statünün emekle bağlantı olmadığı üzerine iki farklı görüş bulunmaktadır. Kadınlar ne kadar çok yoğun emek harcıyorsa buna paralel bir şekilde hane içerisinde saygın bir statü kazandığı işaret eden Beşikçi (1960: 174) 'ye karşı, Yalçın-Heckman (2002) kadınların saygınlık statülerinin doğrudan kadın emeğiyle bağlantılı olmadığı ifade eder. Ancak Çağlayan (2006: 82)'ın araştırmasına göre her iki araştırmanın ortaya koyduğu çerçevede araştırmada elde edilen çeşitliliği kapsamamaktadır. Bölümün başında da belirttiğimiz gibi kadın emeği bazı değişkenlere paralel bir şekilde değişkenlik gösterir. 1960'lı yıllar ve 1980'li yılların başında yarı-göçebe aşiret yapısının hakim olduğu bölgelerdeki topluluklara ilişkin gözlemlerde; kentlerde ve kırsal alanlarda yaşanan göçten dolayı toplum yapısının değişmeye başladığı ve bu değişimle beraber kadınlarında toplum içerisindeki konumunda, yaşam şeklinde, kadınlara biçilen rollerde ve kadın emeğinin sarf ettiği alanlarda da değişiklik göstermiştir. Bu nedenle daha önceki çalışmaların günümüz doğu kadının emeği ile ilgili bulgular bütün durumu açıklayıcı nitelikte değildir.

Günümüze yakın araştırma yapan bir diğer araştırmacı olan Sancar da benzer saptamalarda bulunmuştur. Kadının hane içerisindeki konumu; kadınlar ücretli çalışmaya katıldıklarında, bu durumun onları aile içindeki konumları etkilediğini ifade etmektedir (Sancar, 2006: 77). Kırsal alanlarda kadın emeğinin ailelerin konumuna göre değişkenlik gösterdiğini söyleyen Çağlayan büyük toprak sahipleri ailelerinden olan kadınların evin dışında üretim faaliyetlerine katılmadıklarını, küçük ya da ortakçı şeklinde tarımsal faaliyet sürdüren ailelerdeki kadınların ev dışı üretime katıldıklarını belirtmiştir. Kırsal alanlarda kadın emeğini eşleri tarafından nasıl görüldüğüne ilişkin daha erken zamanda yapılan bir diğer araştırma da aile reislerinin % 80'i eşini "ev hanımı" olarak tanımladığı sadece % 17,8'inin eşini tarım işçisi olarak tanımladığı görülmektedir. (Bayram: 1998: 28). Görüldüğü gibi kadın tarımsal alanların her aşamasında, hayvan bakımı ve yetiştiriciliğinde aktif olmasına karşın bunun onların normal sorumlulukları gibi görülmekte ve kadının burada sarf ettiği emek göz ardı edilmektedir.

Tablo 3: Meslek

Meslek	Sayı
Ev hanımı	13
Memur	6
Esnaf	1

Katılımcıların 13'ü ev hanımı yalnızca 7'si çalıştığını ifade etmiştir. Ayrıca Araştırmaya katılan 20 kadından 9'u kadınların dışarda çalışmasını desteklemediği söylemekte; 11'i ise kadınların bağımsız bir ekonomiye sahip olabilmesi için bunun gerekli olduğunu ifade etmiştir. Çalışmayı desteklemeyenlerin belirli bir yaş oranı olmadığı gibi eğitim durumları da belirli bir düzeyde değildir. Eğitim ve yaş değişkenlerine göre herhangi anlamlı bir bulgu elde edilememiştir. Ancak Kadınların çalışması konusunda hiç biri ev içi çalışmayı “kadınların emeği” olarak görmemiş ve bu konu herhangi bir yorumda bulunmamıştır. Çalışan kadınların çoğu eşinin gelirinin yeterli derecede olsaydı çalışmayacağını ifade etmiştir. Bir diğer önemli noktada, çalışan kadınların kazandıkları gelirleri eşinin kontrol ettiği ifade etmesidir. Çünkü kendilerinin kazandıklarının kendi istediğine göre kullanması ve eşinin bilgisi olmadığında bu durumun ev içerisinde huzursuzluk yarattığının söylemişlerdir.

Görüşmeye katılan kadınlarının hemen hemen hepsi emek konusunda, yaşam mekanları konusunda da eşinin kararlarına bağlı bir şekilde hareket ettiği ifade ettikleri görülmüştür. Eğitimli kadınlar evliliklerinin ilk başlarında biraz daha rahat olduklarını ancak zaman ilerledikçe çevre ve toplum baskısıyla bu durumun değişiklik kazandığını ilk başlarda direndiklerini söyleseler de sonradan bunu kabul ettikleri söylemişlerdir. Bir diğer noktada kentlerde çalışan kadınların eğitim düzeyi yüksek olanlarının çalışma yaşamında olması ailesinde ve sosyal çevresinde statüsünü artırırken, ekonomik zorluklardan dolayı eğitimsiz kadınların nitelikli olmayan işlerde çalışmaları statülerinde herhangi bir değişiklik yaratmamaktadır.

3.7. EVLİLİK VE EVLİLİK DÜZENLEMELERİ

Doğu ve Güneydoğu'da evlilikler de tıpkı diğer konularda olduğu gibi aşiret yapısının hakim olduğu ataerkil yapı temelleri üzerine şekillenmiştir. Farklı evlilik

çeşitleri olmakla beraber bunlar kentlere ve kırsal alanlara göre de değişkenlik gösterir. Kırsal alanlarda evlilik 15 yaşı altına inerken; kentlerde ise bu oran yirmilere çıkmaktadır (İlkkaracan, 1998).

Tablo 4: Evlilik şekli

Evlilik Şekli	Sayı
Görücü usulü	12
Severek evlenen	5

Evlilik şekli ise genellikle görücü usulü ile gerçekleşmektedir. 20 Kadınla yapılan görüşmede 12 kadın görücü usulü şeklinde evlendiği sadece 5 kadın severek evlendiğini ifade etmiştir. Ancak genç yaştaki kadınların evliliklerinde görücü usulü olsa da kadının onayının aranmaya başladığı görülmektedir. Bu evlilik şeklinin tamamen ortadan kalkması günümüz durumuyla zor gözükse de eğitim seviyesi artıkça çözümlenin de meydana gelmeye başladığı saptanmıştır.

Kentlerde ise görücü usulü oranının giderek azaldığı görülmüştür. Kette yaşayıp evli olan 4 kadın görücü usulü ile evlilik gerçekleştirirken kırsalda bu oran 8 olmuştur. Eğitimli üniversite mezunu kadınların sadece severek evlendiği görülmüştür. Ancak eğitimli de olsa eğitimsiz de olsa kır-kent ayrımı olmaksızın Doğu'da kadınlar için evlilik neredeyse zorunluluk durumundadır

Kırsal alanda yaşayan ve eğitim seviyesi düşük kadınlar ailelerinin tercih ettiklerini biriyle evlendiklerini ifade etmiştir. Bu durum kadın emeğiyle ilişkilidir. Özellikle ileri yaştaki kadınlar ailelerinin tercihlerinin yakın akrabadan yana olduğu böylelikle iş gücü kaybının önüne geçilmeye çalışmanın bir ürünüdür.

Kadın emeğinin hane içerisinde esas emek olması, özellikle kırsalda evlilik düzenlemelerine de yansımakta, evlilikler hanenin kadın iş gücüne duyduğu ihtiyaca göre gerçekleştirilmektedir. Kızın evlendirilmesi ya da eve gelin getirilmesi evin kadın emeğine sıkı sıkıya bağlıdır (Yalçın-Heckman, 2002. 294). Ayrıca akraba evliliğinin bir diğer nedeni de mirasın dışarıya gitmesini engellemeye çalışmadır. Nitekim bölgede yapılmış çalışmalarda eşler arası akrabalık oranlarını, özellikle kırsal alanlarda akraba evliliklerinin halen yüksek oranlarda gerçekleştiği görülmektedir (Ökten, 2009: 306). Gerçekten de Doğu ve Güneydoğu'da yapılan evliliklere

baktığımızda mevcut durumun kırsal alanlarda bazı bölgelerinde halen geçerliliğini koruduğu gözlenmektedir. Evlilik oranlarının nasıl dağılım gösterdiği üzerine araştırma yapan Sencer'in araştırmasına göre;

Sencer'in araştırmasında bu oran % 38 akraba, %9'u hısımlar olmak üzere % 47 olarak saptanmıştır (Sencer, 1993: 282). Ayrıca benzer bir araştırma gerçekleştiren İlkaracan'nın araştırmasında (2003b) benzer sonuçlar elde ettiğini göstermekle beraber, aşiret yapısına hakim olan Doğu ve Güneydoğu'da evliliklerin yarısından fazlası ailenin kararıyla ve yarısı da kadınların istememelerine rağmen aile reisinin verdiği karar doğrultusunda gerçekleşmektedir. Kadınların rızasına başvurduğu durumlarda bile eşlerin birbirini tanımlarını engelleyecek çok sayıda sosyal kontrol mekanizması işlemekte, tanışma ve göstermelik olmaktan öteye gitmediğini vurgulamıştır (İlkaracan, 2003b: 142).

Bir başka görülen evlilik şekli de kadınların babanın rızası olmadan kaçarak evlendiği evlilik şeklidir. Ailenin rızasını almanın mümkün olmayacağı durumlarda kadınlar, sevdikleri erkeklerden kendilerini kaçırmalarını istemektedirler(Çağlayan, 2006: 84). En çarpıcı evlilik şekli olanlardan biride berdel'dir. Berdelde erkek tarafı kız getirmesine karşılık karşı aile kızını verir. Bu bazen babası için getirilen bir kız olabileceği gibi bazen de erkek kardeşi için istenen kıza karşılık kız verme şeklinde de gerçekleşir.

Doğu ve Güneydoğu'da evlilikler resmi nikâhtan önce İmam nikahı şeklinde gerçekleşir. Zaten İlkaracan'nın araştırmasında ortaya koyduğu veriler bu çarpıcı gerçeği ortaya koymaktadır.

Doğu'da her beş kadından birinin yalnızca dini nikahı vardır ve her on evlilikten biri çokeşlidir. Yalnızca dini nikahı olanların oranı, Türkiye ve Batı ortalamalarının (sırasıyla % 8.3 ve % 2.2) oldukça üstündedir. Resmi nikahı olmayan kadınların % 92.9'u istemelerine rağmen resmi nikahları olmadığını belirtmişlerdir. Kadınlar bunun nedenlerini, kocanın başka bir eşle resmi nikahı olması (% 31.1), kocanın resmi nikah istememesi (% 29.7), ihmalkarlık (% 10.5), evlenme sırasında yaşlarının Medeni Kanun'un evlilik için şart koştuğu yaş sınırının altında olması (% 9.6) olarak sıralıyorlar (İlkaracan, 1998: 3).

İmam nikahıyla gerçekleşen evlilikler, Medeni Kanunda yasaklanmış olsa da erkekler için iki eşliliği olanaklı kılmaktadır. Bu durum erkeklerin kadın üzerinde

tehdit aracı olarak da kullanılabilir. Çokeşli evliliklerin gerçekleşmesinde farklı nedenler olsa da özellikle kadının doğurganlığının olmadığı durumlarda daha fazla gerçekleşir. Doğurgan olan kadınların erkek çocuk sahibi olamıyorsa yine aynı şekilde eş üzerine kuma dediğimiz ikinci eş getirilir. Erkek çocuk doğurmasına karşın yine de üzerine kuma getirilen iki kadın katılımcımız bu durumunun nedeni ve sonucu şöyle aktarmıştır.

63 yaşında, ev hanımı, okuryazar olmayan ve görücü usulü ile evlenen katılımcılarımızdan birincisi;

Eşimin ekonomik gücünün yerinde olmasından dolayı ailem bu duruma ses etmeyince bende itiraz edemedim. Ancak bugünkü gibi çocuklarım arkamda olsaydı bu durumu kabullenmez ve üzerime kuma getirmesine izin vermezdim.

29 Yaşında, esnaf, ilkokul mezunu ve görücü usulü ile evlenen katılımcımızdan ikincisi;

Eşim üzerime kuma getirdi. Bende bu durumu kaldıramadığım için boşadım. Kendim çalışıyor olmama rağmen bu durum zor. Çünkü komşu ve akrabaların sana bakış açısı değişiyor. Ancak yine de olsa bunu tekrar yaparım.

Görüşülen tüm kadınların eşinin üzerine kuma getirmesini kabul etmediği görülmüştür. Ancak yalnızca genç ve çalışan kadınlar böyle bir durumda boşanabileceklerini ifade etmişlerdir. Özellikle kırsal kesimde yaşayan ve yaşları ilerleyen kadınlar boşanmadan yana olmadıklarını ama eşini de eve kabul etmeyeceklerini söylemişlerdir. Ekonomik olarak kendilerine bakmakla yükümlü oldukları sık sık vurgulamışlardır. Güncel dönemde giderek azalan ama ataerkil yapının getirdiği uygulamaların biri de 'Başlık Parası'dır. Başlık parası; kız alacak kişinin kızın ailesine ödediği para (Süt hakkı da denir) ya da mala denir.

Tablo 5: Medeni Durum

Medeni durumu	Sayı
Evli	16
Bekar	3
Boşanmış	1

Tüm Doğu ve Güneydoğu illerinde evlilikler buna benzer biçimde gerçekleşirken, boşanma yine en çok karşı çıkılan durumdur. Kadınlardan yalnızca biri boşandığı ifade etmiştir. Diğer kadınların hemen hemen hepsi boşanmayı en son aşamada düşündüklerinin ifade etmişlerdir. Boşanmayı düşündükleri noktalar; kuma getirilmesi, ekonomik olarak kendilerine bakılmaması ve aşırı şiddet durumunda ancak boşanacaklarını ifade etmişlerdir. Ayrıca kadınların 16'sı evli ve 3 kişide henüz evlenmediği ifade etmiştir.

Doğu ve Güneydoğu'da evlilik konusunda sorun olarak görülen bir diğer konu da erken evliliğdir. Doğu ve Güneydoğu'daki erken evliliklerin yaşanmasının temel mantığı aslında kız çocuklarının namusunu koruma ve ailenin onurunu yere düşürmesini engelleme gibi nedenlerle bu yola başvuru yapıldığı düşüncesinde çıkarım yapmak bize doğru gelmektedir.

3.8. KADIN BEDENİN ATAERKİL KONTROLÜ; NAMUS VE NAMUS OLGUSUNA KADIN BAKIŞ AÇISI

Kadın bedeni üzerine ataerkil kontrolün sağlanması genellikle aşiret yapısı ile özdeşleştirilmektedir. Dolayısıyla aşiret yapısının hakim olduğu doğu ailelerinde de kadın bedeni, cinsellik ve davranışları ailenin kolektif denetimine tabidir. Kadınların bu denetime uymama hali evin erkeklerinin en önemli endişe kaynağıdır. Evlilik çağındaki kadınlar, ne olursa olsun evdeki erkekler için mesele teşkil eder. Çünkü hem kendi davranışları hem de başkalarının onlara karşı davranışları kolaylıkla ailenin haysiyetine karşı bir hareketle yorumlanabilir.

Kadının namusu (iffeti) ailenin şerefiyle iç içe geçmiştir. "Onur" ve "utanç"ın çok işlendiği bu toplumlarda, onur daha çok erkek tarafından temsil edilirken, daha çok kadınlara ait olan utanç erkeklerin onurunu yükseltip alçaltan bir niteliktedir (Ökten, 2009: 307). Dolayısıyla erkekler açısından kadınların kontrol altında tutulması kendi namuslarının belirlenmesinde çok önemlidir. Bu noktada namusu korumak adına genç kızlar daha küçük yaşlardan itibaren erkeklerin gözetiminde tutulurlar. Kadının namusunu koruma görevi evlenene kadar babasına ve erkek

kardeşlerine, gerektiğinde amcası ve amcaoğullarına düşer. Evlenmesinden sonra kadının cinselliğinin kontrolü kısmen kocasına geçer (Yalçın-Heckman, 2002: 292).

Onur ve utancın yoğun işlendiği toplumlarda; namus kavramının, kadın cinselliği ve kadının kontrol edilmesi ile bağdaştırılması yönünde kuvvetli bir eğilim söz konusudur. Doğu ve Güneydoğu'da namus, erkeklerin kontrolünde olan, kadınlara ait bir özelliktir. Kadınlar namus olarak kabul edilen davranış kurallarına uymak zorundadır. Kurallara uyulmadığında sert yaptırım cezalarıyla karşılaşabileceği gibi ölümle de karşı karşıya kalma durumunda kalabilir kadın (Ökten, 2009: 308). Nitekim dolaylı olarak araştırmamızda sorduğumuz bu konuda çarpıcı cevaplarla karşılaştık.

Bu konuda 53 yaşında, ev hanımı, okuryazar olmayan ve görücü usulü ile evlenen bir katılımcımız durumu şu şekilde ifade etmiştir.

Kızımın herhangi seçtiği birini karşımıza çıkarması söz konusu bile olamaz. Bu onun ölümüyle bile sonuçlanabilir. Hele ki biriyle kaçması durumunda kendi sonunu hazırlamıştır.

Aynı konuda bir başka katılımcımız (53 yaşında, ev hanımı, okuryazar olmayan ve görücü usulü ile evlenmiş) ise durumu biraz daha farklı değerlendirdiğini görülmektedir.

Kızlarımın sevdiği biriyle evlenmesini isterim ama bizimde onayladığımız birisinin olması gerekiyor. Kaçması durumunda ise bütün iletişimimizi keser evlatlıktan reddederiz.

26 yaşında, Lisans mezunu, öğretmen ve severek evlenen katılımcımızın bu konudaki değerlendirmesi şöyledir.

Kesinlikle desteklerim kızımın sevdiği biriyle evlenmesini ama yine de bize uygunluğuna bakarım. Kaçması gereken bir durum yaşanacağını zannetmiyorum

37 Yaşında, ev hanımı, ilkokul mezunu ve bekâr olan katılımcımız aynı konuda şunları ifade etmiştir.

Sevdiğiyle evlenmesi istemesinde bir sakınca yok ama kaçması durumunda cezalandırılmasına karşı çıkmam.

Lisans mezunu kadın haricinde diğer kadınların tavırlarının daha sert olduğu yukarıdaki ifadelerden de anlaşılmaktadır. Eğitimin ve yaşanan bölgenin kişi bakış açısı üzerinde etkisi buradaki bakış açısı arasında ki farklılıklarda görülmektedir. Ayrıca namus kavramının yalnızca erkekler tarafından benimsenmediği kadınlarda ailenin onuru düşürücü bir davranışla karşılaştıklarında cezalandırılmasını beklendiği görüşmüştür. Kırsal alanda yaşayan kadınların özellikle bu duruma karşı yaklaşımlarının daha sert olduğu, kentlerde yaşayan kadınlar ise daha yumuşak tavır sergiledikleri görülmüştür. Ataerkil yapının oluşturmuş olduğu sistemde kadınlar tarafından benimsenmiş ve sindirildiği verilen cevaplardan anlaşılmaktadır.

Kadınları toplumsal ve cinsel açıdan baskı ve kontrol altında tutmak için başvurulan şiddet yöntemleri arasında taşla öldürme, burun kesme, saçını tıraş etme ve kurbanın yüzüne kezzap dökme verilen cezalar arasındadır (Hassanpour, 2001). Namus cinayeti işlenen durumlarda ise namusunu muhafaza etmeyen, törelere karşı çıkan ve içinde bulunduğu toplumun kurallarına aykırı bir şekilde yaşayan kadınlar öldürülürler.

Doğu ve Güneydoğu'da kadınları muhafaza etmek için tarihte çeşitli uygulama yoluna gidilmiştir. Bu konuda araştırma yapan Çağlayan'ın araştırmasına baktığımızda; görüşülen kadınların ilk ailelerin yaşlı kadın üyelerinin çarşaf giydiğini, kendilerinin ya da daha sonra gelen kadınların bu duruma itiraz ederek bu durumu değiştirmeye başladığını ifade ettikleri görülmektedir. Ayrıca tarımda kapitalistleşme, kırdan kente göç gibi etkenler, klasik ataerkinin temel birimi sayılan geniş aileyi ortadan kaldırmaktadır. Kentleşme ve ulaşım, iletişim ve eğitim olanaklarının yaygınlaşmasıyla kadınların okullaşma oranı artmakta, çarşaf giyinme gibi uygulamalar zaman içinde ortadan kalkmaktadır. Kadınları kapalı muhafaza etme fikrinin önemini yitirmeye başladığını buna paralel olarak da kadın erkek mekânları arasındaki kentin ayrımında belirsizleşmeye doğru gittiğini ifade etmektedir(Çağlayan, 2009: 91).

Mekânların belirsizleşmeye başlamasında, kadın hareketlerine başlanması, eğitimin artması, kadın hakları konusunda kadınların bilinçlendirilmesi ve kadınlar

için kurulan STK'ların yaptığı çalışmaların büyük önemi vardır. Ancak bu olumlu gelişmeler görülürken kadınlara yönelik olan şiddetin azalmak yerine daha arttığı gözlenmektedir. Yapılan araştırmalar dikkatle incelendiğinde “Namus Cinayeti”ne kurban giden kadınların ve namus koruma adı altında kadına yönelik şiddet istatistiklerinin arttığı gözlenmektedir.

SONUÇ

Modernleşmeyle birlikte gelişen iletişim 20. Yüzyılın başlarından itibaren kadınların kamusal alanda kendilerini görünür kılmaları için gerekli zemini hazırlamıştır. Kadınlar Dünyanın birçok yerinde bireysel ve grup kimliğine dayalı nedenlerden dolayı bir araya gelerek kolektif oluşumlar oluşturmuş ve bu oluşumlar sayesinde taleplerini dile getirmeye başlamışlardır. Dünyada başlayan bu hareketlenmeler Türkiye'ye gecikmeli bir şekilde ulaşsa da Dünyadaki toplumsal hareketlere benzer toplumsal hareketler burada da vuku bulmuştur. 1960'lı yıllarda yeni sosyal hareketlerin getirmiş olduğu farklılık vurgusu Türkiye'de 1980'li yıllardan sonra ortaya çıkmaya başlamıştır. Modernleşme ya da küreselleşme süreci ülkemizde özellikle etnik, dini, mezhepsel alanlarda canlanmaya yol açmış böylelikle kendini devletin inşa edilmiş şekliyle benimsemeyen gruplarının itirazlarına zemin hazırlamıştır. Ulus-devlet ve modernleşme mantığı üzerine kurulmuş olan Türkiye'deki farklılıklarından dolayı "öteki" konuma geçen grup üyeleri kolektif kimlik etrafında bir araya gelerek sembolik ve kültürel unsurların oldukça önem arz ettiği ulusal veya etnik hareketlerin başlamasında ve yeni toplumsal hareketlerde farklı aktörlerin sahneye çıkmasını sağlamıştır. Bu araştırma, ortaya çıkan hareketlerin yeni toplumsal hareketler çerçevesinde farklılık vurgusunun yapıldığı kuramlarla bağlantılı bir şekilde yürütülmüştür.

1980'li yıllardan itibaren Türkiye'de yürütülen ekonomik ve siyasi politikalar kadın hareketlerinde canlılık kazandırmaya devam etmiştir. Türkiye'nin Avrupa Birliği uyum yasaları çerçevesinde, bireyler açısından kısmen özgür alan oluşmaya başlamış ve bu alanın oluşmasıyla birlikte, öteki olarak tanımlanan gruplar, kendilerini tanıma ve temsil taleplerini ifade edebileceği söylemsel alanın oluşmasına katkıda bulunmuşlardır. Uygun zeminin oluşumundan sonra kadın haklarına yönelik hareketlerde artış yaşanmaya başlamıştır. İslami, Alevi, Doğulu ve diğer kimliklerin kamusal alanda tanınması ve kabul edilmesi için özellikle kadınlar tarafından yüksek düzeyde bu hareketlere katılımlar gerçekleşmiştir.

Doğu ve Güneydoğu'daki kadın hareketlerinin oluşumu ve bu oluşuma etki eden faktörlerin neler olduğunu ortaya koymak araştırmanın temel amacını

oluşturmaktadır. Türkiye’de Doğulu kadınların kimliklerinin oluşma serüveni karmaşık bir sorunsal yapıyla mücadele etme sürecini ifade etmektedir. Bu karmaşık yapının içerisinde; sosyo-ekonomik faaliyetler, siyasi politikalar, ataerkil yapı, modernleşme ve toplumsal cinsiyet kurgusu gibi etmenlerin doğulu kadın kimliğinde ve bu kadınların toplum içerisindeki konumuna etki eden nedenler sayılabilir. Ayrıca gösterdikleri bu mücadele örneği Amerika’daki siyahi kadın hareketleriyle benzer özellikler göstermekle birlikte kendine özgü yanlarının da olduğunun tespit edilmiştir.

Doğulu kadınlar 1980’li yıllardan sonra özellikle kırsal alanda yaşayanlar bir hareketlenme başlamıştır. Doğulu kadınların bir bölümü hem uygulanan siyasi politikaların getirdiği zorluklar hem de ataerkil yapının yaptığı baskı karşısında ses yükseltmeye başlamış ve kolektif bir kimlik etrafında birleşmişlerdir. Kadınların siyasal katılımlar içerisine girmesi, göç, şiddet, yoksulluk, aile üyelerinin hak ihlalleri ve günlük yaşam tecrübeleri etkilemiştir.

Kolektif kimliğin oluşumunda birçok kadın aktörün rolü olmasına rağmen, erkeklerin sesi kamusal alanda daha fazla duyulmuştur. Toplumsal cinsiyet kurgusunu inşa eden, cinsiyetlerin kimliklerini tanımlayanların ve lider konumda erkeklerin olması beklenen bir durumdur. Bir grubun ya da topluluğunun kimliğinin tanımlanmasında iktidar alanında yahut direnme alanında olması kimliğin oluşum yapısına da etki etmiştir. Kolektif kimlik etrafında birleşmiş grup üyelerinin hareketlerinin içerisine katılan kadınlarda bu hareketin aktörü olmaları durumunda, toplumsal cinsiyet kurgusuna karşı duruşlarını da etkilediği görülmektedir. Araştırma esnasında kadınların çoğunluğunun politik fikirler konusunda benzer bir yönelim gösterdikleri görülmüştür. Ancak mevcut durumlardan dolayı politik görüşlerini ve düşüncelerini ifade etmekten çekindikleri görülmüştür.

Araştırmaya katılan ve kırsal alanlarda yaşayan kadınların ciddi anlamda iletişim kurmada dil sorunun olduğu gözlemlenmiştir. Türkçe bilmeyen kadınlar, resmi bir kurumda kendilerini ifade etmeleri için mutlaka Türkçe bilen birini yanlarında bulundurduklarını anlatmışlardır. Bu durumun yaşanmasına karşın hala bazı katılımcıların kızlarını okutmak istemedikleri gözlemlenmiştir. Kırsal alanda

yaşayan kadınlar özellikle ilkokulu bitirdikten sonra kızlarını okula gönderme konusunda istekli değillerdir. Bunun nedeni bölgeye hakim olan ataerkil yapı ve din etkisi olduğu düşünülmektedir. Kentlerde yaşayan kadınlar ise kızlarının okumalarını istediklerini ancak çekindiklerini belirtmişlerdir. Çekinmelerine zemin hazırlayan etmenler arasında kızlarının güvenliği ve aile onuruna gelebilecek zarar düşüncesidir. Aile onuru ve Namus olguları ataerkil yapılarda sadece kızların eğitiminin önündeki engel değil aynı zamanda yaşam mekânlarında, kadın emeğinde, evlilik düzenlemelerinde de etkili olduğu görülmüştür. Kadınların neredeyse hepsi dışarı çıkarken eşlerine haber verilmesi gerektiğini belirtmiştir. Bu durumu eşlerine olan saygılarından kaynaklandığını ifade etseler de, asıl korkularının nedeninin habersiz bir şekilde dışardayken başlarına bir şey gelmeleri durumunda bunu nasıl açıklayacakları ve eşlerinin ya da ailelerinin buna verecekleri tepkilerden çekindikleri olduğu görüşme esnasında anlaşılmıştır. Kadın, birey olarak başına bir şey geldiğinde korktuğu, çekindiği ilk nokta kendisini düşünmek değil, aile onuru daha doğrusu ailenin bu durumda vereceği tepkidir. Eskiye göre evlilikler yapılırken, kadın görüşüne danışılmasında gelişmeler olduğu görülmüştür. Kırsal kesimde görücü usulü diğer evlilik şekillerine göre daha yaygınken, kentlerde evlilik şeklinin değişmeye başladığı ve severek evliliklerin arttığı anlaşılmıştır. Ancak evlilik şekilleri değişse de nihai kararı ailelerin vermesi konusunda hemfikir oldukları, birey olarak tek başlarına bu kararı veremeyecekleri hem kırsal alanda hem de kentlerde yaşayan kadınların ortak düşüncesini oluşturur. Bir diğer araştırma konumuzda kadın emeğidir. Dışarda çalışan kadın ev hamını olan kadına nazaran biraz daha özgür olduğu görülmüş, kırsal alandaki kadın evin ekonomisini yönetme konusunda erkeğin liderliğini takip ederken, kentte çalışan kadının erkekle beraber ortak hareket ettikleri ifade edilmiştir.

Özetleyecek olursak; toplumsal hareketler, kadınların kimlik oluşu açısından başlangıç noktasını oluşturmuştur. Kadınların terör örgütlerine geçmişte belli bir dönemde artış göstermiş olsa da; bunların geleneksel değerlere kendini tamamıyla kapatmadığı söylenebilir. Özellikle dini değerlerin aile içerisindeki bağlantıyı güçlendirdiğinden dolayı günümüzde bu örgütlerin kadınlar üzerindeki etkisi giderek zayıflama noktasındadır. Kadınların modern zamana adapte olma ve hak arama

konusunda m¼cadelelerine devam etmekte yanı zamanda geleneksel değerlerden de uzaklaşmamaktadırlar. Ayrıca kadınlar, erkekler eşit hak talep etmediklerini ancak erkeklerin onlara adaletli davranmalarını beklediklerini ifade etmişlerdir. Kadınların toplumsal cinsiyet yasalarının çizmiş olduğu sınırlara her ne kadar uysalar da yanlış gördükleri durumları eleştirmekte geri durmadıkları gör¼lm¼řtür.

KAYNAKÇA

Ağduk-Gevrek, Meltem, Cumhuriyet'in Asil Kızlarından '90'ların Türk Kızlarına 1990'da Bir "Türk Kızı": Tansu Çiller", *Vatan, Millet, Kadınlar*, Derleyen: Ayşegül Altınay, İletişim Yayınları, İstanbul, 2000.

Alakom, Ruhat, "Araştırmalarda Fazla Adı Geçmeyen Bir Kuruluş: Kürt Kadınları Teali Cemiyeti", *Tarih ve Toplum*, 1998, No. 171, s. 36-40.

Arat, Yeşim, "The Project of Modernity and Women in Turkey" *Rethinking Modernity and National Identity in Turkey*, Derleyen: S. Bozdoğan and R. Kasaba, Seattle and London: University of Washington Press, 1997, s. 95-112

Armstrong, John, *Nations Before Nationalism*, University of North Carolina Press, Chapel Hill, 1982.

Bayram, Mümtaz, Osborne, James, Baran G. Aylin, Çabuk, Nilay. vd. *Şanlıurfa-Harran Ovalarında Tarla ve Köy Geliştirme Projesi Sosyal Değerlendirme Raporu*, GAPBK, Ankara, 1998.

Benerjee, Sikata, *Muscular Nationalism: Gender, Violence, and Empire in India and Ireland, 1914-2004*, NYU Press, 2012.

Berger-Gluck, Sherna, "Shifting Sands: The Feminist-Nationalist Connection in the Palestinian Movement", *Feminist Nationalism*, Derleyen: L.A. West, Routledge, New York, 1997.

Berktaş, Fatmagül, "Cumhuriyetin 75 Yıllık Serüvenine Kadınlar Açısından Bakmak", *75 Yılda Kadınlar ve Erkekler*, Derleyen: Ayşe Berktaş, Hacımiraçoğlu, Tarih Vakfı Yayınları, İstanbul, 1998.

Berktaş, Fatmagül, "Feminist Teoride Açılımlar", *Toplumsal Hareket Çalışmaları*, Derleyen: Yıldız Ecevit ve Nadide Karkıner, Anadolu Üniversitesi, Eskişehir, 2011.

Beşikçi, İsmail, *Doğu'da Değişim ve Yapısal Sorunlar (Göçebe Alikan Aşireti)*, Doğan Yayınları, İstanbul, 1969.

Blom, Ida, "Gender as an Analytical Tool in Global History", *Paper presented at the 19th International Congress of Historical Sciences*, Oslo, Norway, August 2000.

Bora, Aksu, Günel, Asena Aksu, *90'larda Türkiye'de Feminizm*, İletişim Yayınları, İstanbul, 2002.

Bora, Aksu, *Kadınların Sınıfı: Ücretli Ev Emeği ve Kadın Öznelliğinin İnşası*, İletişim Yayınları, İstanbul, 2005.

Bozarslan, Hamit, “Kürd Milliyetçiliği ve Kürd Hareketleri” *Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce*, Milliyetçilik cildi (4.cilt), İletişim Yayınları, İstanbul, 2002.

Bruinessen, Martin, “Adile Hanım’dan Leyla Zana’ya: Kürt Tarihinde Siyasi Liderler Olarak Kadınlar”, *Devletsiz Ulusun Kadınları: Kürt Kadını Üzerine Araştırmalar*, Derleyen: Shahrzad Mojab, Çev. Fahriye Adsay, Sema Kılıç ve Ekin Uşaklı, İstanbul, Avesta Yayınları, 2005.

Bruinessen, Martin, *Ağa, Şeyh ve Devlet/Kürdistanın Sosyal ve Politik Örgütlenmesi*, Çev. Remziye Arslan, Özge Yayınları, Ankara, 1992a.

Buechler, Steven, M. “New Social Movement Theories”. *The Sociological Quarterly*, 1995, 36 (3), s. 441-464

Butler, Judith, “Contingent Foundations: Feminism and the Question of “Postmodernism”, *Feminists Theorize the Political*, Derleyen: J. Butler ve J. Scott Routledge, NewYork, 1992.

Calhoun, Craig, “New Social Movements of the Early Nineteenth Century”, *Social Science History*, 1993, 17, (3), s. 385-427

Cemal, Hasan, *Kürtler*, Doğan Kitap Yayınları, İstanbul, 2003.

Chatterjee, Partha, “Kadın Sorununa Milliyetçi Çözüm”, *Vatan Millet Kadınlar*, Derleyen: Ayşe Gül Altınay, İletişim Yayınları, 2000.

Collins, Patricia, Hill, “Fighting Words: Black Women and the Search for Justice”, *University of Minnesota Press*, Minneapolis and London, 1988, s. 44- 76.

Connor, Walker. *Ethnonationalism: The Quest for Understanding*, Princeton: Princeton University Press, 1994.

Çağlayan, Handan, *Analar, Yoldaşlar, Tanrıçalar: Kürt Hareketinde Kadınlar ve Kadın Kimliğinin Oluşumu*, İletişim Yayınları, İstanbul, 2006.

Çaha, Ömer, *Aşkın Devletten Sivil Topluma*, Orion Yayınları, İstanbul, 2000.

Çakır, Serpil, “Türkiye’de Feminizmin Dünü ve Bugünü” *Yüzyıl Biterken Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi*, vol. 13, İletişim Yayınları, İstanbul, 1996b, s.750-756.

Çakır, Serpil, *Osmanlı Kadın Hareketi*, Metis Yayınları, İstanbul, 1996a.

Çayır, Kenan, *Yeni Sosyal Hareketler*, Kaknüs Yayınları, İstanbul, 1999.

Çopuroğlu, Cemalettin. Y. ve Çetin, Beyzade, N. “Yeni Sosyal Hareketler Paradigması Bağlamında Türkiye’deki Küreselleşme Karşısı Grupların Birbiriyle ve

Dünyadaki Karşıtlarla Karşılaşması”, *Sosyal Araştırma Dergisi*, Sayı 1, Cilt 13, Bahar 2010 s. 67-100.

Della Porta, Donatella. ve Diani, Mario, **Social Movements an İnroduction**, Blackwell Publishers, Oxford, 2006.

Durakbaşı, Ayşe, “Kemalism as Identity Politics in Turkey”, *Deconstructing Images of “The Turkish Woman”*, Derleyen: Zehra Fatma Arat, New York: St. Martin’s Press, 1988, s. 139-155.

Dursun, Habip, *Jin Dergisinde Kürt Milliyetçiliği*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Atılım Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 2013.

Ekinci, Tarık Ziya, **Demokrasi, Çok Kültürlülük, Bir Yargısal Serüven**, Küreyel Yayınları, İstanbul,1999.

Enloe, Cytnhia, “Feminizm, Milliyetçilik ve Militarizm”, *Vatan, Millet, Kadınlar*, Derleyen: Ayşe Gül Altınay, İletişim Yayınları, İstanbul, 1995, s. 189- 213.

Erdem, Selahattin, *Kadın ve Aile Sorunu*, Melsa Yayınları, İstanbul, 1992.

Erdost, Muzaffer, İlhan, *Şemdinli Röportajı*, Onur Yayınları, İstanbul, 1987.

Eriksen, Thomas. H., *Etnisite ve Milliyetçilik Antropolojik Bir Bakış*, Çev. Ekin Uşaklı, Avesta Yayınları, İstanbul, 2002.

Flesher Fominaya, Cristina, Collective Identity in Social Movement: Central Concepts and Debates, *Sociology Compass*, 2010. 4: s. 393-404.

Gellner, Ernest, *Nations and Nationalism*, Cornell University Press, Ithaca,1983.

Giddens, Anthony, *Sosyoloji*, Çev. Işıl Bayar, Ayraç Yayınları, Ankara, 2000.

Gökalp, Ziya, *Kürt Aşiretleri Hakkında Sosyolojik Tetkikler*, (Yayına hazırlayan) Şevket Beysanoğlu, Sosyal Yayınları, İstanbul, 1992.

Göldaş, İsmail, *Kürdistan Teali Cemiyeti*, Doz Yayınları, İstanbul, 1991.

Hassanpour, Amir, “Kürt Dilinde Ataerkilliğin (Yeniden) Üretilmesi”. *Devletsiz Ulusun Kadınları: Kürt Kadını Üzerine Araştırmalar*, Derleyen: Shahrzad Mojab, Çev. Fahriye Adsay, Sema Kılıç ve Ekin Uşaklı, İstanbul: Avesta, 2005.

Helvacıoğlu, Firdevs, *Ders Kitaplarında Cinsiyetçilik 1928-1995*, Kaynak Yayınları, İstanbul 1996.

Hobsbawm, Eric John, "Introduction: Inventing Traditions" *The Invention of Tradition*, Derleyenler: E. J. Hobsbawm and T. Ranger, Cambridge University Pres, NewYork, 1983, s. 1-14.

İlkaracan, Pınar, İlkaracan, İpek "1990'lar Türkiye'sinde Kadın ve Göç", *Bilanço 98: 75 Yılda Köyden Şehirlere*, Tarih Vakfı Yayınları, İstanbul, 1998, s.305- 322.

İlkaracan, Pınar, *Women and Sexuality in Muslim Societies*, Kadının İnsan Hakları Projesi, 2000.

İmset, İsmet G, *PKK, Ayrılıkçı Şiddetin 20 Yılı*, TDN, Ankara, 1991.

Jasper, James M. "Social Movement Theory Today: Toward a Theory of Action?", Blackwell Publishing, 2010. (Erişim) <http://onlinelibrary.wiley.com/doi/10.1111/j.1751-9020.2010.00329.x/epdf>,23 Kasım 2016

Jwaideh, Wadie, *Kürt Milliyetçiliğinin Tarihi Kökeni ve Gelişimi*, Çev. İsmail Çekem ve Alper Duman, İletişim Yayınları, İstanbul, 1999.

Kandiyoti, Deniz, *Cariyeler, Bacılar, Yurttaşlar*, Metis Yayınları. İstanbul, 1997

Kayhan, Fatma, "Nasıl ve Kime Göre Kürt Kadın İmajı" *Roza: Cinsiyetçiliğe ve Irkçılığa Karşı İki Aylık Kürt Kadın Dergisi*, 2000. no. 17, s. 45-51.

Kirişçi, Kemal, Winrow, Gareth, M. *Kürt Sorununun Kökeni ve Gelişimi*, Çev. Ahmet Fethi, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 2011.

Kolay, Hale, Kadın Hareketinin Süreçleri Talep ve Kazanımları, *Emo Kadın Bülteni*, (Erişim) http://www.emo.org.tr/ekler/1bb5fa7cf6b4360_ek.pdf?dergi=990, 15 Eylül 2016

Kutlay, Naci, *İttihat Terakki ve Kürtler*, Beybun Yayınları, Ankara, 1992.

Küçük, Yalçın, *Kürtler Üzerine Tezler*, Dönem Yayınları, Ankara, 1990.

Küçükalioglu, Gözdaşoglu, Elif, *Imagi-Nation Of Gendered Nationalism: The Representation Of Women As Gendered National Subjects In Ottoman-Turkish Novels (1908-1938)*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Bilkent Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 2005.

Kürkcü, Ertuğrul, Duran, Ragıp, *Diriliş Tamamlandı Sıra Kurtuluşta*, Güneş Ülkesi Yayıncılık, İstanbul, 1995.

Laçiner, Ömer, *Kürt Sorunu: Henüz Vakit Varken*, Birikim Yayınları, İstanbul, 1991.

Larana, Enrique, Johnston, Hank ve Gusfield, Josephe, *New Social Movements From Ideology to Identity*, Temple Un. Press, Philedelphia, 1994.

Marshall, Gordon, *Sosyoloji Sözlüğü*. Çev. Osman Akınhay ve Derya Kömürcü, Bilim ve Sanat Yayınları, Ankara, 1999.

McAdam, Doug ,“Cultur and Social Movements”, *New Social Movements From Ideology to Identity*, Derleyenler: E. Larana vd. Temple Un. Press, Philedelphia, 1994.

McAdam, Doug, ve McCarthy, John, D., *Comparative Perspectives on Social Movements*, Cambridge Un. Press, USA, 1994.

McCarthy, John D., “Constraints and Opportunities in Adopting, Adapting and Inventing”, *Comparative Perspectives on Social Movements*, Cambridge University Press, June 2012, s. 141-151.

Melucci, Alberto “A Strange Kind of Newness: What’s “New” in New Social Movements?”, *New Social Movements From Ideology to Identity*, Derleyenler: E. Larana vd., Temple Un. Press, USA, 1994.

Melucci, Alberto, “The Process of Collective Identity”, *Social Movements and Culture*, Derleyenler: H. Johnson ve B. Klandermans, VCL Press, London, 1995a.

Mengünoğul, Gültaç, **Farklılık, Toplumsal Cinsiyet ve Kente Göç: İkinci Kuşak Göçmen Kürt Kadınlarının Kimlik ve Cinsiyet Deneyimleri**, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 2006.

Mojab, Shahrzad, “Thoughts on the Struggle Against Honor Killing”, 2002 <http://www.kvinnonet.org/essays/EN0041.html>, (Erişim) 25 Eylül 2016.

Mojab, Shahrzad, **Devletsiz Ulusun Kadınları: Kürt Kadını Üzerine Araştırmalar**, Çev. Fahriye Adsay, Sema Kılıç ve Ekin Uşaklı, Avesta Yayınları, İstanbul, 2005.

Nikitin, Bazil, **Kürtler, Sosyolojik ve Tarihi İnceleme**, Özgürlük Yolu Yayınları, 1986.

Oakley, Ann, **Sex, Gender and Society**, Pantheon, New York, 1972.

Offe, Claus, “Yeni Sosyal Hareketler: Kurumsal Politikanın Sınırlarının Zorlanması”, *Yeni Sosyal Hareketler- Teorik Açılımlar*, Yayına Hazırlayan; Kenan Çayır), Kaknüs Yayınları, İstanbul, 1999.

Olson, Robert, **Kürt Milliyetçiliğinin Kaynakları ve Şeyh Said İsyanı (1880-1925)**, Özge Yayınları, Ankara, 1992.

Ökten, Şevket. “Toplumsal Cinsiyet ve İktidar: Güneydoğu Anadolu Bölgesinin Toplumsal Cinsiyet Düzeni”, *Uluslararası Sosyal Araştırma Dergisi*, 2009, 2. 8, s. 303-312.

Özcan, Ali, Nahit, *PKK (Kürdistan İşçi Partisi) Tarihi, İdeolojisi, Yöntemi*, ASAM, Ankara, 1999.

Peterson, V.Spike, *Gendered States: Feminist (Re)Visions of International Relations Theory*. Lynne Reiner Press, Boulder,1992.

Ramazanoğlu, Caroline, *Feminizm ve Ezilmenin Çelişkileri*, Çev. Mefkure Bayatlı, Pencere Yayınları. İstanbul, 1998.

Rowbotham, Sheila, *Women, Resistance and Revolution*,. Verso, New York, 2014.

Saktanber, Ayşe, “Kemalist Kadın Hakları Söylemi” *Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce: Kemalizm*, Derleyen: A. İnsel, İletişim, İstanbul, 2001, s. 323-333.

Sancar Serpil, Acuner, Selma, Romaniuc, Lara, Bora, Aksu. *Cinsiyet Eşitsizliği Bir Kadın Sorunu Değil, Toplumun Sorunudur*, Ka-der Yayınları, Ankara, 2006.

Sancar, Serpil. “Türkler/Kürtler, Anneler ve Siyaset: Savaşta Çocuklarını Kaybetmiş Türk ve Kürt Anneler Üzerine Bir Yorum”; *Toplum ve Bilim*, Güz 2011, Sayı: 90

Savran, Gülnur, *Beden Emek Tarih*, (3. Baskı), Kanat Yayınları, İstanbul, 2013.

Scott, A.Hunt, Benfor, Robert ve Snow, David A. “Identity Fields: Framing Processes and Social Construction of Movement Identities”, *New Social Movements From Ideology to Identity*, Derleyenler: E.Larana vd. Temple Un. Press, Philadelphia, 1994.

Scott, James C. *Weapons of Weak of the Everyday Forms of Peasant Resistance*, Yale Universty Press, Newhaven ve London, 1985.

Scott, Joan “Kadın Tarihi”, Çev. T. Güney, *Tarih ve Toplum*, 2000, Sayı:195

Sekban, Mehmet Şükrü, *Kürt Meselesi*, Kon Yayınları. Ankara, 1979.

Sencer, Muzaffer, *GAP Bölgesi’nde Toplumsal Değişme Eğilimleri*, TMMOB Ziraat Mühendisleri Odası Yayını, Ankara, 1993.

Sirman, Nükhet. “Feminizm in Turkey: A Short History”, *New Perspectives on Turkey*, Fall 1989, 3(1), s. 1-34.

Smith, Anthony D., *Nationalism and Modernism*, Taylor & Francis e-Librar Press, USA, 2003.

Smith, Anthony D., *Theories of Nationalism*, London, Duckworth, 1983.

Stephen, Lynn “Gender, Citizenship, and the Politics of Identity”, *Social Movements an Antropological Reader*, Derleyen: J. Nush, Blackwell Publishing, USA, UK, Australia, 2005.

Şemo, Ereb, *Dımdım Kalesi*, Çev. Edib Polat, Evrensel Yayınları, İstanbul, 2005.

Şimşek, Sefa, “New Social Movements in Turkey Since 1980”, *Turkish Studies*, 2004, (Erişim) <http://www.iemed.org/documents/novesrealitats/Henkel/a1.pdf> 12 Ocak 2017, s. 5.

Tarrow, Sidney, “States and Opportunities The Political Structuring of Social Movements”, *Comparative Perspectives on Social Movements*, Derleyenler: Doug McAdam vd., Cambridge Un. Press, USA, 1996.

Taşdemir, Salima, *The Awakening Of Kurdish Women Within Kurdish Nationalist Movement: Women As Subject, Women As Symbol*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Bilgi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 2007.

Tekeli, Şirin, “Emergence of the Feminist Movement in Turkey” *The New Women’s Movement*, Derleyen: D. Dahlerup London, 1986, s. 179-199.

Tekeli, Şirin “80’lerde Türkiye’de Kadınların Kurtuluşu Hareketinin Gelişmesi” *Birikim Dergisi*, 1989, no. 3, s. 34-41.

Tekeli, Şirin, “1980’ler Türkiye’sinde Kadınlar”, *1980’ler Türkiye’sinde Kadın Bakış Açısından Kadınlar*, Derleyen: Şirin Tekeli, İletişim, İstanbul, 1995a, s. 15-50.

Tekeli, Şirin, “Women in Turkey in the 1980s”, *Women in Modern Turkish Society: A Reader*, Derleyen: Şirin Tekeli, Zed Books, London, 1995b, s. 1-21.

Tekeli, Şirin, “Birinci ve İkinci Dalga Feminist Hareketlerin Karşılaştırmalı İncelemesi Üzerine Bir Deneme”, *75 Yılda Kadınlar ve Erkekler*, Derleyen: Ayşe Berktaş Hacımiraçoğlu, Tarih Vakfı Yayınları, İstanbul, 1998, s. 337-346.

Topal, Demiroğlu, Elif, “Yeni Toplumsal Hareketler: Bir Literatür Taraması” *Marmara Üniversitesi Siyasal Bilimler Dergisi*, Sayı 1, Mart 2014, (Erişim) <http://dergipark.gov.tr/marusbd/issue/290/1371>, 20 Nisan 2017, s. 133-144.

Warren, Karen J. *Ecofeminism- Women, Culture and Nature*, Indiana University Press. Bloomington and Indianapolis, 1997.

Wilford, Rick and Miller, L. Robert, *Women, Ethnicity and Nationalism*, Routledge, London, 1998.

Yalçın-Heckmann, Lale, “Aşiretli Kadın: Göçer ve Yarı-Göçer Toplumlarında Cinsiyet Roller ve Kadın Stratejileri”, *1980’ler Türkiye’sinde Kadın Bakış Açısından Kadınlar*, Derleyen: Şirin Tekeli, İletişim, İstanbul, 1995, s. 277-290.

Yalçın-Heckmann, Lale, van Gelder, Pauline, “90’larda Türkiye’de Siyasal Söylemin Dönüşümü Çerçevesinde Kürt Kadınlarının İmajı: Bazı Eleştirel Değerlendirmeler” *Vatan, Millet, Kadınlar*, Derleyen: Ayşe Gül Altınay, İletişim, İstanbul, 2000, s. 308-338.

Yavuz, M. Hakan, “Five Stages of the Construction of Kurdish Nationalism in Turkey” *Nationalism&Ethnic Politics*, vol. 7, no. 3, London: Frank Cass, 2001, (Erişim)
http://www.kurdolojiakademi.net/FileUpload/as842883/File/kurdish_nationalism_in_turkey.pdf, 15 Mayıs 2017, s. 1-24.

Yaylacı, Filiz, G. “Toplumsal Hareketlerde Yaşanan Dönüşüm”: *Yeni Toplumsal Hareketler*, Derleyen: Bilhan Kartal ve Belkıs Kümbetoğlu, Anadolu Üniversitesi, Eskişehir, 2014, s. 60-81.

Yeğen, Mesut, “The Turkish State Discourse and the Exclusion of Kurdish Identity”, *Turkey: Identity, Democracy, Politics*, Derleyen: S. Kedourie, Frank Cass, London, 1996.

Yeğen, Mesut, *Devlet Söyleminde Kürt Sorunu*, İletişim Yayınları, İstanbul, 1999.

Yeğen, Mesut, *Müstakbel-Türk’ten Sözde Vatandaşa Cumhuriyet ve Kürtler*, İletişim yayınları, İstanbul, 2006.

Yuval-Davis, Nira, Floya, Anthias, *Woman-Nation-State*, Macmillan, London, 1989.

Yuval-Davis, Nira, *Gender and Nation*, Sage Publications, London, 1997.

Yüksel, Metin, *Diversifying Feminism in Turkey in the 1990s*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Bilkent Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitü, Ankara, 2003.

İNTERNET KAYNAKLARI

https://issuu.com/designer_sc/docs/aktif_bildiri_09092013_for_web, 03 Ağustos 2016’da erişildi.

<http://aofsosyoloji.com/forum/viewtopic.php?f=520&t=1874>, 15 Eylül 2016’da erişildi.

<https://tr.scribd.com/doc/272105832/Milliyetcilik-Ve-Fasizm>, 12 Şubat 2017’de erişildi.

<http://metrukatkalemiyesi.blogspot.com.tr/>, 05 Nisan 2017' de erişildi.

<http://feministsozluk.com/discussion/790/toplumsal-cinsiyet-sosyolojisi>, 6 Mayıs 2017'de erişildi.

<http://www.sosyalistforum.net/kadin-sorunu/38775-1980-sonrasi-turkiye%27de-feminist-hareket-ve-kurt-kadin-hareketi.html>, 08 Mayıs 2017'de erişildi.

<http://dergipark.gov.tr>, 20 Haziran 2017'de erişildi.

